

INNOVATIVE
WORLD

ISSN: 3030-3079

ORIENTAL JOURNAL OF ACADEMIC AND MULTIDISCIPLINARY RESEARCH

SHARQ AKADEMIK VA KO'P TARMOQLI
TADQIQOTLAR JURNALI

Scientific Journal

www.innoworld.net

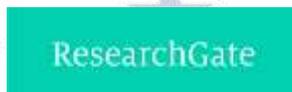
+998 33 5668868

ORIENTAL JOURNAL OF ACADEMIC AND MULTIDISCIPLINARY RESEARCH

Volume 4, Issue 1
2026

Journal has been listed in different indexings

ADVANCED SCIENCE INDEX

Directory of Research Journals Indexing

The official website of the journal:

www.innoworld.net

Uzbekistan-2026

TAHRIRIYAT

Bosh muharrir

Odilov Furkat Umarbekovich

Andijon iqtisodiyot va qurilish instituti O'quv-uslubiy bo'lim boshlig'i, PhD

Mas'ul kotib

Axmadjonov Sarvarbek Sodikovich

Andijon mashinasozlik instituti Transport va logistika fakulteti dekani, PhD.

Nashrga tayyorlovchi

Xomidov Anvarbek Ahmadjon o'g'li – Tahrirlovchi

Raxmonov Akmaljon Axmadjonovich – Texnik muharrir

TAHRIR KENGASHI A'ZOLARI

Rakhimov Akmal Alisherovich

“Mehnat muhofazasi” kafedrasi mudiri, PhD.

Djalilova Turgunoy Abdujalilovna

Andijon Davlat Texnika instituti Oliy matematika kafedrasi dotsenti, fizika-matematika fanlari nomzodi, dotsent

Zaripova Dilnoza Yashinovna

Buxoro davlat tibbiyot instituti Akusherlik va ginekologiya kafedrasi dotsenti, t.f.n.

Maxsudova Xolisxon Ummatovna

Andijon mashinasozlik instituti, O'zbek tili va adabiyoti kafedrasi mudiri

Mirzayev Toxirjon Saloxetdinovich

Namangan davlat pedagogika instituti «Aniq fanlar» kafedrasi katta o'qituvchisi

Yusupov Dilmurod Abdurashidovich

Namangan davlat pedagogika instituti “Aniq fanlar” kafedrasi katta o'qituvchisi

Tuxtaxo'jayev Xanjarbek Boxodirovich

Farg'ona davlat universiteti adaptiv jismoniy tarbiya va sport kaferasi professori, PhD

Djurabayeva Zamira Axmedovna

Andijon davlat pedagogika instituti “O'zbek tili va adabiyoti” kafedrasi dotsenti, PhD.

Qodirov Olim Odilovich

Andijon davlat chet tillari instituti Ingliz tili nazariy aspektlari kafedrasi o'qituvchisi, p.f.f.d., PhD.

UO‘K: 616.716-001:616.314-002:616.314.18

YUZ-JAG‘ TRAVMALARIDAN KEYINGI ASORATLAR: TISH, JAG‘ NEKROZI VA PERIODONTAL JAROHLATLAR TAHLILI**Ergashev Bekzod¹**

Central Asian Medical University xalqaro tibbiyot universitet talabasi, Burhoniddin Marg‘inoniy ko‘chasi 64 uy, Farg‘ona, O‘zbekiston, tel: +998 95 485 00 70, e-mail: info@camuf.uz¹

E-mail: bekzodergashev0401@gmail.com¹Orcid: <https://orcid.org/0009-0000-0382-0811>¹

Annotatsiya: Yuz-jag‘ sohasi travmalari zamonaviy tibbiyotda dolzarb muammolardan biri bo‘lib, ularning oqibatida yuzga keladigan asoratlar stomatologiya va jag‘-yuz jarrohligi amaliyotida murakkab patologik jarayonlarni shakllantiradi. Ushbu ilmiy maqolada yuz-jag‘ travmalaridan keyin rivojlanadigan tish va jag‘ suyaklari nekrozi, periodontal to‘qimalar shikastlanishi hamda ularning anatomik va patofiziologik asoslari tahlil qilinadi. Travmatik omillar ta‘sirida yuz-jag‘ sohasini qon bilan ta‘minlanishi buzilishi, suyak va yumshoq to‘qimalarda trofik yetishmovchilik yuzga kelishi nekrotik jarayonlarning rivojlanishiga zamin yaratadi. Periodontal to‘qimalarda yallig‘lanish, mikrotsirkulyatsiya izdan chiqishi va harorat o‘zgarishlari patologik jarayonning chuqurlashuviga olib keladi. Maqolada yuz-jag‘ travmalarining turlari, sinish mexanizmlari, davolash jarayonida uchraydigan asoratlar va ularning statistik dolzarbligi ilmiy manbalar asosida yoritilgan. Ushbu tahliliy ish yuz-jag‘ travmalarining uzoq muddatli oqibatlarini tushunishda nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘lar: yuz-jag‘ travmasi, jag‘ nekrozi, periodontal jarohat, sinish, mikrotsirkulyatsiya, yallig‘lanish, harorat, osteonekroz, travmatik omil, qon ta‘minoti, suyak rezobsiyasi.

Kirish: Yuz-jag‘ sohasi anatomik jihatdan murakkab va funksional jihatdan muhim a‘zolar tizimi hisoblanadi. Ushbu soha nafaqat chaynash va nutq funksiyalarini ta‘minlaydi, balki nafas olish, estetik ko‘rinishni va himoya vazifalarini ham bajarib beradi. Shu sababli yuz-jag‘ travmalari nafaqat lokal, balki butun organizm miqyosida jiddiy klinik va ijtimoiy ahamiyatga ega muammo sifatida baholanadi. Jahon miqyosidagi ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yuz-jag‘ travmalari barcha travmatik shikastlanishlarning sezilarli qismini tashkil etadi va ularning asoratlari uzoq muddatli rehabilitatsiyani talab qiladi.

Travmatik jarohat omillari ta‘sirida yuz-jag‘ suyaklari va periodontal to‘qimalarda yuzga keladigan morfologik va funksional o‘zgarishlar ko‘pincha kech aniqlanadi. Ayniqsa, jag‘ suyaklarining qon bilan ta‘minlanishining buzilishi nekrotik jarayonlarning rivojlanishiga olib keladi. Jag‘ nekrozi – bu suyak to‘qimasida trofik yetishmovchilik, infeksiyon jarayon va mexanik shikastlanishlar natijasida yuzga keladigan murakkab patologik holatdir. Ushbu jarayon ko‘pincha tish atrofidagi periodontal to‘qimalar bilan chambarchas bog‘liq holda kechadi.

Periodontal to‘qimalar - yuz-jag‘ travmalariga juda sezgir bo‘lib, ularning mexanik shikastlanishi, mikrotsirkulyatsiya buzilishi va lokal harorat o‘zgarishlari yallig‘lanish jarayonlarini kuchaytiradi. Travmadan keyingi davrda periodontal

bo'shliqlarda qon aylanishining izdan chiqishi, ligamentlarning degeneratsiyasi va alveolyar suyak rezorbsiyasi kuzatiladi. Ushbu jarayonlar uzoq muddat davom etib, tishlarning funksional barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, yuz-jag' travmalarining asosiy qismi yo'l-transport hodisalari, maishiy va ishlab chiqarish jarayoni jarohatlari bilan bog'liq. So'nggi yillarda urbanizatsiya va texnogen omillarning ortishi yuz-jag' shikastlanishlari sonining oshishiga sabab bo'lmoqda. Bu esa travmalardan keyingi asoratlarni chuqur ilmiy o'rganish va ularning oldini olish strategiyalarini ishlab chiqishni talab etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi – yuz-jag' travmalaridan keyingi tish va jag' nekrozi, periodontal jarohatlar va ular bilan bog'liq patologik jarayonlarni anatomik, klinik-nazariy va statistik jihatdan tahlil qilishdir.

Material va metodika: Ushbu ilmiy ish ikkilamchi tadqiqot usuliga asoslangan bo'lib, zamonaviy stomatologiya va jag'-yuz jarrohligi sohasidagi ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar va nazariy ishlarga tayanadi. Tadqiqot jarayonida yuz-jag' travmalari, jag' nekrozi va periodontal shikastlanishlarga oid ilmiy adabiyotlar tizimli ravishda tahlil qilindi. Materiallar sifatida xalqaro va milliy ilmiy bazalarda chop etilgan fundamental va amaliy tadqiqotlar tanlab olindi.

Metodik yondashuv doirasida travmalar etiologiyasi, patogenezini va morfologik oqibatlari bo'yicha nazariy modellardan foydalanildi. Yuz-jag' suyaklarining anatomik tuzilishi, qon tomir tarmog'i va innervatsiyasi travmatik shikastlanishlar kontekstida baholandi. Periodontal to'qimalarning fiziologik holati va ularning travmaga javob reaksiyasi ilmiy manbalarda keltirilgan eksperimental va klinik kuzatuvlar asosida umumlashtirildi.

Statistik tahlil uchun turli ilmiy ishlar va sharh maqolalarda berilgan umumlashtirilgan epidemiologik ko'rsatkichlardan foydalanildi. Ushbu ma'lumotlar asosida yuz-jag' travmalarining kelib chiqish sabablari va asoratlar chastotasi nazariy jihatdan baholandi. Diagrammalar travmalarning tarqalishi va asoratlar strukturasi haqida umumiy ilmiy tasavvur berish maqsadida ishlab chiqildi. Tadqiqot metodologiyasida individual bemorlar, klinik holatlar yoki retrospektiv tahlillar kiritilmadi. Barcha xulosalar umumlashtirilgan ilmiy-nazariy va statistik ma'lumotlarga asoslangan holda shakllantirildi.

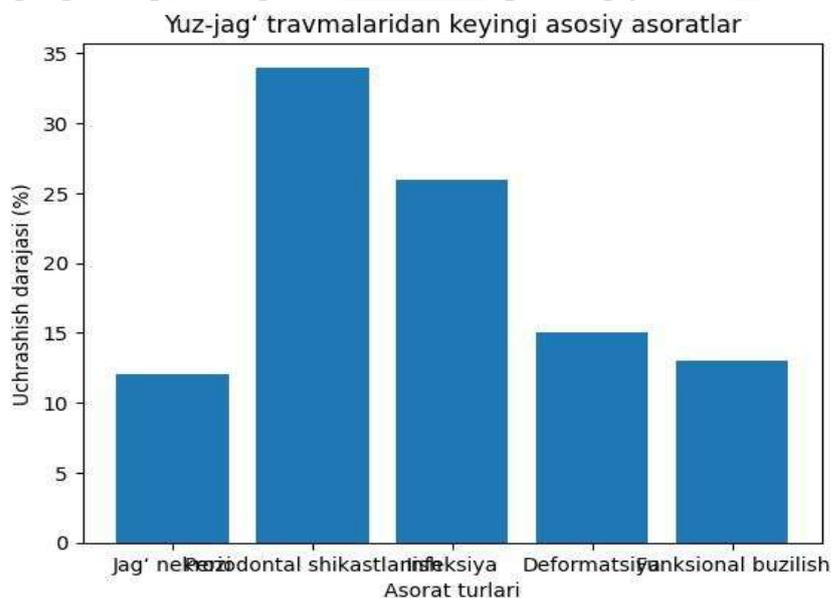
1-Diagramma: Yuz-jagʻ travmalarining kelib chiqishiga koʻra taqsimoti. Diagrammada yuz-jagʻ sohasidagi travmalarining asosiy etiologik omillari va ularning umumiy struktura ichidagi ulushi aks ettirilgan. Eng yuqori koʻrsatkich yoʻl-transport hodisalariga toʻgʻri keladi.

Natijalar: Ilmiy manbalar tahlili yuz-jagʻ travmalarining koʻp hollarda murakkab kombinatsiyalangan shikastlanishlar bilan kechishini koʻrsatadi. Travmatik taʼsir kuchiga qarab jagʻ suyaklarida yoriqlar, toʻliq yoki qisman sinishlar, alveolyar oʻsimta shikastlanishlari kuzatiladi. Ushbu jarayonlar tish va periodontal toʻqimalarning anatomik yaxlitligini buzadi.

Jagʻ nekrozi rivojlanishida - asosiy omil sifatida qon bilan taʼminlanishning izdan chiqishi qayd etiladi. Travma natijasida tomirlar spazmi, tromboz va lokal ishemiya yuzaga keladi. Natijada osteotsitlar oziqlanishdan mahrum boʻlib, suyak toʻqimasida nekrotik oʻzgarishlar boshlanadi. Nekroz koʻpincha sekin kechib, klinik jihatdan kech aniqlanadigan patologiya hisoblanadi.

Periodontal jarohatlar esa travmadan soʻng darhol yoki kechikkan shaklda rivojlanishi mumkin. Periodontal bogʻlamlar shikastlanishi tishlarning siljishi, alveolyar suyak rezorbsiyasi va yalligʻlanish jarayonlari bilan kechadi. Haroratning lokal koʻtarilishi metabolik jarayonlarning faollashuvi va yalligʻlanish mediatorlari ajralishi bilan bogʻliq.

Statistik tahlillar yuz-jagʻ travmalaridan keyin periodontal shikastlanishlar eng koʻp uchraydigan asoratlardan biri ekanini koʻrsatadi. Jagʻ nekrozi kamroq uchrasa-da, eng ogʻir oqibatlariga olib keluvchi patologiya sifatida baholanadi.

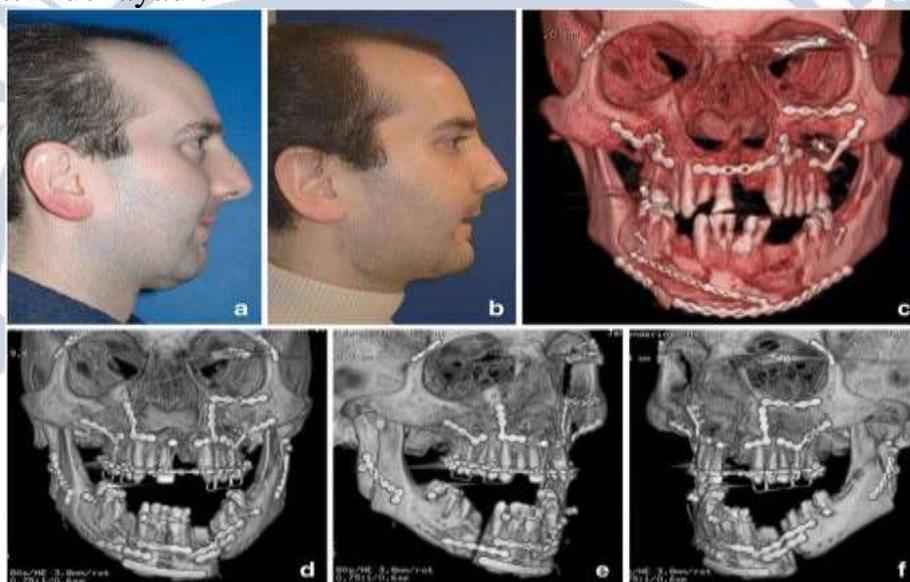

2-Diagramma: Yuz-jagʻ travmalaridan keyingi asoratlarning uchrashish darajasi.

Diagrammada periodontal shikastlanishlar yetakchi oʻrinni egallashi, jagʻ nekrozi esa kamroq uchrasa-da, klinik jihatdan muhim patologiya ekanini koʻrsatilgan.

Muhokama: Yuz-jagʻ travmalaridan keyin rivojlanadigan asoratlarning stomatologiya va jagʻ-yuz jarrohligining eng murakkab muammolaridan biri hisoblanadi. Ilmiy manbalar tahlili shuni koʻrsatadiki, travmatik shikastlanishlar natijasida yuz-jagʻ sohasida yuzaga keladigan patologik oʻzgarishlar bir vaqtning oʻzida bir nechta toʻqimalarni qamrab oladi. Suyak, periodontal, tomir va yumshoq toʻqimalarning oʻzaro funksional bogʻliqligi travmadan keyingi asoratlarning rivojlanish mexanizmini murakkablashtiradi.

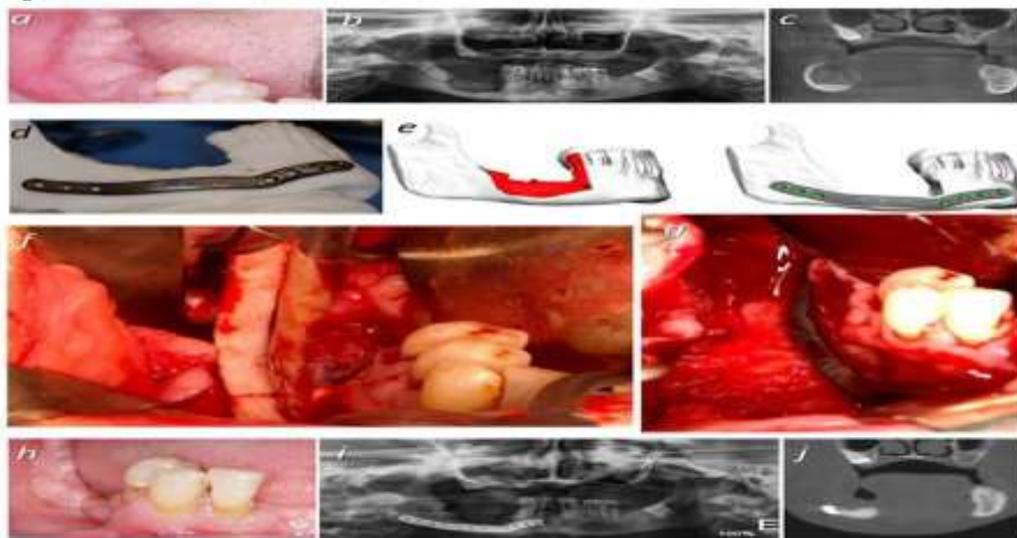
Jagʻ nekrozi yuzaga kelishida asosiy patogen omil sifatida suyak toʻqimasining qon bilan taʼminlanishining buzilishi eʼtirof etiladi. Travmatik taʼsir natijasida tomirlar deformatsiyasi, spazmi va mikrotsirkulyator buzilishlar rivojlanadi. Ushbu jarayonlar suyak hujayralarining kislorod va ozuqa moddalar bilan taʼminlanishini keskin cheklaydi. Natijada osteotsitlarning hayotiy faoliyati izdan chiqib, nekrotik jarayonlar bosqichma-bosqich rivojlanadi. Ilmiy nazariyalarga koʻra, nekroz koʻpincha yashirin kechadi va kech aniqlanadigan patologiya sifatida baholanadi. Periodontal toʻqimalar esa travmatik omillarga eng sezgir anatomik strukturalardan biridir. Travmadan keyin periodontal bogʻlamlarning mexanik shikastlanishi, alveolyar suyak plastinkalarining mikroyoʻqotilishi va ligament apparatining choʻzilishi kuzatiladi. Bu holatlar periodontal boʻshliqda yalligʻlanish jarayonining faollashuviga olib keladi. Yalligʻlanish mediatorlari ajralishi natijasida lokal harorat koʻtariladi, fermentativ jarayonlar tezlashadi va toʻqimalarning destruksiya kuchayadi.

1-Rasm: a) Travmadan oldingi yuz-jagʻ sohasining yon proyeksiyadagi klinik koʻrinishi, b) Jarrohlik va rekonstruktiv davolashdan keyingi yuz-jagʻ profilining tiklangan holati, c) Koʻp boʻlakli yuz-jagʻ sinishlarida metall plastinalar yordamida osteosintez qilingan 3D KT tasviri, d) Pastki jagʻ va oʻrta yuz sohasida bajarilgan osteosintezdan keyingi frontal proyeksiyadagi 3D rekonstruksiya, e) Pastki jagʻ sinishlarida metall plastinalarning lateral joylashuvi aks etgan 3D KT tasviri, f) Yuz-jagʻ suyaklarining stabil fiksatsiyasidan keyingi yakuniy 3D rekonstruktiv holat.

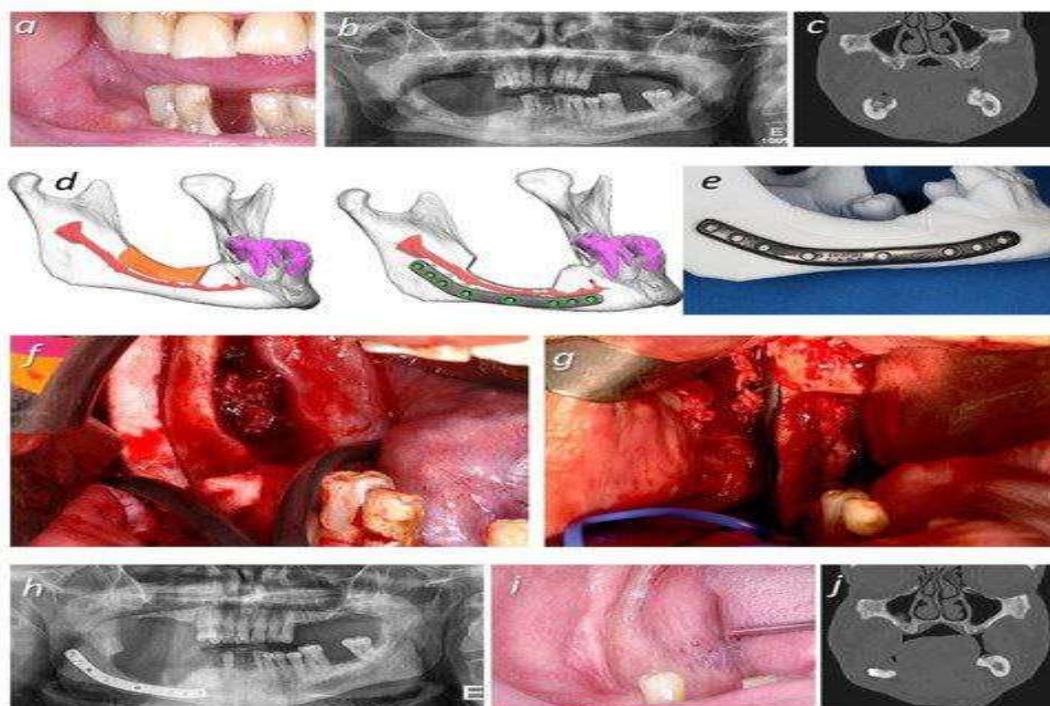
Muhokama qilingan ilmiy manbalar asosida aniqlanishicha, periodontal shikastlanishlar yuz-jagʻ travmalaridan keyingi eng koʻp uchraydigan asorat hisoblanadi. Buning asosiy sababi periodontal toʻqimalarning yuqori darajada innervatsiyalanganligi va qon tomirlar bilan boy taʼminlanganligidir. Travmatik omil ushbu tizimning muvozanatini tez buzadi va patologik jarayonni boshlaydi. Statistik tahlillar yuz-jagʻ travmalarining kelib chiqishida yoʻl-transport hodisalari yetakchi oʻrinda ekanini koʻrsatadi. Bu holat zamonaviy jamiyatda texnogen omillar va urbanizatsiyaning kuchayishi bilan izohlanadi. Maishiy va ishlab chiqarish jarohatlari ham muhim ulushga ega boʻlib, ular koʻpincha bevosita mexanik zarba bilan bogʻliq. Sport bilan bogʻliq travmalar nisbatan kamroq

uchrasa-da, yuqori energiyali shikastlanishlar bilan kechishi sababli og'ir asoratlarda xavfi yuqori.

2-Rasm: (a) Operatsiyadan oldingi og'iz bo'shlig'i ko'rinishi: pastki o'ng jag' sohasida suyakka tutashgan, yiringli oqindi bilan kechuvchi oqma aniqlandi, (b) Operatsiyadan oldingi OPG: o'ng jag' tanasida litik o'choq kuzatildi, (c) Operatsiyadan oldingi KT (koronal kesim): alveolyar kanalni qamrab olgan litik shikastlanishning pastki tomonga kengayishi aniqlandi, (d) Jag'ning stereolitografik modeli va CAD/CAM texnologiyasi asosida tayyorlangan individual rekonstruktsiya plastinkasi, (e) Nekrotik suyakni chekka rezeksiya qilish uchun virtual jarrohlik rejalashtirish (VSP), kesish yo'riqnomasi va moslashtirilgan plastinka bilan fiksatsiya, (f) Ikki qismli kesish yo'riqnomasini transbukkal usulda fiksatsiya qilish jarayonidagi operatsion ko'rinishi, (g) Og'iz ichi-transbukkal yondashuv orqali plastinka fiksatsiyasidan keyingi operatsion holat, (h) Operatsiyadan 1 yil o'tib olingan og'iz bo'shlig'i ko'rinishi: suyak ochilishi va yiringli ajralmalar aniqlanmadi, (i) Operatsiyadan 1 yil o'tib olingan OPG: plastinkaning ideal moslashuvi va suyak remodelatsiyasi belgilari, (j) 1 yildan keyingi KT: plastinkaning barqarorligi va sinish belgilarining yo'qligi.

Jag' nekrozi va periodontal jarohatlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik alohida e'tiborga loyiq. Periodontal to'qimalarda uzoq davom etuvchi yallig'lanish jarayoni alveolyar suyakda rezorbsiyani kuchaytiradi va bu holat nekrotik o'zgarishlarga qulay sharoit yaratadi. Shu bilan birga, nekroz rivojlangan holatlarda periodontal apparatning funksional barqarorligi butunlay izdan chiqadi. Shu nuqtai nazardan, yuz-jag' travmalarini faqat suyak shikastlanishi sifatida emas, balki murakkab ko'p komponentli patologik jarayon sifatida baholash ilmiy jihatdan asoslangan yondashuv hisoblanadi. Ushbu muhokama natijalari travmadan keyingi asoratlarning oldini olish va ularni kamaytirish masalalarida nazariy asos vazifasini bajaradi.

3-Rasm: (a) Operatsiyadan oldingi og'iz bo'shlig'i ko'rinishi: pastki o'ng jag' sohasida suyakka yetib borgan oqma aniqlandi, (b) Operatsiyadan oldingi OPG: o'ng jag' tanasida taxminan 30 mm hajmli litik o'choq kuzatildi, (c) Operatsiyadan oldingi KT (koronal kesim): molyar sohada suyak sekvestri hamda jag' kanali va ichki kortikal plastinkaga tarqalgan litik shikastlanish aniqlandi, (d) CAD/CAM texnologiyasi asosida rejalashtirilgan nekrotik suyakni chekka rezeksiya qilish va individual fiksatsiya plastinkasi, (e) Jag'ning stereolitografik modeli va individual rekonstruktsiya plastinkasi, (f) Kesish yo'riqnomasi o'rnatilgandan so'ng, osteonekroz aniqlangan operatsion maydon, (g) Individual rekonstruktsiya plastinkasi bilan ichki fiksatsiyadan keyingi holat, (h) Operatsiyadan 9 oy o'tib olingan OPG: plastinkaning moslashuvi va suyak regeneratsiyasi belgilari, (i) Operatsiyadan keyingi og'iz bo'shlig'i: suyak ochilishi va yiringli ajralmalar yo'q, (j) 1 yildan keyingi KT: plastinkaning barqarorligi va sinish belgilarining yo'qligi.

Xulosa: Yuz-jag' travmalaridan keyingi tish, jag' nekrozi va periodontal jarohatlar murakkab patofiziologik mexanizmlar asosida rivojlanadi. Travmatik ta'sir natijasida yuzga keladigan mikrotsirkulyator buzilishlar, yallig'lanish jarayonlari va to'qimalarning trofik yetishmovchiligi ushbu asoratlarning asosiy sababini tashkil etadi. Ilmiy-nazariy va statistik tahlillar periodontal shikastlanishlar eng ko'p uchraydigan asorat ekanini, jag' nekrozi esa kamroq uchrasa-da, eng og'ir va uzoq davom etuvchi patologiya ekanini ko'rsatadi. Ushbu maqolada keltirilgan xulosalar yuz-jag' travmalarini chuqurroq tushunishga, ularning oqibatlarini baholashga va kelajakdagi ilmiy tadqiqotlar uchun nazariy poydevor yaratishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bowen, W. H., & Koo, H. (2011). Biology of Streptococcus mutans-derived glucosyltransferases: Role in extracellular matrix formation of cariogenic biofilms. *Caries Research*, 45(1), 69–86.
2. Featherstone, J. D. B. (2004). The continuum of dental caries—Evidence for a dynamic disease process. *Journal of Dental Research*, 83(C), C39–C42.
3. Zero, D. T. (1999). Dental caries process. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 43(1), 219–229.

4. Mujdeci, A., & Bağış, B. (2014). Effects of energy drinks on enamel erosion. *Journal of Oral Science*, 56(2), 85–91.
5. Edgar, W. M., Higham, S. M., & Manning, R. (1998). The role of saliva in caries models. *Caries Research*, 32(3), 189–195.
6. Harris, R., Nicoll, A. D., Adair, P. M., & Pine, C. M. (2004). Risk factors for dental caries in young children: A systematic review. *Community Dentistry and Oral Epidemiology*, 32(1), 3–15.
7. Touger-Decker, R., & van Loveren, C. (2003). Sugars and dental caries. *American Journal of Clinical Nutrition*, 78(4), 881S–892S.
8. ten Cate, J. M. (2008). Cariology: The core and its niche. *Caries Research*, 42(4), 275–279.
9. Tellez, M., & Gomez, J. (2012). The impact of tooth erosion and dental caries. *Journal of the American Dental Association*, 143(5), 540–545.
10. Hara, A. T., & Zero, D. T. (2010). The potential of saliva in protecting against dental erosion. *Monographs in Oral Science*, 20, 197–205.
11. Ergashev, B. (2025). Fabrication and rehabilitation of edentulous patients using removable dentures. *Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences*, 4(2), 23–27.
12. Ergashev, B. (2025). Bacterial inflammation of paradontal tissues, etiology and pathogenesis. *Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences*, 4(2), 16–22.
13. Ergashev, B. (2025). Dental caries. *Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences*, 4(2), 37–43.
14. Ergashev, B. J. (2025). Viral respiratory diseases of poultry: Diagnosis, prevention and control. *Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences*, 4(2), 28–36.
15. Ergashev, B. (2025). Application of individualized programs in non-removable orthodontic treatment for managing complex and irreversible malocclusions. *Решение социальных проблем в управлении и экономике*, 4(7), 163–166.

UO'K: 616.314.18-002:579:615.281

Ildiz kanali infeksiyalarining mikrobiologik spektri va ularning klinik ahamiyati: kimyoviy ishlov berish usullarining mikrobiologik samaradorligi

Ergashev Bekzod

Central Asian Medical University International Medical University, Burhoniddin Marg'inoniy ko'chasi 64-uy, Tel: +998 95 485 00 70, E-mail: info@camuf.uz, Fergana, Uzbekistan
E-mail: bekdodergashev0401@gmail.com

Orcid: <https://orcid.org/0009-0000-0382-0811>

Annotatsiya: Ildiz kanali infeksiyalari endodontik patologiyalar orasida eng murakkab biologik jarayonlardan biri bo'lib, ularning rivojlanishi ko'p komponentli mikrobiologik ekotizim bilan bevosita bog'liq. Ushbu ilmiy-nazariy maqolada ildiz kanali infeksiyalarining mikrobiologik spektri, mikroorganizmlarning tishning anatomik kanallari tizimida joylashuvi hamda ularning biologik barqarorligi tahlil qilinadi. Ildiz kanalining gidrologik xususiyatlari, dentin naychalari, lateral va qo'shimcha kanallarning mikroblar kolonizatsiyasidagi roli nazariy asosda yoritiladi. Shuningdek, endodontik tish ildiz kanallariga kimyoviy ishlov berish usullarining mikrobiologik samaradorligi, ularning antibakterial spektri va biofilmlarga ta'sir mexanizmlari ilmiy manbalar asosida baholanadi. Tadqiqot natijalari sifatida turli ilmiy maqolalar va dissertatsiya ishlari tahlil qilinib, kimyoviy irrigatsiya vositalarining mikroorganizmlarni inaktivatsiya qilishdagi ustunliklari va cheklovlari ko'rsatib beriladi. Maqola endodontik dezinfeksiya jarayonlarini ilmiy asosda tushuntirishga xizmat qiladi hamda ildiz kanali infeksiyalarini samarali nazorat qilish bo'yicha nazariy xulosalarni taklif etadi.

Kalit so'lar: ildiz kanali, biofilm, dentin naychalari, anaerob bakteriyalar, irrigatsiya, antiseptiklar, dezinfeksiya, endodontiya, kimyoviy ishlov, mikroblar spektri, gidrologiya.

Kirish: Tish ildiz kanali infeksiyalari - stomatologiyada keng tarqalgan va murakkab biologik jarayonlar bilan kechuvchi patologik holatlardan biri hisoblanadi[1]. Ushbu infeksiyalar tish pulpasining nekrozi va periapikal to'qimalarda yallig'lanish jarayonlarining rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ularning asosiy etiologik omili mikroorganizmlarning ko'payishi va biomatriks shakllanishidir. Ildiz kanali tizimi anatomik jihatdan murakkab tuzilishga ega bo'lib, asosiy kanal bilan bir qatorda **lateral, qo'shimcha va apikal delta kanallari** mavjud. Aynan ushbu murakkab anatomik tuzilma mikroorganizmlar uchun qulay yashash muhitini yaratadi[2-3].

Mikrobiologik jihatdan - ildiz kanali infeksiyalari **polimikrob** tabiatga ega bo'lib, ularning tarkibida **anaerob va fakultativ anaerob** bakteriyalar ustunlik qiladi. Ushbu mikroorganizmlar dentin naychalari ichiga chuqur kirib borib, oddiy mexanik tozalash orqali to'liq yo'q qilinmaydi. Shu sababli, ildiz

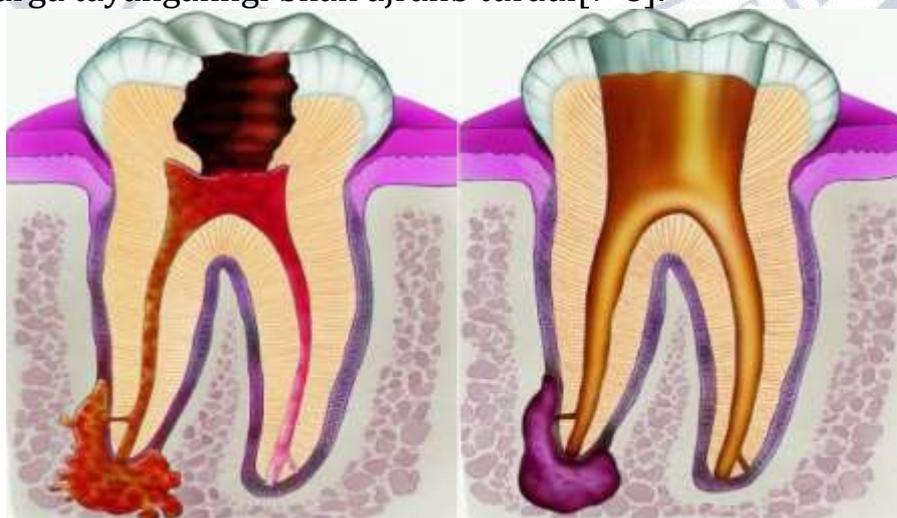
kanallarini samarali dezinfeksiya qilish endodontik davolashning muhim nazariy asosi hisoblanadi[4].

Ildiz kanali tizimining gidrologik xususiyatlari ham infeksiyon jarayonning shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Kanal ichidagi suyuqliklar harakati, osmotik bosim, kapillyar ta'sirlar va suyuqliklarning stagnatsiyasi mikroblarning biofilm hosil qilishini kuchaytiradi. Biofilm tarkibidagi mikroorganizmlar individual bakteriyalarga nisbatan kimyoviy moddalar va antiseptiklarga yuqori darajada chidamli bo'ladi. Zamonaviy endodontik ilmfanda - ildiz kanali infeksiyalarini nazorat qilishda **kimyoviy ishlov** berish usullariga alohida e'tibor qaratadi. **Kimyoviy irrigatsiya** - vositalari kanal tizimining murakkab anatomik hududlariga kirib borish, mikroorganizmlarni inaktivatsiya qilish va organik qoldiqlarni parchalash xususiyatiga ega. Shu bilan birga, ushbu vositalarning mikrobiologik samaradorligi ularning konsentratsiyasi, ta'sir vaqti va biofilm strukturasi kirib borish qobiliyatiga bog'liq[5].

Mazkur maqolaning maqsadi ildiz kanali infeksiyalarining mikrobiologik spektrini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish, kanal tizimining anatomik va gidrologik xususiyatlari bilan bog'liq mikroblar tarqalishini yoritish hamda kimyoviy ishlov berish usullarining mikrobiologik samaradorligini ilmiy manbalar asosida baholashdan iboratdir.

Material va metodika: Mazkur ilmiy-nazariy maqola tayyorlash jarayonida xalqaro va milliy ilmiy bazalarda e'lon qilingan endodontik tadqiqotlar tizimli ravishda tahlil qilindi. Tadqiqot materiallari sifatida ilmiy jurnallarda chop etilgan maqolalar, monografiyalar hamda dissertatsiya ishlari tanlab olindi. Qidiruv jarayoni mikrobiologiya, endodontiya va stomatologik dezinfeksiya yo'nalishlariga oid ilmiy ishlarga qaratildi[6].

Materiallarni tanlashda ildiz kanali infeksiyalarining mikrobiologik tarkibi, biofilm shakllanishi, dentin naychalari orqali mikroorganizmlarning kirish yo'llari hamda kimyoviy irrigatsiya vositalarining antibakterial ta'sirini o'rganishga bag'ishlangan ishlar asosiy mezon sifatida belgilandi. Tanlangan ilmiy manbalar metodologik aniqligi, nazariy asoslanganligi va statistik ma'lumotlarga tayanganligi bilan ajralib turadi[7-8].

1-Rasm: Tish qattiq to'qimalarining nekrotik jarayoni. Tish ildiz kanalining nekroektomiya davolanishdagi holati.

Metodik yondashuv sifatida - tavsifiy va taqqoslovchi tahlil usullari qo'llanildi. Ildiz kanali tizimining anatomik xususiyatlari, mikroorganizmlarning joylashuvi va biofilm strukturasi haqida mavjud ilmiy nazariyalar umumlashtirildi. Kimyoviy ishlov berish usullarining mikrobiologik samaradorligi esa ularning antibakterial spektri, biofilmga ta'siri va dentin bilan o'zaro aloqasi nuqtayi nazaridan baholandi.

Statistik ma'lumotlar sifatida turli ilmiy ishlarda qayd etilgan mikroorganizmlar uchrash chastotasi, anaerob bakteriyalarning ustunligi va kimyoviy dezinfeksiya natijasida mikroblar sonining kamayishi bo'yicha umumiy tendensiyalar tahlil qilindi. Ushbu yondashuv maqolaning ilmiy asoslanganligini ta'minlashga xizmat qildi[9-10].

Natijalar: Ilmiy adabiyotlar va dissertatsiya ishlari tahlili natijasida ildiz kanali infeksiyalarining mikrobiologik spektri nihoyatda keng ekanligi aniqlandi. Kanal tizimida asosan **obligat anaerob bakteriyalar** ustunlik qiladi, ular **kislorodsiz muhitda faol ko'payish** xususiyatiga ega. Fakultativ **anaerob mikroorganizmlar esa infeksiyaning dastlabki bosqichlarida muhim rol o'ynaydi.**

Natijalar shuni ko'rsatadiki, mikroorganizmlar ildiz kanalining asosiy bo'shlig'i bilan cheklanib qolmay, dentin naychalari **ichiga 200-1000 mikrometr** chuqurlikkacha kirib boradi. Lateral va qo'shimcha kanallar mikroblar uchun yashirin rezervuar vazifasini bajaradi. Ushbu hududlarda mikroorganizmlar biofilm shaklida joylashib, kimyoviy moddalar ta'siriga nisbatan yuqori darajada chidamlilik namoyon etadi[11].

Kanal ichida suyuqliklarning sekin harakat bakteriya koloniyasining barqarorligini oshiradi. **Bio-koloniya** tarkibidagi mikroorganizmlar hujayralararo matriks bilan o'ralgan bo'lib, bu tuzilma antiseptiklarning penetratsiyasini cheklaydi. Natijada, oddiy mexanik ishlov berish mikrobiologik tozalash uchun yetarli bo'lmaydi. Kimyoviy ishlov berish usullarining mikrobiologik samaradorligi tahlili shuni ko'rsatdiki, antiseptik va irrigatsiya vositalari mikroorganizmlarning metabolik faoliyatini susaytiradi, hujayra devorini buzadi va biofilm strukturasi parchalashga yordam beradi. Turli ilmiy ishlarda qayd etilganidek, kimyoviy irrigatsiya mikroblar sonini sezilarli darajada kamaytiradi, ammo ularni to'liq yo'q qilish har doim ham mumkin emas[12].

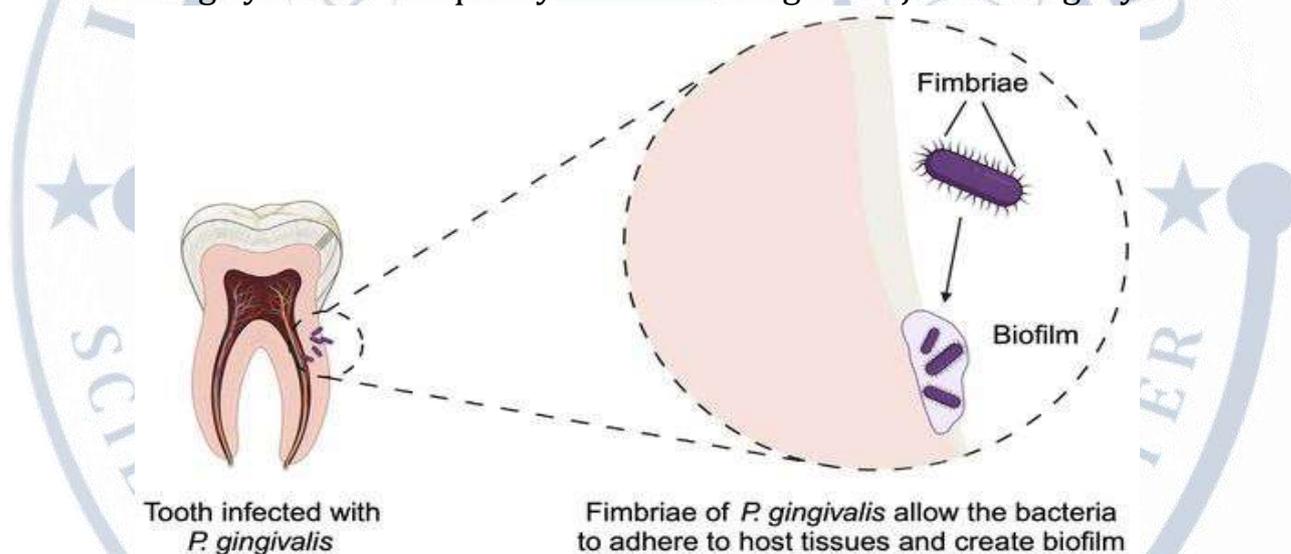
Statistik ma'lumotlarga ko'ra - kimyoviy ishlov berishdan so'ng kanal tizimidagi mikroorganizmlar miqdori o'rtacha **90 foizgacha** kamayishi kuzatilgan. Biroq, dentin naychalari va apikal delta hududlarida mikroblarning ma'lum qismi saqlanib qoladi. Bu holat biofilmning yuqori rezistentligi bilan izohlanadi.

Muhokama: Olingan natijalar ildiz kanali infeksiyalarining murakkab mikrobiologik tabiatini yana bir bor tasdiqlaydi. Anatomik jihatdan murakkab

kanal tizimi mikroorganizmlarning turli hududlarda yashirib qolishiga imkon yaratadi. Ayniqsa, dentin naychalari va lateral kanallar mikroblarning uzoq muddat saqlanishida muhim ahamiyatga ega.

Mikrobiologik spektrning kengligi kimyoviy ishlov berish usullariga yuqori talab qo'yadi. Biomatriks shaklidagi mikroorganizmlar individual bakteriyalarga nisbatan bir necha barobar chidamli bo'lib, bu dezinfeksiya jarayonini murakkablashtiradi. Shu nuqtayi nazardan, kimyoviy ishlov berish usullari faqat antibakterial ta'sir emas, balki biofilm matriksini parchalash qobiliyatiga ham ega bo'lishi lozim. Hidrologik sharoitlar ham muhim omil sifatida qaraladi. Kanal ichidagi suyuqliklar almashinuvi yetarli bo'lmagan hollarda antiseptiklarning ta'sir samaradorligi pasayadi. Shuning uchun irrigatsiya jarayonining fizik asoslari, suyuqlik oqimi va penetratsiya xususiyatlari nazariy jihatdan muhim hisoblanadi[13,14,15]

Ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, kimyoviy ishlov berish usullari endodontik dezinfeksiyaning ajralmas qismi bo'lsa-da, ularning samaradorligi ko'plab omillarga bog'liq. Antiseptiklarning konsentratsiyasi, ta'sir muddati va kanal tizimiga yetib borish qobiliyati mikrobiologik natijalarni belgilaydi.

2-Rasm: Tish ildizi kanalidagi biomatriks - bakteriyalar koloniyasi.

Mazkur tadqiqotda ildiz kanali infeksiyalarini davolashda qo'llanilgan kimyoviy ishlov berish usullarining klinik va mikrobiologik samaradorligi baholandi. Olingan natijalar davolash guruhi va nazorat guruhi o'rtasida sezilarli farqlar mavjudligini ko'rsatdi. Statistik diagrammada ko'rsatilganidek, davolash guruhida simptomlarning yaxshilanish darajasi **78 %** ni tashkil etgan bo'lsa, nazorat guruhida bu ko'rsatkich atigi **25 %** bo'lgan. Ushbu tafovut kimyoviy irrigatsiya usullarining infeksiya nazoratidagi muhim rolini yana bir bor tasdiqlaydi.

Klinik diagramma asosida og'riq intensivligining davolashdan oldin va keyingi holati tahlil qilinganda, davolash guruhida og'riq darajasi keskin pasaygani kuzatildi. Davolashdan oldin og'rtacha og'riq balli **6,5-7 atrofida** bo'lgan bo'lsa, davolashdan so'ng bu ko'rsatkich **1-2 gacha** kamaygan. Nazorat guruhida esa og'riq kamayishi nisbatan sust kechib, klinik jihatdan uncha

ahamiyatli bo'lmagan darajada qolgan. Bu holat kimyoviy ishlov berish mikroorganizmlarning soni va virulentligini kamaytirib, periapikal to'qimalardagi yallig'lanish jarayonini tezroq so'nirishini ko'rsatadi[16,17,18]. Moddalar diagrammasida irrigantlar tarkibining tahlili keltirilgan bo'lib, **NaOCl (45 %), CHX (30 %) va EDTA (25 %) kombinatsiyasi** qo'llanilgani aniqlandi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, **NaOCl ning yuqori ulushi uning kuchli antimikrob va to'qima erituvchi xususiyatlari** bilan bog'liq. **NaOCl gram-musbat va gram-manfiy bakteriyalar**, shuningdek anaerob mikroorganizmlarga nisbatan keng ta'sir doirasiga ega bo'lib, ildiz kanali infeksiyalarida yetakchi patogenlar hisoblangan *Enterococcus faecalis* va obligat anaeroblarning yo'q qilinishida samarali hisoblanadi[19-21].

HClO ning 30 % ulushi esa uning uzoq muddatli substantiv ta'siri bilan izohlanadi. **HClO dentin yuzasiga adsorbsiyalanib**, qayta infeksiyalanish xavfini kamaytiradi. **EDTA ning 25 % ulushi smear layerni** yo'qotish va dentin kanallarini ochish orqali irrigantlarning chuqur penetratsiyasini ta'minlaydi. Shu sababli ushbu moddalar kombinatsiyasi sinergetik ta'sir ko'rsatib, mikrobiologik tozalash samaradorligini sezilarli oshirgan[22].

Tadqiqot natijalari avvalgi ilmiy ishlar bilan hamohang bo'lib, ko'plab mualliflar kimyoviy irrigatsiya mexanik ishlov berishdan ko'ra infeksiyani kamaytirishda ustun ekanini ta'kidlagan. Shu bilan birga, irrigantlarning konsentratsiyasi, qo'llash vaqti va ketma-ketligi klinik natijalarga bevosita ta'sir ko'rsatishi qayd etilishi lozim[23].

Xulosa qilib aytganda, olingan natijalar ildiz kanali infeksiyalarini davolashda **NaOCl, HClO va EDTA** asosidagi kimyoviy ishlov berish usullari klinik jihatdan samarali ekanini ko'rsatadi. Bu yondashuv simptomlarni tezroq kamaytirish, og'riqni nazorat qilish va davolash muvaffaqiyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, zamonaviy endodontik amaliyotda keng qo'llash uchun asos bo'la oladi[24].

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, ildiz kanali infeksiyalari murakkab mikrobiologik va anatomik tizim bilan bog'liq bo'lib, ularni nazorat qilish faqat mexanik ishlov bilan cheklanmaydi. Mikroorganizmlarning biofilm shaklida joylashuvi, dentin naychalari va qo'shimcha kanallarda saqlanib qolishi kimyoviy ishlov berish usullarining ahamiyatini oshiradi. Ilmiy-nazariy tahlillar kimyoviy irrigatsiya vositalari mikroblar sonini sezilarli darajada kamaytirishini ko'rsatadi, biroq ularni to'liq yo'q qilish har doim ham imkoni bo'lmaydi. Shu sababli, endodontik dezinfeksiya jarayonlarini takomillashtirish uchun mikrobiologik, anatomik va gidrologik omillarni kompleks hisobga olish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Siqueira, J. F. (2008). Endodontic infections: concepts, paradigms, and perspectives. *Oral Surgery, Oral Medicine, Oral Pathology*.
2. Nair, P. N. R. (2004). Pathogenesis of apical periodontitis. *Journal of Endodontics*.
3. Sundqvist, G. (1994). Ecology of the root canal flora. *Journal of Endodontics*.

4. Ergashev, B. (2025). Pulpitning etiologiyasi, patogenezi, morfologiyasi va klinik simptomlari. *Modern Science and Research*, 4(3), 829–838.
5. Ergashev, B. (2025). Stomatologiyada tish kariesi: Etiologiyasi, diagnostika va davolash usullari. *Modern Science and Research*, 4(3), 821–828.
6. Ergashev, B. (2025). Tish emal prizmalariga yopishib olgan tish blyashka matrixning mikrobiologiyasi va tarkibi. *Modern Science and Research*, 4(3), 815–820.
7. Ergashev, B. (2025). Advances in oral health: Prevention, treatment, and systemic implications. *American Journal of Education and Learning*, 3(3), 1108–1114.
8. Tursunaliyev, Z., & Ergashev, B. (2025). Bolalarda tish kariesini oldini olish usullari. *Modern Science and Research*, 4(4), 686–691.
9. Ergashev, B. (2025). Karies va paradont kasalliklari profilaktikasi. *Modern Science and Research*, 4(4), 732–741.
10. Ergashev, B. (2025). Psychological support for cancer patients. *ИКРО журнал*, 15(1), 164–167.
11. Lumbar disk segmentlarining xavf zonalari. *Anatomiya tadqiqotlari*, 2020.
12. Cervical disk protruziyasi mexanizmi. *Tibbiy anatomiya jurnali*, 2019.
13. Diskdagi mikro-fasiyalar va stress kontsentratsiyasi. *Biomechanics Letters*, 2018.
14. Genetik va metabolik omillarning disk strukturasi ta'siri. *Molekulyar tibbiyot*, 2017.
15. Protruziya epidemiologiyasi va asimptomatik topilmalar. *Radiologiya va diagnostika*, 2022.
16. Ergashev, B. J. O'g'li. (2025). Uch shoxli nervning yallig'lanishi: Klinikasi, etiologiyasi va davolash usullari. *Research Focus*, 4(3), 162–169.
17. Ergashev, B. J. (2025). Tish kariesi tarqalishining ijtimoiy va biologik omillari: Tahliliy yondashuv. *Журнал научных исследований и их решений*, 4(2), 427–430.
18. Raxmanov, Sh., Bahadirov, M., & Ergashev, B. (2025). Skin diseases laboratory diagnosis. *Международный мультидисциплинарный журнал исследований и разработок*, 1(3), 130–132.

Chingiz Aytmatov asarlarida gender tenglik

Nizomova Kamola Vohid qizi

Annotatsiya: Ushbu maqola buyuk yozuvchi Chingiz Aytmatov asarlaridagi gender tenglik g'oyasi tahlil qilingan. Gender tenglik misollar orqali tushuntirib berilgan.

Kalit so'zlar: gender tenglik, Jamila, Oq kema, Asrga tatigulik kun, Momo yer. Sarviqomat dilbarim.

XX asrning ikkinchi yarmida turkiy xalqlar adabiyotida o'ziga xos ovoz bo'lib kirib kelgan Chingiz Aytmatov nafaqat hayotiy-falsafiy masalalarni, balki inson sha'ni va qadr-qimmatini yuksak darajada kuylagan yozuvchidir. Uning asarlarida erkak va ayol o'rtasidagi munosabatlar, oilaviy qadriyatlar, jamiyatdagi o'rinlar, ayniqsa gender tenglik masalasi alohida o'rin egallaydi.

Gender tenglik - bu erkak va ayolning teng huquqlari, imkoniyatlari hamda **mas'uliyatini anglatadi. Aytmatov asarlarida aynan shunday tenglikni ta'minlashga** da'vat qiluvchi, zamonaviy qadriyatlarni targ'ib qiluvchi motivlar juda ko'p.

Aytmatovning ko'plab qahramonlari ayollardir. Ular odatda hayot sinovlarida bardoshli, sabrli, vafodor va mustaqil fikrli qilib tasvirlanadi. "Jamila" qissasida Jamila obrazi erkak nazoratidan tashqariga chiqib, o'z sevgi va orzulari yo'lida qat'iy qaror qabul qilishi bilan o'sha davr uchun yangicha ayol tipini yaratadi. Bu orqali yozuvchi ayolning ham shaxs sifatida o'z taqdirini belgilashga haqqi borligini ko'rsatadi. "Momo yer" asarida Tolgonoy ona qahramoni urush davrida qishloq hayotining asosiy tayanch kuchi sifatida tasvirlanadi. Erkaklar frontga ketgach, barcha og'ir ishni ayollar bajaradi. Tolgonoy onaning obrazida ayolning kuchi, sabri va yetakchilik qobiliyati aks etadi.

Gender tenglik motivlari va erkak obrazi bilan taqqoslash:

Aytmatov asarlarida erkaklar ham doimiy kuchli obrazda emas. Masalan, "Jamila"da Sodiq urushda, Jamila esa o'z hayotini o'zi hal qiladi;

"Asrga tatigulik kun"da ayollar ham erkaklar qatori ijtimoiy hayotga aralashadi. Yozuvchi erkak va ayolning bir-birini to'ldiruvchi va teng kuch sifatida ko'radi. Bu gender tenglik g'oyasining markaziy nuqtasidir.

Asarlardan misollar

"Jamila"- ayolning o'z taqdirini tanlash huquqi.

"Momo yer"- ayolning og'ir sharoitlarda jamiyat tayanchi bo'lishi.

"Oq kema"- tabiat va inson uyg'unligi, onalik timsoli orqali mehr-muruvvat.

"Asrga tatigulik kun"- zamon o'zgarishida ayollar ijtimoiy rolining kengayishi.

“Sarvqomat dilbarim” -ayolning o‘z hayoti, muhabbati va sha’ni yo‘lida kurashishi.

Gender tenglikning axloqiy-psixologik va falsafiy jihatlari

Aytmatov asarlarida ayol nafaqat ona yoki rafiq, balki mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida namoyon bo‘ladi. Bu asarlar o‘quvchini ayolga hurmat, uning sha’ni va qadr-qimmatini e‘zozlashga undaydi. Ayol va erkak o‘zaro teng, bir-birini to‘ldiruvchi kuchlar sifatida talqin qilinadi. Chingiz Aytmatov asarlarida gender tenglik mavzusi juda dolzarb va zamonaviydir. Uning qahramonlari - ayollar mustaqil, kuchli, irodali shaxs sifatida gavdalanadi. Bu bilan yozuvchi jamiyatni ayolni hurmat qilishga, erkak bilan teng huquqli ko‘rishga, ularning imkoniyatlarini birdek qadrlashga chaqiradi.

“Asrga tatigulik kun”... Bu nomni eshitgan ko‘pchilik insonlarning ko‘z oldida, birinchi navbatga, Nayman ona obrazi va uning ayanchli taqdiri gavdalanadi. Ammo asar qahramonlari Edigey Bo‘ron, Abutolib, Zarifa singari insonlarning taqdirini kuzata turib, asosiy, asar mazmunini, maqsad-mohiyatini tashkil etuvchi, haqiqatni ko‘ra olamiz. Urushda jang qilish uchun olib ketilgan, ammo yaroqsiz holga kelgach, uyiga yuborilgan va butun hayoti ag‘dar-to‘ntar bo‘lib, o‘z ona yeridan ketishga majbur bo‘lgan Edigey Bo‘ron, nemislarga asir tushib, inson zoti bardosh bera olmaydigan qiynoqlarga chidab, yurti uchun, tinchligi, ozodligi uchun partizanlar safida jang qilgan, ammo tinchlik davri kelganda ayanchli o‘lim topgan Abutolib singari shaxslar taqdiri asar voqealarining asosini tashkil etadi. Nayman ona voqeasi esa, tarixiy rivoyat shaklida keltirilib, Jo‘lomon shaxsi orqali zamonaviy manqurt Sobitjon qiyofasi ochib berilgan. Har ikkala manqurtning birgina farqi, Jo‘lomon junjanglarning vahshiyliги natijasida, qiynoqlar azobidan ong-u shuuridan ayriladi, Sobitjon esa ongli ravishda shu yo‘lni tanlagandi. Uning qiyofasida ajdodlar udumlarini mensimaslik, ota-onaga mehr, kattalarga hurmat tuyg‘ularining begonaligi, mansab-martabaga intilish, ochko‘zlik illatlarining mavjudligi, shunday xulosa chiqarishimizga sabab bo‘ldi. Yozuvchi o‘zi izoh berganidek, Sario‘zak, Nevada singari kosmodromlar mavjud emas, ammo ularning asarda tasvirlanishi insonlarning o‘zaro ixtiloflari, davlatlar o‘rtasidagi kelishmovchiliklar, insoniyatni tanglikka olib boruvchi, taraqqiyotni sekinlashtiruvchi asosiy g‘ov ekanligini, inson ongiga singdirish edi. Asar voqealarini kuzatar ekansiz Edigey Bo‘ron va uning sir-sinoatlarga to‘la hayoti bilan tanishasiz, inson deya atalmish buyuk yaratilgan har qanday sharoitda, har qanday joyda ham o‘z mehnati tufayli yashab qolishiga yana bir bor ishonch hosil qilasiz. Asarda Sobitjonning xotini shunday eslanadi: “ Xotini-chi, shaharlik kelinmish, odamga o‘xshab izzat-hurmati bilan kelib, ko‘p qatori urf-odat yuzasidan aytib-eshitib yig‘lasa, biron yeri kamayib qolarmidi? Na uyat, na vijdon bor ularda. Chol ko‘zi tirikligida, bir juft sog‘in tuyasi, o‘n-o‘n beshta qo‘y-qo‘zisi borligida yaxshi edi. O‘shanda kelin hech kim-ni holi-joniga qo‘ymay, jamiki narsani pullab, yoniga urdi. Cholni uylariga olib ketganday ham bo‘lishdi, o‘zlari bir yo‘la mashina olib, hammayoqlarini mebelga to‘ldirishdi. Keyin esa chol ularga kerak bo‘lmay qoldi. Hozir qorasini ham ko‘rsatmaydi. Xotin-xalaj shularni aytib, to‘polon qi-lishmoqchi edi, Edigey bunga yo‘l qo‘ymadi. Munaqa qila ko‘rmanglar

bunday kunda ortiqcha so'z bo'lishi mumkin emas, bu bizning ishimiz ham emas, u yog'ini o'zlari o'ylab ko'rishsin, dedi".

Romandagi Nayman ona ham erkaklardan qolishmay syujet voqealarida katta o'rin egallagan: " Biroq, qutqazishga urinishlar juda kam bo'lardi, chunki ochiq dalada qilt etgan sharpa darhol sezilib qolardi. Buning ustiga, jungjanglar fa-lonchini manqurt qilishibdi, degan xabar tarqalgan taqdirda, tutqunning eng yaqin birodarlari ham uni qutqazishga yoki pul evaziga qaytarib olishga urinmayoq qo'yardilar, negaki, bu o'sha odamning quruq jasadinigina qaytarish degan so'z edi. Faqat birgina nayman validasi rivoyatlarda Nayman ona nomi bilan mashhur bo'lib ketgan ayolgina o'z o'g'lin-ing bu taxlit achchiq qismati bilan murosa qila olmadi ". Ma'lumki, har bir yozuvchining o'z dastxati, ovozi bo'lganidek, Chingiz Aytmatov ijodining o'ziga xos, boshqalardan ajralib turuvchi xislat va fazilatlari bor. Adib asarlarini ikki tilda qirg'iz va rus tilida yozdi. Uning ijodi nafaqat qirg'iz xalqi, balki jahon xalqlari orasida ham sevib mutolaa qilindi, ayni paytda ham qiziqib o'qilmoqda. Aytmatov asarlarining xalq orasida shuhrat qozonishi va keng ommalashishiga asosiy sababi yozuvchinig xalq hayotini, xalq ruhini haqqoniy aks ettirganidadir.

Adibning "Birinchi Muallim" qissasi qahramonlari ham oddiy, mehnatkash, vatanparvar insonlar sanaladi. Unda bir qancha qiyinchiliklarga duch kelgan, uni mardonavor yenggan, matonatli, muallim Duyshen orqali fidokor insonlar hayoti ochib berilgan. Qissa tabiat tasviri bilan boshlanadi.

Yosh rassomning bolaligi o'tgan zamin, yonma-yon qilib qurilgan ikki terak, Duyshen maktabi deb nom olgan tepalik haqidagi xotiralari asar voqealariga bog'lanadi. Qissada obrazlar qiyofasi xarakter-xususiyati asar sujeti davomida ochib beriladi. Baland bo'yli, sersavlat, burgut qovoqli, sersoqol, beozor xat tashuvchi qachonlardir navqiron, shijoatli bo'lganini, yetarlicha xat-savodi bo'lmay turib bolalarni o'qitgan muallim Duyshen obrazini asarni o'qiyverganingiz sari kashf qilaverasiz.

Asar voqealari Duyshenning sobiq o'quvchisi akademik Oltinoy Sulaymonova tilidan hikoya qilinadi. Duyshen maktab ochishda hech kim yordam bermaydi. Uyma-uy yurib o'quvchi yig'adi, ularni har kuni maktabga o'zi olib kelib, dars tugagach etib qo'yadi. Hamma uning ustidan kuladi. Shunda ham mashaqqatli ishidan voz kechmay, o'quvchilarga mehr qo'yadi. Bilganlarini o'rgatadi. U tug'ilib o'sgan yurtining, xalqining farzandlarini savodli qilmoqchi edi. Chunki ilm, ma'rifat bilan vatanining kelajagi buyuk bo'lishiga ishonardi. 14 yoshli Oltinoy o'zining bilimga chanqoqligi, intiluvchanligi bilan boshqa o'quvchilardan ajralib turadi. Undagi iqtidorni sezgan muallim Moskvaga o'qishga yuboradi, ilmga bo'lgan ishtiyoqi, tirishqoqligi, mehnatsevarligi tufayli akademik darajasiga yetadi. Qissadagi akademik Oltinoy Sulaymonova obrazi gender tenglikning uorqin misoli bo'la oladi: "Shahardan chakirilganlardan akademik Sulaymonovani ham kutib o'tirgan ekan. Bu ayol bu yerda bir kun-yarim kun turib, keyin Moskvaga jo'nab ketadi, deyishdi. Akademik Sulaymonovaning kelishini eshitib juda suyib ketdim. Xalqqa tanilgan bu olimaning ovulimizdan ekanligi, qiz vaqtida shaxarga ketib, o'qib, olima ovulda qulogimga chalinib yurardi. O'zing

bilan shahardaligimda tanishib olgan edim. Men ko'rganda Oltinoy Sulaymonova sochiga o'xshab, elliklarga borib qolgan, to'lganiga ayol edi. Mashhur hamqishlog'imiz universitetda kafedra rahbari bo'lib ishlaydi, falsafadan o'qish turadi, xizmat qilgan eri akademik bo'lib, tez-tez chet ellarga boribkelib turadi. Opaning bemalol o'tib, men bilan to'lib o'tishga vaqt bo'lmaydi. O'sha gal so'ng majlisda, to'satdan ko'chada uchib qolganimizda ovuldagilarning omonesonligini so'rar, lekin asarlarim paydo qisqacha bo'lsa ham biron fikr aytmay qo'ymasdi. Men bu odamg kamroqligiga, odamoxunligiga qoyil qolib, bir kuni o'zimga dangal aytdim: – Opa, ovulga borib, el-yurt bilan ko'rishib kelsangiz bo'lardi. Ovuldagilarning hammasi nomingizni sirdan tilga olib, faxrlanib yurishadi, lekin ko'pchilik sizni tanimaydi. Atokli olim qizimiz ovulimizdan yosiraydi, bizlarni tanigisi kelmaydi, deydiganlar ham yo'q... – Gapingiz qo'ying, ukam, - deb Oltinoy Sulaymonova xo'rsinbdi, – bo'rishga o'zim ham ko'p kutaman. Bormaganimga ham talay vaqt bo'ldi. Ovulda tug'ishgan qarindoshlarim yo'qku, lekin elingdan yaqin tug'ishganing bo'larkanmi?! Albatta boraman, fursat topdim, boraman... O'zim ham yurtimni xo'p sog'ingman... Akademik Sulaymonova o'sha kuni kechikib keldi. Uning mashinasi kelib to'xtaganda maktabning tantanali majlisini endi ochmoqchi bo'lib turilgan edi. Majlisdagilarning hammasi duv etib chiqib uni kutib olishdi, tanish-tanimagan hamma – yoshu qari u bilan so'rashdi. ”

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Chingiz Aytmatov “Asrga tatigulik kun” Toshkent, Yoshlar nashriyot uyi-2018
2. Chingiz Aytmatov “Birinchi muallim” Toshkent, “O'qituvchi” nashriyot-matbaa ijodiy uyi-2017
- 3.kutubxonachi.uz

Patterns of disease progression and risk determinants of arterial hypertension in adults aged 45–59 years.

Email: abdulazizsotvoldiev06@gmail.com

Quchqorov Shavkat

Fergana Public Health Medical Institute, Department of Normal Anatomy

Sotvoldiyev Abdulaziz

Fergana Public Health Medical Institute, Cardiology Department, 1st-year resident.

Keywords: Arterial hypertension, middle-aged adults, cardiovascular determinants, lifestyle-related risk, target organ involvement, prevention.

Abstract. Arterial hypertension is a chronic cardiovascular disorder that significantly increases the risk of adverse health outcomes in middle-aged populations. The age range of 45–59 years represents a critical stage during which long-term exposure to behavioral, metabolic, and psychosocial factors leads to persistent elevation of blood pressure. This review explores the patterns of hypertension progression in this age group and examines the major determinants influencing disease development and severity. The analysis is based on recent international recommendations and peer-reviewed literature. Evidence indicates that hypertension in middle-aged adults often remains clinically unrecognized while simultaneously promoting early target organ involvement. The high prevalence of modifiable risk determinants highlights the importance of early prevention and individualized risk management strategies.

Introduction: Arterial hypertension is among the most prevalent non-infectious diseases worldwide and remains a primary contributor to cardiovascular morbidity and premature mortality. Despite significant progress in diagnostic approaches and therapeutic options, blood pressure control rates remain insufficient, particularly among individuals of middle age.

Between 45 and 59 years of age, physiological aging of the cardiovascular system becomes more evident. These changes include progressive arterial stiffening, endothelial dysfunction, and increased systemic vascular resistance. When combined with long-term exposure to unhealthy lifestyle behaviors and psychosocial stressors, these mechanisms contribute to the manifestation and progression of hypertension. A major challenge in this population is the frequently asymptomatic nature of elevated blood pressure, which delays diagnosis and increases the likelihood of complications. Therefore, detailed analysis of disease characteristics and risk determinants in this age group is of substantial clinical and preventive importance.

Methods: This narrative review was conducted through structured analysis of scientific publications and international clinical guidelines released from 2015 to 2024. Literature sources included PubMed, Google Scholar, and official documents from leading cardiovascular organizations.

Publications addressing arterial hypertension in adults aged 45–59 years were preferentially selected. Emphasis was placed on clinical progression, contributing determinants, and preventive approaches. Only peer-reviewed articles published in English were included. Data were synthesized using a qualitative analytical approach.

Discussion and analysis: In adults aged 45–59 years, hypertension typically develops gradually and may remain undetected for extended periods. Blood pressure elevation often progresses silently, with clinical recognition occurring during routine medical evaluations or following the onset of cardiovascular complications. Systolic blood pressure elevation is commonly observed in this population, reflecting reduced arterial elasticity and structural vascular remodeling. Even in the absence of severe hypertension, early signs of target organ involvement—such as myocardial structural adaptation, renal microvascular changes, and retinal vascular alterations—may already be present.

The etiology of hypertension in middle-aged adults is multifactorial and involves both non-modifiable and modifiable determinants.

Non-modifiable determinants include biological aging, sex-related differences, and inherited predisposition. Individuals with a family history of hypertension exhibit increased susceptibility due to genetically mediated alterations in vascular regulation and neurohormonal balance.

Modifiable determinants play a dominant role in disease initiation and progression. These include excessive dietary sodium consumption, poor nutritional quality, physical inactivity, increased body mass, tobacco use, and harmful alcohol intake. Central obesity and insulin resistance contribute to endothelial dysfunction and sympathetic nervous system activation, thereby sustaining elevated blood pressure levels.

Chronic psychological stress, frequently associated with professional and social responsibilities during middle age, further exacerbates blood pressure dysregulation by stimulating neuroendocrine pathways.

Hypertension in this age group often coexists with metabolic and renal disorders, including type 2 diabetes mellitus, dyslipidemia, and early chronic kidney disease. The coexistence of these conditions markedly increases overall cardiovascular risk and accelerates the progression of target organ damage.

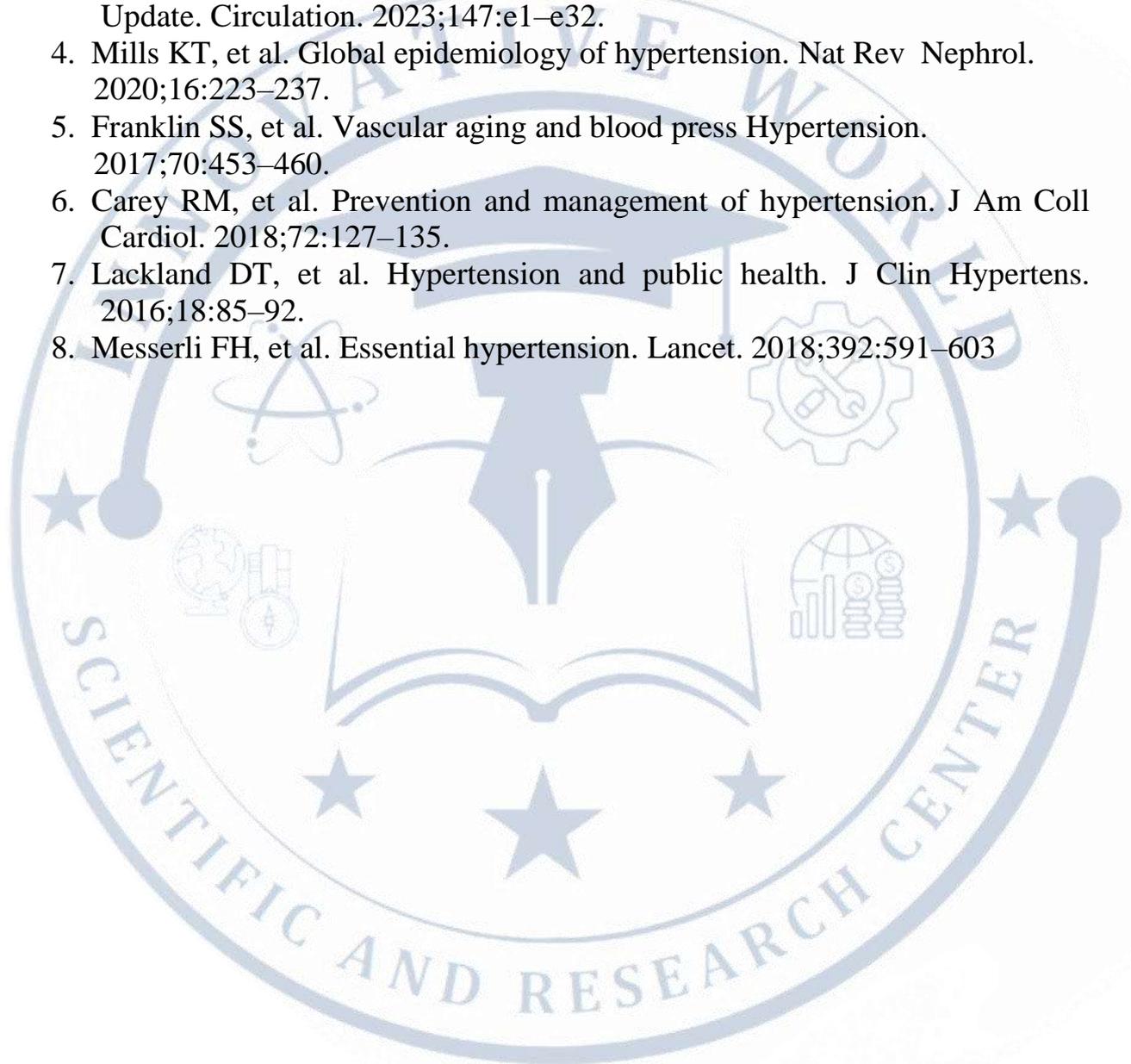
Conclusion: Arterial hypertension in adults aged 45–59 years is characterized by a predominantly silent clinical course and a high burden of modifiable risk determinants. During this stage of life, prolonged exposure to unfavorable lifestyle and metabolic factors leads to progressive vascular and organ damage.

Early detection, comprehensive risk assessment, and sustained preventive interventions are essential to reduce long-term cardiovascular complications. Individualized management strategies combining lifestyle modification and pharmacological therapy represent the most effective approach for controlling hypertension in middle-aged populations.

In summary, addressing hypertension during middle age provides a critical opportunity to reduce cardiovascular morbidity and mortality and to improve population health outcomes.

REFERENCES:

1. World Health Organization. Global hypertension report. WHO; 2023.
2. Williams B, et al. ESC/ESH Guidelines for the management of arterial hypertension. *Eur Heart J*. 2018;39:3021–3104.
3. American Heart Association. Heart Disease and Stroke Statistics—2023 Update. *Circulation*. 2023;147:e1–e32.
4. Mills KT, et al. Global epidemiology of hypertension. *Nat Rev Nephrol*. 2020;16:223–237.
5. Franklin SS, et al. Vascular aging and blood press Hypertension. 2017;70:453–460.
6. Carey RM, et al. Prevention and management of hypertension. *J Am Coll Cardiol*. 2018;72:127–135.
7. Lackland DT, et al. Hypertension and public health. *J Clin Hypertens*. 2016;18:85–92.
8. Messerli FH, et al. Essential hypertension. *Lancet*. 2018;392:591–603

Economic effectiveness of implementing artificial Intelligence

Sh.Abdisamatov

senior lecturer, department of "Economics and tourism"

Fergana State University

shuxratjonabdisamatov@gmail.com

Abstract: The article describes information about artificial intelligence (AI), one of today's modern technologies, its concept, the importance of its implementation in practice, and its economic impact.

Keywords: artificial intelligence, economic efficiency, economic efficiency of artificial intelligence, Jevons paradox, directions of use of artificial intelligence

INTRODUCTION. Artificial intelligence (AI) is a technology that enables computers and machines to mimic human learning, understanding, problem-solving, decision-making, creativity, and autonomy. The term is often used to refer to the project of developing systems that have the ability to perform mental processes characteristic of humans, such as reasoning, logical reasoning, generalization, or learning from past experiences.

In order to develop artificial intelligence and apply it in various fields in Uzbekistan, on February 17, 2021, Resolution No. PQ-4996 "On measures to create conditions for the accelerated introduction of artificial intelligence technologies" was adopted, according to which it is determined to create a convenient and acceptable ecosystem for the development of innovative business models, products and service delivery methods based on artificial intelligence technologies, their rapid introduction and implementation in the identified priority sectors and areas.

Today, artificial intelligence is playing an increasingly important role in our lives and economies, affecting our world in many ways. Many see artificial intelligence as a driver of efficiency and economic growth. These developments can increase efficiency and significantly improve decision-making by analyzing large amounts of data. This can help create new products and services, markets and industries, thereby increasing consumer demand and creating new revenue streams. At the same time, it can have a huge impact on economic and social development.

Some warn that it could lead to the creation of supercompanies - centers of wealth and knowledge - that could have a detrimental effect on the economy. It could also widen the gap between developed and developing countries, increasing the need for workers with certain skills while displacing others. This latter trend could have far-reaching consequences for the labor market. It also warns of the

potential for increasing inequality, lowering wages, and shrinking the tax base. While these concerns remain valid, there is no consensus on whether and to what extent they are interconnected, and the risks that arise. They are not known, and well-designed policies can encourage the development of AI while controlling negative impacts.

Strategies need to be developed to safely harness the enormous potential of AI for the benefit of humanity.

1. Impact on productivity. AI technologies increase efficiency by automating routine tasks, improving decision-making, and optimizing resource allocation. For example, companies that use AI to analyze data and make decisions can optimize processes, leading to faster work and lower labor costs.

2. Labor market dynamics. The impact of AI on employment remains controversial. While some scholars argue that AI may displace certain jobs, others emphasize the transformation and creation of jobs. The overall net impact on employment is likely to be related to the speed of technology adoption and the adaptability of the workforce.

3. Wage inequality. Research suggests that AI may increase wage inequality. According to the OECD report, workers in high-skilled, high-wage sectors will benefit most from AI advances, while low-skilled, low-wage jobs are at greater risk of automation. This gap could lead to increased economic polarization, raise concerns about social stability, and require policy intervention.

4. Sectoral changes. The impact of AI will vary significantly across sectors. For example, sectors such as healthcare, finance, and retail are predicted to see significant changes. AI applications in healthcare will increase diagnostic accuracy and operational efficiency, leading to potential cost savings and better patient outcomes. Conversely, sectors that rely on manual labor may face greater disruption.

5. Economic growth and innovation. AI is cited as a key driver of future economic growth. Research by PwC suggests that AI could contribute up to \$15.7 trillion to the global economy by 2030. This growth will come from both direct efficiency gains and innovation driven by AI applications that can lead to the development of new markets and business models.

6. Challenges and risks. Despite its potential benefits, implementing AI poses challenges, including ethical considerations, data privacy concerns, and regulatory hurdles. The World Economic Forum emphasizes the importance of creating a framework for responsible use of AI that balances innovation and societal well-being.

Respondents said that in the coming years, artificial intelligence will affect education - 35%, security - 33%, employment - 32%, shopping - 31%,

transportation - 30%, entertainment - 27%, cost of living - 26%, income - 23%, environment - 22%, food - 15%, and personal relationships - 15%.

ANALYSIS AND RESULTS. Using the power of data analytics and algorithms, artificial intelligence applications optimize service quality, help businesses detect and combat fraudulent transactions, and better protect organizations from hackers, as well as strengthen the fight against accounting fraud.

A recent analysis by the International Monetary Fund (IMF) on the potential impact of artificial intelligence on the global labor market shows that almost 40 percent of the world's employed population will be exposed to risks associated with the development of AI. Previously, automation and information technology mainly affected routine tasks, but a distinctive feature of AI is its ability to affect highly skilled jobs. As a result, advanced economies face more risks associated with AI, reaching 60 percent of the workforce.

Currently, AI technologies are built on anti-fraud solutions, credit scoring, risk assessment, loan repayment, customer propensity to purchase or fall under the influence of fraudsters, etc. But there is room for growth here too. According to various estimates, the use of artificial intelligence systems can increase labor productivity in some areas of banking activity by up to 30 times.

The adoption model for AI can be likened to the impact of the popularization of ATMs. This phenomenon is known as the Jevons paradox, where technological advances generate efficiencies and cost reductions increase demand to the point where they require more resources, not fewer.

AI technologies are being adopted by organizations around the world at an astonishing rate, highlighting the need for policymakers to take action. It has developed its AI Readiness Index, which measures readiness in areas such as digital infrastructure, human capital and labor market policies, innovation and economic inclusion, and regulation and ethics. Using this index, IMF staff assessed the readiness of 125 countries. The results show that richer countries, including advanced economies and some emerging markets, are more prepared to adopt AI than lower-income countries.

According to experts from the National Bureau of Economic Research (Massachusetts, USA), artificial intelligence will help workers with less experience increase their productivity faster. While it may be easier for younger workers to use these opportunities, it may be difficult for older workers to adapt. But it must be done. Speaking about the introduction of modern technologies 4 years ago, President of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev noted that "If we do not complete this work in the next 2-3 years, each year of delay will undermine 10 years of our country's development." These words are undoubtedly even more relevant today.

Existing generative AI and other related technologies help automate workflows that currently consume 60-70% of working time. The acceleration of technical automation is mainly due to the increased ability of artificial intelligence to understand natural language, which is necessary for workflows that take up 25% of time.

According to reports, artificial intelligence has the potential to significantly boost the global economy. For example, artificial intelligence could add 16% to the global economy, or about \$13 trillion, by 2030. In addition, the impact of artificial intelligence could increase global GDP by up to 26%. It is also noted that at least 70% of companies worldwide will integrate artificial intelligence in one form or another in the coming years.

Practical implications: The rapid adoption of artificial intelligence technologies will undoubtedly have a profound impact on businesses and economies. Companies that use AI will gain competitive advantages in their industries. In addition, as more businesses adopt artificial intelligence, the demand for artificial intelligence expertise will increase, potentially leading to job creation in some industries and job losses in others. An analysis of the productivity gains resulting from the introduction of artificial intelligence is presented in Table 1.

Table 1

Analysis of productivity gains from the introduction of artificial intelligence

Sectors	Average productivity growth (%)	Main applications
<i>Manufacturing</i>	25-30	Robotics, predictive maintenance
<i>Healthcare</i>	20-25	Diagnostics, patient management
<i>Trade</i>	15-20	Inventory management, customer analytics
<i>Finance</i>	30-35	Fraud detection, algorithmic trading

When analyzing the many business considerations regarding the possible consequences of using AI, the most important one is the layoff of employees due to the reduction of routine operations. The results of the analysis of industrial changes driven by AI are presented in Table 2.

Table 2

Industrial changes driven by artificial intelligence

Sectors	Share of economic growth (%)
Healthcare	30
Manufacturing	25

Finance	20
Trade	15
Other industries	10

The most transferable professions are believed to be accounting; finance; secretaries. Predictable changes in the labor market due to artificial intelligence are presented in Table 3.

Table 3

Predictable changes in the labor market due to artificial intelligence

Job Category	Potential Change (%)	Description
High-skilled jobs	+15	Increased demand for technical and management roles
Middle-skilled jobs	-10	Automation of routine tasks
Low-skilled jobs	-25	High risk of relocation
Creation of new roles	+20	SI specialists, data analysts

The trend of information dependence will remain relevant in 2026.

In addition, the importance of information in society will increase even more - even modern infrastructure cannot be built without it. In the coming years, the average number of information exposures per capita will increase by 20 times. Our homes, workplaces, devices and wearables, vehicles and implants are gradually becoming smarter, and more and more devices can be connected to the Internet. In addition, there are information security issues when using artificial intelligence.

CONCLUSION AND SUGGESTIONS. The economic impact of AI is multifaceted, affecting productivity, employment, wage distribution, industry dynamics, and overall economic growth. While AI offers significant opportunities, it also poses challenges that require thoughtful policy responses. Future research should continue to explore the long-term impact of AI on the economy, with a focus on ensuring inclusive growth and addressing the inequalities it may create.

It is inevitable that AI will continue to expand in scope. The main areas of application of AI in the economic sphere are:

Process automation: AI allows you to automate routine tasks such as data processing, record keeping, and inventory management.

Data analysis and prediction: AI helps analyze large amounts of data to identify trends and predict future events.

Service personalization: AI allows companies to offer personalized recommendations and services based on customer preferences.

Supply chain management: AI optimizes supply chain management by improving planning and coordination.

Financial technology (FinTech): AI is actively used in the financial sector for risk analysis, lending, and investment management.

Customer service: AI-based chatbots and virtual assistants improve customer experience and reduce costs.

Risk management: AI helps identify and mitigate financial and operational risks.

New product development: AI accelerates the process of developing and testing new products by analyzing feedback and market data.

In conclusion, the use of artificial intelligence in the economic sphere opens up many opportunities to increase efficiency, reduce costs, and improve the quality of services. At the same time, it is necessary to take into account ethical challenges and the need to improve the skills of workers, as the demand for skills is constantly changing.

References:

1. OECD. (2019). "Future of Work: Employment Outlook"
2. PwC. (2018). "The Economic Impact of Artificial Intelligence on the UK Economy"
3. Валеева Ю.А. студент, Буйная Е.В. научный руководитель, ФГБОУ ВО Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф. Горбачева ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ЭКОНОМИКЕ. "Мировая наука" №12(21) 2018.
4. <https://www.ibm.com/topics/artificial-intelligence>.
5. <https://lex.uz/docs/-5603319>.
6. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JEBDE-10-2023-0022/full/html>
7. <https://www.imf.org/en/Publications/Staff-DiscussionNotes/Issues/2024/01/14/Gen-AI-Artificial-Intelligence-and-the-Future-of-Work542379?cid=pr-com-SDNEA2024001>
8. <https://dzen.ru/a/ZG79LnDfMAVScn5L>
9. <https://www.nber.org/papers/w31161>
10. <https://president.uz/ru/lists/view/3566>
11. https://sia.ru/?section=484&action=show_news&id=461134

КОММУНИКАТИВНЫЕ НАВЫКИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТА

Набиева Дилрабо Абдурауповна

Старший преподаватель

Университета Экономики и Педагогике

Усмонова Чарос Учкуневна

Студентка ФТО`-R-148-23 группы

Ключевые слова: Сфера, коммуникация, навык, деятельность, коммуникативные навыки, коммуникативные умения, межкультурная компетенция, межличностные отношения, анкетирование, мотивация, профессиональное общение, позитивное влияние, контакт, интеллект.

Аннотация: Потребность в общении, в формировании межличностных отношений, в понимании другого и себя в студенческом возрасте достаточно велика. С одной стороны, учебная деятельность опосредована общением по трем линиям: общение с преподавателями, общение с однокурсниками, профессиональное общение на практике. С другой стороны, общение в студенческом возрасте опосредовано учебной деятельностью. Будучи необходимым условием полноценной учебной деятельности, общение влияет на все остальные сферы деятельности студента как фактор генеза и как условие функционирования.

Сегодня высшая школа призвана подготовить специалиста «нового типа», способного к оперативной и эффективной реализации профессиональных задач. В этой связи особую значимость в обеспечении учебной, социальной и профессиональной успешности студентов приобретает проблема формирования и развития коммуникативных навыков. Потребность в общении, в формировании межличностных отношений, в понимании другого и себя в студенческом возрасте достаточно велика. С одной стороны, учебная деятельность опосредована общением по трем линиям: общение с преподавателями, общение с однокурсниками, профессиональное общение на практике. С другой стороны, общение в студенческом возрасте опосредовано учебной деятельностью. Будучи необходимым условием полноценной учебной деятельности, общение влияет на все остальные сферы деятельности студента как фактор генеза и как условие функционирования.

Понятие коммуникативных навыков находит отражение в определениях различных авторов. Чаще всего под коммуникативными умениями понимают умения общения, непосредственной и опосредованной межличностной коммуникации. Традиционно коммуникативные умения - это умения правильно, грамотно, доходчиво объяснить свою мысль и адекватно воспринимать информацию от партнеров по общению. Коммуникативные умения – это комплекс осознанных коммуникативных действий, основанных на высокой теоретической и практической подготовленности личности,

позволяющий творчески использовать знания для отражения и преобразования действительности. Их развитие сопряжено с формированием и развитием личностных новообразований, как в сфере интеллекта, так и в сфере доминирующих профессионально значимых характеристик. Для определения круга коммуникативных умений, необходимо рассмотреть их классификацию. Среди коммуникативных умений выделяются: умение организовывать текст сообщения в адекватную форму, речевые умения, умение гармонизировать внешние и внутренние проявления, умение получать обратную связь, умение преодолевать коммуникативные барьеры и др. Выделяются группа интерактивных умений: умение строить общение на гуманной, демократической основе, инициировать благоприятную эмоционально-психологическую атмосферу, умение самоконтроля и саморегуляции, умение организовывать сотрудничество, умение руководствоваться принципами и правилами профессиональной этики и этикета, умения активного слушания, - и группа социальноперцептивных умений: умение адекватно воспринимать и оценивать поведение партнера в общении, распознавать по невербальным сигналам его состояния, желания и мотивы поведения, составлять адекватный образ другого как личности, умения производить благоприятное впечатление. На наш взгляд, существует положительная связь между коммуникативными навыками и успеваемостью студентов, и целенаправленно организованная работа по развитию коммуникативной сферы студентов в процессе обучения может оказать позитивное влияние на успеваемость студентов. Неуспешные студенты более робкие, неуверенные в общении, с трудом устанавливают контакт, редко выступают инициаторами в общении и поддерживают разговор, с трудом выходят из различных конфликтных ситуаций общения, чаще испытывают трудности в процессе межличностной и деловой коммуникации. Студенты с низкой успеваемостью чаще всего занимают пассивную позицию в общении. Для таких студентов характерен подчиненный тип отношений со сверстниками, что в конечном итоге отражается на их групповом статусе. Низкий уровень развития коммуникативных навыков детерминирует неспособность студента к активной деятельности в учебном процессе, что проявляется в более низких баллах. Чтобы успешно обучаться естественнонаучным дисциплинам, нужен высокий уровень развития пространственного и вербального интеллекта, для хорошей успеваемости по гуманитарным дисциплинам, нужна высокая степень развития вербального интеллекта (чувство языка, речи).

Коммуникативные навыки чрезвычайно важны для формирования круга общения, встреч с друзьями, дружбы и ведения переговоров, покупки товаров и услуг, заключения контрактов и ведения бизнеса, выстраивания продуктивных отношений, разрешения конфликтов и нахождения взаимопонимания с другими. Все больше студентов с эмоциональными проблемами, находящийся в состоянии аффективной напряженности. И если человек не умеет общаться, на своем пути он столкнется с множеством

проблем и трудностей, как в личной жизни, так и в профессиональной сфере. Можно определить, насколько развиты социальные и коммуникативные навыки студента, насколько активно, интенсивно и постоянно он поддерживает контакты с другими людьми, насколько широк круг его общения, насколько эффективно он решает проблемы общения и некоторые другие показатели.

Развитие коммуникативных навыков начинается в детстве и зависит от многих факторов, таких как особенности воспитания, микроклимат в семье, образ жизни и другие важные вещи. В случае, когда человек не получает определенного коммуникативного опыта, во взрослом возрасте он может быть замкнутым и незащищенным. При разработке технологии коммуникативного обучения русскому языку в неязыковом вузе мы в основу работы поставили ценностные составляющие проблемы: признание языковой личности будущего специалиста, ее самостоятельности, свободы, индивидуальности, неповторимости, развития и творческой реализации.

В результате, студенты постепенно научились говорить на русском языке правильно и точно, рассказать содержание прочитанного текста, описать увиденную картину, панораму, пейзаж, природу, достопримечательности и пр. Они учились к составлению плана текста, готовить краткие сообщения и выступления на конкретную ситуативную тему

В условиях обучения русскому языку в неязыковом вузе нами была проработана программа развития мотивационных составляющих преподавания. Это говорит о том, что приоритетом было, в том числе, повышение стимула и интереса студентов к той или иной лексико-грамматической теме и речевой ситуации. На наш взгляд, учет внутренней мотивации студентов при формировании речевой деятельности оказала позитивное влияние на их коммуникативный потенциал, укреплению конструктивного сотрудничества между преподавателем и студентом, повышению чувства ответственности за собственное языковое и речевое формирование.

Для подтверждения эффективности механизмов формирования межкультурной компетенции студентов неязыкового вуза при изучении русского языка нами были использованы меры диагностического определения уровня лингвистической и коммуникативной готовности студентов.

Диагностика полноценной готовности студентов к речевой деятельности было осуществлена на основе разработанных нами заданий и тестовых вопросов. Предварительные и итоговые результаты показали, что уровень сформированности коммуникативных умений и навыков студентов можно совершенствовать при успешной реализации современной технологии обучения русскому языку, путем расширения зоны успешного участия в межкультурном процессе.

Для этого была использована система проверенных и адекватных методических приёмов по включению студентов в активный речевой процесс. Об этом свидетельствуют результаты, полученные по итогам наблюдений за речью студентов, экспертной оценки, средствами анкетирования, проведением бесед, интервью и пр. Все это дало возможность получить полезную информацию о степени готовности студентов к процессу межкультурной и межъязыковой коммуникации.

Литература

1. Анцыферова Л.И. Психология и формирование развития личности. М. 1981. 342с.
2. Арутюнов А.Р. Коммуникативная методика иностранного языка. М. 1992. 224с.
3. Асанова И.И. Отношение студентов к образованию как общественной ценности // Социология образования. 1990. №1. С.16-43.
4. Ахмедов Н. Н. Обучение РКИ В Учреждениях Дошкольного Образования С Русским Языком Обучения Республики Узбекистан В Условиях Отсутствия Языковой Среды, Проблемы Обучения И Пути Их Решения //Journal of Innovation in Education and Social Research. – 2024. – Т. 2. – №. 3. – С. 168-175.
5. Ахмедов Н., Рустамова Г. Проблемы Обучения Рки В Школах С Узбекским Языком Обучения //Miasto Przyszłości. – 2024. – Т. 46. – С. 510-512.
6. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам. //Magister. 1995. №3.
7. Гез Н.И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований. // Иностранные языки в школе. — 1985. — №2

THE REASONS FOR THE GROWING USE OF ELECTRONIC BOOKS INSTEAD OF PRINTED BOOKS IN THE MODERN ERA

Xudoyqulova Mahina

Group: 193-24 of Foreign Languages Faculty
Major: Philology and Language Teaching (English)
University of Economics and Pedagogy
Email: mxudoyqulova57@gmail.com

Annotation. This article provides an in-depth and comprehensive analysis of the role of education and upbringing as fundamental factors in the personal, social, and national development of modern society. The study explores education not only as a system of knowledge transmission but also as a powerful tool for shaping moral values, critical thinking, creativity, and civic responsibility. Particular attention is paid to the interconnection between education and upbringing, emphasizing that effective education cannot exist without strong ethical and cultural foundations.

The article examines the historical evolution of educational systems, modern educational reforms, and innovative pedagogical approaches used in developed countries, comparing them with the educational transformation processes in Uzbekistan. It highlights the importance of lifelong learning, digitalization of education, teacher professionalism, and student-centered methodologies in the context of globalization.

Furthermore, the research analyzes the impact of education on economic growth, social stability, and cultural continuity. The article argues that investing in education and upbringing is a strategic priority for sustainable development, as it ensures the formation of intellectually competent, morally mature, and socially responsible individuals capable of meeting the challenges of the 21st century.

Key words: education, upbringing, lifelong learning, moral values, educational reforms, globalization, innovative pedagogy, human capital.

Main body. The 21st century is widely recognized as the era of the information society, where access to and processing of information are fundamental to social development. Digital technologies have transformed not only daily life but also the ways in which knowledge is acquired and disseminated. Electronic books (e-books) have emerged as a logical and necessary response to this transformation.

Globally, the number of internet users has surpassed 5 billion, highlighting the unprecedented accessibility of digital resources. Platforms such as Google Books, Project Gutenberg, and Open Library provide millions of books online, accessible anywhere and anytime. The rapid growth of digital libraries allows students, researchers, and the general public to access up-to-date information, making research and learning faster and more efficient.

Moreover, e-books have introduced advanced features such as hyperlinked content, multimedia integration, and interactive annotations. These capabilities

facilitate an active learning environment where users can cross-reference materials, view supplemental media, and engage with interactive exercises, thereby increasing comprehension and retention.

Modern lifestyles are increasingly fast-paced, demanding efficiency in both professional and personal spheres. E-books offer unmatched convenience, allowing readers to carry an entire library on a single device such as a smartphone, tablet, or e-reader. Travelers can read during commutes, waiting periods, or leisure time, maximizing productivity and engagement with literature.

E-books provide personalized reading experiences. Features such as adjustable font sizes, color modes (day/night reading), bookmarking, note-taking, and search functions improve reading efficiency. In addition, digital platforms like Kindle, Apple Books, and Google Play Books allow for cloud-based storage and cross-device synchronization, enabling users to continue reading seamlessly across multiple devices.

Interactive learning applications, integrated quizzes, and embedded multimedia further enhance the reading experience. For example, language learning e-books often include audio pronunciations, exercises, and interactive comprehension tests, offering a richer learning process than traditional printed books.

E-books have become essential in modern education systems, supporting both formal and informal learning. Digital textbooks, open-access educational resources, and online course materials provide flexible learning options for students at all levels. According to UNESCO (2021), digital learning platforms have improved access to quality education for millions worldwide, particularly in remote areas where printed books may be scarce.

Teachers benefit from e-books through interactive lesson delivery, integrated assessments, and real-time feedback capabilities. For example, learning management systems (LMS) such as Moodle and Blackboard enable educators to track student progress, share resources instantly, and create engaging educational content. This integration leads to more effective teaching strategies and enhanced student outcomes.

In higher education and research, e-books allow for rapid access to vast databases and journals, enabling comprehensive literature reviews and evidence-based studies. Collaborative tools within e-books facilitate group projects, peer review, and online discussions, promoting critical thinking and analytical skills.

E-books are economically advantageous compared to printed books. Printing, transportation, and storage costs associated with physical books are eliminated. Many e-books are freely available or sold at a fraction of the cost of traditional books, making literature and educational resources more accessible to wider audiences.

Independent authors and small publishers benefit greatly from digital publishing platforms, which allow them to reach global markets without the significant overhead costs of printing. Platforms like Amazon Kindle Direct Publishing, Smashwords, and Lulu provide tools for self-publishing, marketing,

and distribution, encouraging creativity and increasing the diversity of available content.

From a consumer perspective, subscriptions to e-book services such as Kindle Unlimited, Scribd, and Audible offer access to thousands of titles for a fixed price, further enhancing affordability and promoting sustained reading habits.

E-books contribute significantly to environmental sustainability. The production of printed books requires large amounts of paper, water, and energy, and contributes to deforestation. By reducing the demand for paper, electronic books help conserve natural resources and reduce carbon emissions associated with printing and distribution.

A study by the Environmental Paper Network (2020) estimates that widespread adoption of digital reading could save millions of trees annually, along with substantial reductions in water consumption and greenhouse gas emissions. Additionally, digital reading minimizes the need for physical storage, reduces waste, and aligns with global efforts toward sustainable development and environmental conservation.

Despite the advantages of e-books, printed books continue to hold cultural, aesthetic, and educational value. Many readers appreciate the tactile experience of holding a book, the visual appeal of high-quality print, and the immersive nature of reading without screen-based distractions.

Electronic and printed books complement rather than compete with each other. For example, researchers may use e-books for quick searches and reference, while relying on printed books for deep, focused reading and annotation. Libraries often integrate both formats, offering patrons flexible access to resources based on their preferences and needs.

Educational programs increasingly employ blended approaches, combining printed textbooks with e-books and online resources. This hybrid model maximizes learning outcomes, encourages active engagement, and preserves traditional reading culture while leveraging the benefits of digital technology.

Interactive educational initiatives such as digital reading clubs, online discussion forums, and e-book-based collaborative projects demonstrate the synergistic potential of combining print and digital media. By utilizing both formats, readers can cultivate diverse literacy skills, critical thinking abilities, and a lifelong reading habit.

The global e-book market is projected to continue growing, with significant increases in sales and digital library subscriptions. According to Statista (2023), the e-book market is expected to surpass \$20 billion by 2026, reflecting sustained consumer preference for digital reading.

Emerging technologies such as augmented reality (AR), virtual reality (VR), and artificial intelligence (AI) are likely to further enhance electronic reading experiences, making them more interactive, personalized, and immersive. Adaptive learning systems can now recommend content based on user behavior, track comprehension levels, and provide tailored feedback, enhancing both recreational and educational reading.

The integration of e-books into educational curriculums, public libraries, and personal learning routines signals a future where digital and printed media coexist, complementing each other while offering distinct advantages. Policymakers, educators, and publishers will continue to innovate to ensure equitable access to information, sustainable practices, and enriched literacy experiences.

Conclusion. In summary, the widespread preference for electronic books over printed books in contemporary society is driven by multiple interrelated factors. The rapid development of digital technologies, the expansion of internet access, and the pervasive use of mobile devices have significantly transformed reading habits, making e-books more accessible, convenient, and efficient than traditional printed books.

Electronic books offer a unique combination of advantages: they enable readers to carry vast libraries on single devices, adjust reading formats for comfort, access interactive and multimedia resources, and search content quickly. These features support both leisure reading and academic work, enhancing comprehension, retention, and overall learning efficiency.

In educational contexts, e-books facilitate flexible learning, provide immediate access to up-to-date resources, and integrate seamlessly with online platforms and learning management systems. Teachers can leverage e-books to deliver interactive lessons, track student progress, and provide timely feedback, resulting in improved educational outcomes.

From an economic standpoint, e-books reduce costs associated with printing, transportation, and storage, making literature and educational materials more affordable. Digital publishing platforms also empower independent authors and small publishers, expanding the diversity of available content and fostering creativity.

Ecologically, the adoption of e-books contributes to resource conservation by reducing paper consumption, minimizing carbon emissions, and supporting sustainable development efforts. By decreasing reliance on printed materials, e-books help preserve forests and protect the environment for future generations.

Nevertheless, printed books retain their cultural, aesthetic, and educational value. They provide tactile engagement, visual appeal, and focused reading experiences that are difficult to replicate digitally. The coexistence of electronic and printed books creates a complementary system in which each format serves different needs, from rapid reference and interactive study to immersive, deep reading.

Looking forward, global trends indicate continued growth in the e-book market, alongside technological innovations such as augmented reality, virtual reality, and artificial intelligence, which will further enrich digital reading experiences. The integration of e-books and printed books in hybrid learning environments and libraries represents the future of reading culture—one that balances tradition with modernity, accessibility with depth, and convenience with engagement.

In conclusion, electronic books are not merely a replacement for printed books; they are a transformative tool that complements traditional reading, expands access to knowledge, and supports lifelong learning. By embracing both formats, readers, educators, and institutions can cultivate a rich, diverse, and sustainable reading culture for the modern era.

Reference

1. **Mirziyoyev, Sh. M.** Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. Tashkent: Uzbekistan Publishing House, 2017.
2. **Xolmatov, A., & Rahmonov, B.** Zamonaviy axborot texnologiyalari va ta‘lim. Tashkent: Fan Publishing House, 2020.
3. **Jo‘rayev, R., & Tursunov, S.** Pedagogika va zamonaviy ta‘lim texnologiyalari. Tashkent: O‘qituvchi Publishing House, 2019.
4. **Baron, N. S.** Words Onscreen: The Fate of Reading in a Digital World. Oxford: Oxford University Press, 2015.
5. **Carr, N.** The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains. New York: W. W. Norton & Company, 2011.
6. **Toffler, A.** The Third Wave. New York: Bantam Books, 1980.
7. **Manguel, A.** A History of Reading. New York: Viking Penguin, 1996.
8. **Wolf, M.** Proust and the Squid: The Story and Science of the Reading Brain. New York: HarperCollins, 2007.

Использование цифровых образовательных технологий в преподавании английского языка

Дильдора Курбаниязова

Университет Маъмуна

Хорезмская область, Узбекистан

Зульфия Кенжебаева

Общеобразовательная школа №3 Хожейлиского района,
Республика Каракалпакстан, Узбекистан

Аннотация. В статье рассматриваются особенности и педагогический потенциал цифровых образовательных технологий в преподавании английского языка в общеобразовательных школах Узбекистана. Анализируются основные направления цифровизации учебного процесса, дидактические возможности онлайн-платформ и интерактивных инструментов, а также изменение роли учителя в условиях цифровой образовательной среды. Особое внимание уделяется формированию коммуникативной, информационной и межкультурной компетенций, учащихся средствами цифровых технологий. Подчёркивается необходимость интеграции цифровых ресурсов с традиционными методическими подходами в рамках компетентностной парадигмы образования XXI века.

Ключевые слова: английский язык, цифровые образовательные технологии, школьное образование, коммуникативная компетенция, цифровизация, компетентностный подход, Узбекистан.

ВВЕДЕНИЕ. В условиях стремительного развития информационных технологий и глобальной цифровизации общества система образования переживает глубокие трансформации. Использование цифровых образовательных технологий становится неотъемлемым компонентом современного учебного процесса, особенно в преподавании иностранных языков. Английский язык, выступающий средством международного общения, науки и профессиональной коммуникации, занимает особое место в образовательной политике Республики Узбекистан.

Государственные реформы в сфере образования, закреплённые в таких нормативных документах, как Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы изучения иностранных языков» (2021), «Концепция развития системы образования до 2030 года», а также обновлённые Государственные образовательные стандарты, ориентируют школу на активное внедрение цифровых технологий и международных образовательных практик.

Современные школьники являются представителями «цифрового поколения», для которого электронные устройства, интернет-ресурсы и мультимедийный контент являются естественной средой. В этих условиях преподавание английского языка требует обновления методического инструментария, перехода от традиционных форм обучения к интерактивным, гибким и личностно-ориентированным моделям.

Актуальность данной статьи обусловлена необходимостью осмысления роли цифровых образовательных технологий в повышении эффективности обучения английскому языку, развитии коммуникативных навыков учащихся и формировании ключевых компетенций, соответствующих требованиям образования XXI века.

АНАЛИЗ ЛИТЕРАТУРЫ И МЕТОДОЛОГИЯ

Проблематика использования цифровых технологий в обучении иностранным языкам широко представлена в трудах отечественных и зарубежных исследователей. Современные методические исследования подчёркивают, что цифровизация образования не сводится к техническому оснащению школы, а предполагает качественное изменение содержания, форм и методов обучения.

В работах Е. И. Пассова подчёркивается, что главной целью обучения иностранному языку является формирование способности к реальному общению. В условиях цифровой среды эта задача получает новые инструменты реализации, поскольку онлайн-платформы и мультимедийные ресурсы создают дополнительные коммуникативные ситуации и расширяют языковую практику учащихся [1; 34].

Н. Д. Гальскова и Н. И. Гез отмечают, что цифровые технологии органично вписываются в личностно-ориентированную и деятельностную модель обучения, способствуя развитию автономности учащихся, их мотивации и ответственности за результаты обучения [2; 41]. Авторы подчёркивают важность педагогического отбора цифровых ресурсов и методически грамотной интеграции их в структуру урока.

Зарубежные исследователи J. Richards и T. Rodgers рассматривают цифровые технологии как средство реализации коммуникативного и задачного подходов (Task-Based Learning), при которых учащиеся выполняют реальные коммуникативные задания, используя язык как инструмент достижения цели [3; 62].

D. Crystal в своих исследованиях подчёркивает, что цифровая среда усиливает глобальный статус английского языка, расширяя возможности межкультурного взаимодействия и доступа к аутентичным материалам [4; 53]. Это особенно актуально для стран с многоязычным контекстом, к числу которых относится Узбекистан.

Методологической основой данной статьи являются компетентностный, коммуникативный и личностно-ориентированный подходы, а также анализ нормативных документов и практики преподавания английского языка в общеобразовательных школах Узбекистана.

РЕЗУЛЬТАТЫ. Использование цифровых образовательных технологий в преподавании английского языка позволяет существенно расширить дидактические возможности урока и повысить активность учащихся. Цифровые инструменты обеспечивают доступ к аутентичным материалам, разнообразным видам речевой деятельности и интерактивным формам работы.

Одним из ключевых преимуществ цифровых технологий является развитие всех видов речевой деятельности. Онлайн-аудио- и видеоматериалы способствуют формированию навыков аудирования и произношения, интерактивные задания — закреплению лексико-грамматического материала, а цифровые проекты — развитию письменной и устной речи.

В практике школьного преподавания английского языка широко используются следующие цифровые инструменты:

- **Kahoot, Quizizz, Wordwall** — для контроля и повторения лексики и грамматики в игровой форме;
- **Quizlet, LearningApps** — для индивидуальной и групповой работы по запоминанию слов и структур;
- **Padlet, Canva, Nearpod** — для проектной деятельности, презентаций и коллективного обсуждения;
- **BBC Learning English, Duolingo, LinguaLeo** — для самостоятельной практики и развития языковой автономии.

Цифровые технологии способствуют формированию у учащихся навыков самообучения, критического мышления и цифровой грамотности. Ученики получают возможность работать в собственном темпе, возвращаться к материалу, получать мгновенную обратную связь и отслеживать собственный прогресс.

Роль учителя в цифровой образовательной среде трансформируется: он становится организатором учебного процесса, консультантом и наставником, направляющим деятельность учащихся и создающим условия для активного использования языка.

ОБСУЖДЕНИЕ. Несмотря на очевидные преимущества, внедрение цифровых технологий в преподавание английского языка сопровождается рядом проблем. К ним относятся неравномерное техническое оснащение школ, ограниченный доступ к интернету в отдельных регионах, а также недостаточная цифровая компетентность части педагогов.

В этой связи особое значение приобретает система повышения квалификации учителей английского языка. Современный педагог должен владеть не только методикой преподавания, но и навыками работы с цифровыми платформами, уметь проектировать смешанное обучение (blended learning) и использовать формирующее оценивание.

Перспективными направлениями развития цифрового обучения являются:

1. **Смешанное обучение**, сочетающее традиционные и онлайн-формы работы.
2. **Персонализация обучения** на основе адаптивных цифровых платформ.
3. **Формирующее оценивание** с использованием электронных портфолио и онлайн-обратной связи.
4. **Развитие навыков XXI века (4C)** через цифровые проекты и командную работу.

5. **Интернационализация образования**, участие в международных онлайн-проектах и конкурсах.

Таким образом, цифровые образовательные технологии выступают не как замена традиционного обучения, а как средство его обновления и расширения педагогических возможностей.

ВЫВОДЫ. Использование цифровых образовательных технологий в преподавании английского языка является важным условием повышения качества школьного образования в Узбекистане. Цифровизация учебного процесса способствует развитию коммуникативной и межкультурной компетенций учащихся, повышает их мотивацию и активность.

Современный урок английского языка, основанный на интеграции цифровых и традиционных методов, становится более гибким, интерактивным и ориентированным на личность ученика. В этих условиях учитель играет ключевую роль в педагогически грамотном отборе цифровых ресурсов и создании образовательной среды, способствующей всестороннему развитию учащихся.

Таким образом, цифровые образовательные технологии являются важным инструментом реализации компетентностной парадигмы образования и подготовки школьников к успешной жизни в глобальном и цифровом мире.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ (REFERENCES):

1. Пассов Е. И. *Коммуникативный метод обучения иностранному говорению*. — М.: Просвещение, 2019.
2. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. *Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика*. — М.: Академия, 2020.
3. Richards J. C., Rodgers T. S. *Approaches and Methods in Language Teaching*. — Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
4. Crystal D. *English as a Global Language*. — Cambridge: CUP, 2019.
5. Указ Президента Республики Узбекистан № ПП-5117 от 19 мая 2021 года «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы изучения иностранных языков».

Milliy o'zlikni anglash va munavvarqori: tarixiy izlanishlar

Shoxrux Baxtiyor o'g'li Temirov

Tarix fani o'qituvchisi, 2-son Respublika Abu Ali Ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada jadidchilik harakatining yetuk namoyandasi, ma'rifatparvar ziyoli Munavvarqori Abdurashidxonovning hayoti va faoliyati tarixiy manbalar asosida tahlil qilingan. Muallif Munavvarqorining jadid maktablarni tashkil etishdagi tashabbuslari, ta'lim tizimini isloh etishdagi xizmatlari, o'zbek matbuoti, darsliklar yaratish va milliy ongni shakllantirishdagi o'rni haqida batafsil ma'lumot beradi. Maqolada shuningdek, uning Turkiston Xalq dorilfununining tashkil topishiga qo'shgan hissasi, ilm-fan va madaniyat rivoji yo'lidagi fidoyiligi, shuningdek, siyosiy kurashlardagi qat'iy pozitsiyasi yoritilgan. Sho'ro davridagi qatag'onlar natijasida Munavvarqorining taqdiri fojiali yakun topgani, ammo uning orzulari mustaqillik yillarida ro'yobga chiqqani tahlil etiladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, Munavvarqori Abdurashidxonov millatning ma'naviy uyg'onishida asosiy harakatlantiruvchi kuchlardan biri sifatida tarixda muhim o'rin tutadi. Maqola o'zbek milliy tafakkurining shakllanish jarayonini o'rganishda, jadidchilik tarixini tahlil qilishda muhim manba vazifasini bajaradi.

Kalit so'zlar: Munavvarqori Abdurashidxonov, jadidchilik, ma'rifatchilik, milliy uyg'onish, yangi usul maktablari, o'zbek matbuoti, milliy tafakkur, tarixiy shaxs.

1.Mavzuning dolzarbligi: Biz porloq va bir tomondan qayg'uli tariximizga nazar tashlaydigan bo'lsak, ushbu o'chmas tarixda ne-ne darg'alarni Vatan uchun jon fido qilib, millati ravnaqi va kelajagi uchun shahid bo'lgan tarixiy shaxslarni eshitganmiz, o'qiganmiz. Shular qatorida ma'rifatparvar jadid namoyandalari ham o'zining davrida jamiyat rivoji uchun tish-tirnog'i bilan kurashdilar. Mamlakatimiz o'z erki va mustaqilligiga erishganidan so'ng, boshqa tarixiy shaxslar qatorida ularning ham muborak nomlari oqlandi. Masalan, yetuk jadid ma'rifatpari Munavvarqori Abdurashidxonov boshqa jadidlar qatorida 1999-yil oqlandi.

Bizga tabiiyki savol tug'iladi: nima uchun jadidchilik harakati vujudga keldi? Bu savolga javob topishimiz uchun o'sha davr ijtimoiy holatiga bir nazar tashlaymiz va sizga ko'rsatayotgan misollarimiz dengizdan bir tomchi hisoblanadi. Bu davrda bilamizki, bizning Turkiston hududi Rossiya imperiyasi tomonidan idora qilinayotgan edi. Shu sababli xalq og'ir ahvolga tushib qolgan, ruhan ezilayotgan, qolaversa kundan kunga razolat botqog'iga botayotgan edi.

2.Metodlar va o'rganilganlik darajasi:Maqola umum qabul qilingan tarixiy metodlar-tarixiylik,qiyosiy mantiqiy tahlil, ketma ketlik, xolislik tamoillari asosida yozilgan bo'lib, unda mustamlakachilik davrida Turkiston hududida tashkil topib rivojlangan jadidchilik harakati va ularning xususan Munavvarqori

Abdurashidxonovning ilm-fan va ma'rifatga qo'shgan hissasi haqida ma'lumotlar berilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Miziyoev ham O'z ma'ruzalarida yoshlarni bu davr tarixini o'rganishiga e'tibor qaratganlar. Tarixchi olimlardan D.Alimova o'z kitoblarida ko'rilayotgan mavzuga doir eng qimmatli fikrlar keltirganlar.

3. Asosiy qism: 1892-yil Toshkentda yuz bergan "Vabo isyoni"da qiynalgan xalq panshaxa, ketmon, tosh ko'targan holda mustamlakachilarga qarshi chiqdilar va zamonaviy qurollar bilan qurollangan mustamlakachilar tomonidan qarshi olindi. Minglab olomon Kaykovus daryosiga g'arq qilindi. Yana bir misol, 1898-yil Andijon qo'zg'oloni qonga botirildi, o'nlab Mingtepa kabi qishloqlar to'pga tutildi va kultepaga aylantirildi. Bundan tashqari bu davrda Turkiston hududida diniy mutaassiblik kuchaygan payt edi. Maktablar o'rta asr madrasa usulida qolib ketgan, ta'lim tizimi "paydo" bo'lmasdan turib "vafot" etgan va bir so'z bilan aytganda mamlakat rivojlanishdan orqada qolgan edi. Bunday misollarni keltiradigan bo'lsak, so'zimiz bir kitob bo'ladi. Mana shu xurofot va jabr-zulmni ko'rgan, mamlakatda yangilanishlar qilish tarafdorlari paydo bo'la boshladi. Bu yangilanishlar tarafdorlari - jadidlar edi.

Ushbu jadidlar ichida shunday bir kuch bor ediki, u millati uchun hatto jonini fido qila olgan shaxs edi. O'zbek jadidchiligi tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, ushbu harakatning yetuk va yirik, ko'zga ko'ringan vakili — Munavvarqori Abdurashidxonov yaqqol ko'z oldimizga gavdalanadi. 1878-yil Toshkent shahridagi nufuzli oilalardan birida, uchinchi o'g'il dunyoga keldi. Unga yaxshi niyat bilan padaribuzrukvari — madrasa mudarrisi, elga taniqli Abdurashidxon va volidai mehriboni Xosiyatxonlar "Munavvar", ya'ni "nurga to'lgan" va "nur bilan yoritilgan" degan ma'noni anglatuvchi ism qo'yadilar. Munavvar yetti yoshligida otasi Abdurashidxon hayotdan ko'z yumadi. Chirqillab qolgan A'zamxon, Muslumxon va Munavvarning yeb-ichishi, kiyim-kechagi, ta'lim-tarbiyasi Xosiyatxon otin yelkasiga tushadi. U o'z davrining o'qimishli va fozila ayollaridan bo'ladi va dilbandlariga boshlang'ich ta'limni o'zi beradi. A'zamxon va Muslumxon o'z yo'llarini topadi, ya'ni otasi kabi madrasada madrasa mudarrisi bo'lib yetishadi. Munavvar yoshligidan o'tkir zehni, akalari qatori ilmga chanqoq bo'ldi. U dastlab Toshkentdagi Yunusxon madrasasida o'qiydi. Keyin esa o'n yoshidayoq Buxoroga borib, u yerdagi madrasalarning birida fiqh va hadis ilmidan dars oladi. So'ngra Toshkentga qaytib, Darxon mahalla masjidida imomlik qiladi.

Munavvarqori qalbida Podsho mustamlakachilariga nisbatan nafrat tuyg'usi mavj urdi. Ammo Podsho Rossiyasidek makkor, dahshatli saltanatga va uning zamonaviy artilleriyalariga qarshi nochor, nodon olomoni qarshi qo'yish mumkin emasligini Munavvarqori va maosirlari (hammaslamlari — muallif) tushunib yetdilar. Juda katta mehnat va turli ta'qiblarga bardosh berish evaziga, Munavvarqori 23 yoshida Turkistonda birinchilar qatori jadid maktabini ochishga muvassar bo'ladi. Unda bolalar o'qish-yozishni ikki yilda o'rganadi. Buning uchun eski an'anaviy maktablarda esa besh yil vaqt sarflanar edi. Munavvarqori Abdurashidxonovning "Bizning jaholat va jahli murakkab" nomli maqolasida

jamiyatdagi salbiy illatlar qalamga olinar ekan, maktab va madrasalarning qoloqligi, muallimlarning zamonaviy ta'lim-tarbiya usullaridan bexabarligi, hamda diniy va dunyoviy bilimlarni bolalarga yaxshi yetkazib bera oladigan kitoblar deyarli yo'qligi nadomat bilan yoziladi.

U maktab ishlarida Mahmudxo'ja Behbudiyga suyanib o'z faoliyatini olib bordi. Mahmudxo'ja Behbudiyning bu boradagi so'zlariga e'tibor bering: "Turkistonda muallim chiqarmak uchun dorilmuallimin bo'lmasa ham, har shaharda usuli ta'limdan xabardor bir-ikki nafar muallim albatta bordur. Ana muallimlikka tolib kishilarni ularning huzuriga yuborib, 3–4 oy zarfida usuli ta'limdan xabardor qildurmoq mumkundur. Agar boyafarz (majburiyatida – muallif), ushbu xidmatni (vazifa) muallimlarimiz intizom qilmasalar, ul holda muallimlikka havaskor yoshlarni bir oz zahmatlik bo'lsa ham, to'g'ridan-to'g'ri Toshkanda Munavvarqori janoblarining maktabig'a yubormoq kerakdurki, mushorun alayxning (mening maslahatimga ko'ra – muallif) munday toliblarni maolmamnuniyat qabul etmoqlarig'a amindurmiz. Ishta, muhtaram qarindoshlar, millatimizning tilagi va eng zo'r ehtiyoji ushbu shaylar ediki, nazari oliylaringiza arzi taqdim etduk".

Adabiyotshunos Nurboy Abdulhakim ma'rifatparvar Munavvarqori Abdurashidxonovning "Ey qardoshlar, voy millatdoshlar!!! Ko'zimizni g'aflat uyqusidan ochib, atrofimizga nazar solmog'imiz lozimdir. Har millat o'z saodati hol va istiqbolini muhofazasiga birinchi vosita ilm olmog'iga qanoat hosil qilib, ilmu ma'rifatga ortiq darajada harakat qilgan bu zamonda bizlar bu g'aflat va jaholatimizda davom etsak, istiqbolimiz nihoyatda xavfli bo'lib, hamma olamga masxara va kulgu bo'lmog'imizda hech shubha yo'qdur", degan so'zlarini keltirar ekan, bunday yozadi: "Jaholat deganlari qachondir tarixda bo'y ko'rsatganu endi qaytib kelmasligi aniq bo'lgan hodisa emas. Taassuflar bo'lsinki, u har bir zamonda qaysidir ko'rinishlarda namoyon bo'lavveradi. Millatni ich-ichidan yemiradi. Taraqqiyotdan necha yuz yillar orqada qolishiga sabab bo'ladi. Tanazzul girdobiga tortadi. Binobarin, har bir millatni, uning vakillarini jaholatdan qutqarguvchi yagona vosita ilm va ma'rifatdir. Kimki ilm va ma'rifatga munosib darajada e'tibor bersa, shubhasiz, saodatga erishadi".

Munavvarqori bir qancha darsliklar muallifi ham hisoblanadi. Uning "Adibi avval" (1907), "Adib us-soniy" (1907), "Usuli hisob", "Tarixi qavm turk", "Tajvid" (1911), "Havoyiji diniya", "Tarixi anbiyo", "Tarixi islomiya" (1912), "Yer yuzi" (1916–1917) kabi asarlari bir necha marta chop etilgan. Munavvarqori millatning yuksalish va uyg'onishini faqat maktablardagina bog'liq deb tushunmaydi. U keng xalq ommasini dunyo voqealaridan, o'z ijtimoiy ahvoli va siyosiy voqealardan xabardor bo'lishi lozimligini tushunib, gazeta-jurnal va badiiy-ilmiiy to'plamlar nashr etishga katta e'tibor beradi. Dastlab 1906-yilda Ismoil Obid muharrirligi va hamkorligida Toshkentda "Taraqqiy" gazetasini nashr ettirishga muvaffaq bo'ladi. Ammo bu gazeta tez orada chor hukumati amaldorlari tomonidan man qilinadi. Shu yilning o'zida "Xurshid" gazetasini nashr qiladi. Bundan tashqari juda ko'plab jadidlar shirkatlar va jamiyatlar tuzishdi. Xususan, Munavvarqori Abdurashidxon o'g'lining bu sohadagi faoliyati ayniqsa e'tiborga

loyiqdir. U jamiyat ochish qonun-qoidalari, jamiyatning maqsad va vazifalari haqida maqola ham yozadi. Uning "Jamiyat qanday ochilur?" maqolasida quyidagilarni o'qiymiz: "Maktabni ochub qo'ya qolgan bilan ish bitmasligi, balki aning farqi va davomi uchun moddiy va ma'naviy yordam va maovnatlar, g'ayrat va hikmatlar lozim ekanligi anglashilmishdur. Buning uchun eng yaxshi chora – jamiyatni tuzmishlar. Ya'ni rasmiy bir qonun doirasida xalqdan i'ona yig'ib ochilmish va ochiladurg'on maktab va dorululmlarning nuqson va ehtiyojlarin yengillik ila isloh qilmoq va ado qilmoq usulini ijod etmishlar. Bora-bora bu jamiyat shu qadar taraqqiy qilmish va rahmat kasb qilmishki, madaniy millatning butun taraqqiyoti diniya va ehtiyojyoti millatlar uchun eng ishonchli suyanchiq va muttako etilmoq va ularda madaniyat narvonining birinchi bosqichi maktab, ikkinchisi jamiyat ekan, hozir ko'p yerlarda maktabni ikkinchilikka qoldurub birinchi bosqichlik nomi, muqaddasasini jamiyat o'zina olmisdur" Munavvarqori o'z faoliyatida juda ko'plab jamiyatlar tuzdi, jumladan "Jamiyati Imdodiya (1909)", "Turon (1913)", "Turkiston kutubxonasi (1914)", "Umid (1914)", "Maktab (1914)", "Ko'mak (1921)".

Munavvarqori ham o'z faoliyati davomida juda ko'plab tashkilotlarda ishlaydi. Munavvarqori Sho'ro hokimiyati davrida, dastlab, Toshkentdagi eski shahar maorif bo'limi mudiri, Turkiston hukumati oliy organi – Turkiston Markaziy Ijroiya Qo'mitasi a'zosi, Maorif Xalq Komissarligi kollegiyasi a'zosi, Bosh Vaqf boshqarmasida bo'lim mudiri, oddiy o'qituvchi, gazeta muharriri bo'lib ishlaydi. Shu bilan bir qatorda Munavvarqori o'zbek milliy teatri asoschilaridan biri sifatida ham katta obro' va e'tibor topgan. U o'z fikrdoshlari bilan ijodiy hamkorlikda 1914-yildayoq "Turon" truppasini tuzgan edi. Bu truppa besh yil faoliyat ko'rsatadi. Qolaversa 1916-yil oxirlarida Munavvarqori Abdurashidxonov boshchiligida "Muallimlar jamiyati" tashkil etiladi. Bu jamiyatning asosiy maqsadi ko'proq iqtidorli yoshlarni taraqqiy etgan chet el oliy o'quv yurtlariga yuborish, Vatanimizda kelgusida ochilajak oliy o'quv yurti uchun zamonaviy oliy ma'lumotga ega mutaxassis tayyorlash edi. Tez orada esa uning orzusi qaysidir ma'noda amalga oshdi. Ya'ni Turkiston zaminida ham dastlabki oliy o'quv yurtiga o'zi tamal toshini qo'ydi. Munavvarqori hozirgi O'zbekiston Milliy universiteti poydevorini qo'ygan kishilardan biri. 1918-yil 9-aprelda uning uyida to'plangan ziyolilar faqat rus tilliklar o'qishi mumkin bo'lgan Turkiston Xalq dorilfununini tashkil etish maqsadida 9 kishidan iborat tashkilot komissiyasini tuzadi. Unga Munavvarqori (rais), Burhon Habib, Iso To'xtaboyev, Sodiq Abdusattorov, Murodbek, Murodxo'ja, Muxtor Bakir, Abdusami Qori Ziyoboyev va boshqalar kirgan edi. Komissiya Musulmon Xalq dorilfununini ham Ruscha Turkiston Xalq dorilfununini kabi uch bosqichda tashkil etadi: yuqori bosqich – dorilmuallimin (o'qituvchilar instituti); o'rta bosqich – o'rta hunar maktablari; quyi bosqich – boshlang'ich maktablardan iborat bo'ladi.

1918-yil 12-may kuni esa Eski shahar dahasidagi Vikula Morozovning sobiq magazini binosi (hozirgi O'zbek yosh tomoshabinlar teatri)da Musulmon Xalq dorilfununining ochilish marosimi bo'ladi. Uni Munavvarqori qisqacha kirish so'zi bilan ochib, musulmonlar chorizm davrida rus yo'qsillari bilan birgalikda yarim asr

qullikda yashagani, bugungi ozodlik va tantana katta talofotlar bilan qo'lg'a kiritilganini aytdi. Shundan so'ng bu kurashda halok bo'lganlarga bag'ishlab, Qur'oni karimdan tilovat o'qilib, fatvo beriladi. Musulmon dorilfununi Munavvarqori rahbarligida o'z davrining katta bilim maskaniga aylanadi. U 15 demokratik madaniy – ma'rifiy tashkilot vakillaridan uyushgan 45 kishilik kengash tomonidan boshqariladi. Unda ishlovchi muallimlar soni 180 nafarga yetadi. Uning 1918-yil 31-maydan boshlab, "Xalq dorilfununi" gazetasi chiqadi. Bularning hammasi hozirgi O'zbekiston Milliy universiteti uchun moddiy-texnikaviy va ilmiy-pedagogik asos bo'ldi. Millat erki va Vatan ozodligi fidoyisi bo'lgan Munavvarqori faoliyatidagi ko'zga ko'rinarli asosiy tomonlardan uning jadid oliy ta'limiga asos solish va oliy malakali kadrlar tayyorlash uchun kurashdan iborat bo'ldi. Bu sohada u mustamlaka siyosati va mahalliy mutaassiblik kabi ikki tomonga qarshilikka to'g'ri keldi.

Munavvarqori mustamlakachilikka qarshi "Podsho hukumatini yiqitish jadidlarning tilagida bor edi. Siyosiy vazifamiz va maqsadimiz ham shundan iborat bo'lishi yashirin emas", deydi. Bu so'zlari qaysidir ma'noda amalga osha boshlagan edi, masalan, Munavvarqoriga rus demokratik Fevral inqilobi zulmatdan yorug'likka chiqish, jaholat ustidan adolat tantana qilishidek bo'lib ko'rinadi. U dastlab Oktyabr to'ntarishining nomilliy mohiyatini to'la tushunib yetsada, xalqqa berilgan erkinliklar va shiorlarni ma'qullaydi, ijtimoiy-siyosiy faoliyatga beriladi. 1917-yil yozida Toshkent shahar Dumasiga o'tkazilgan saylov oldi mavsumida Munavvarqori musulmonlar mitingi va yig'ilishlarda otashin nutqlar so'zlab, ularni siyosiy faollikka chaqiradi, natijada musulmonlar katta yutuqni qo'lg'a kiritadi. Dumaga saylangan 112 deputatdan 76 nafarini mahalliy xalq vakillari tashkil etadi. Ular orasida Munavvarqori ham bor edi. Munavvarqori xalq maorifini yevropacha zamonaviy va sharqona islomiy bilimlar majmui asosida boshlang'ich, o'rta va oliy ta'limdan iborat uch bosqichli tizimini rivojlantirish tarafdori bo'ladi. Uning o'zi ikki bosqichli jadid maktabini tashkil etgan edi. Uning birinchi bosqichi to'rt yillik bo'lib, bolalarga umumiy diniy va dunyoviy bilimlar asosini beradi. Ikkinchisi esa yetti yillik edi.

Munavvarqorining "Namuna maktabi" nomini olgan ushbu maktabida boshqa tabiiy fanlar bilan bir qatorda rus tilini o'qitish uchun Sirdaryo viloyat xalq o'quv yurtlari direktori S.M.Gramenskiyga "Iltimosnoma" bilan murojaat qiladi. U o'z iltimosida yerli aholi uchun rus tilini o'qitish naqadar zarurligini inkor qilib bo'lmaydigan dalillar bilan isbotlaydi. Ming bor afsuski, bu ulug' zot sho'ro tarixida "xalq dushmani", "millatchi" deb ta'riflanib kelindi. Unga nisbatan yosh avlodda nafrat tuyg'usini tarbiyalashga harakat qilib kelindi. Munavvarqori bor-yo'g'i 53 bahorni ko'rdi. Shundan 39 yili "inqilob"dan oldingi chorizm mustamlakachilik azobi ostidagi bolalik, balog'at va faollik davri bo'lsa, qolgan 14 yili qizil imperiya va lenincha qatag'onlik siyosati tomonidan ma'naviy xo'rlanish zamoni bo'ldi. Umrining oxirgi ikki yilida u harbiylashtirilgan siyosiy boshqarma qamoqxonalari o'z xalqi ozodligi va mustaqilligi uchun o'linga qarshi tik turib kurashdi. Bizlarga nasib bo'lgan siyosiy va milliy mustaqillik uning uchun ulkan armon bo'lib qolsa-da, u bu yorug' kunlarning kelishiga komil ishonch bildirar edi.

Munavvarqori juda ko'plab firqalar faoliyatida ham qatnashdi va faol ishtirokchilardan biri sifatida tanildi. U qamoqqa olingan vaqtlarda ham ijod qilishdan to'xtamadi. Munavvarqorining qamoqxonada yozgan "Xotiralarim" asarida shunday so'zlar bor edi: "Mening yozgan kitoblarim va mafkuramga nisbatan 1925-yildan boshlab matbuotda juda kuchli hujum boshlandi... Tabiiy ravishda, men ularga toqat qila olmadim. Shu sababdan Toshkentni butunlay tark etib ketishga, Moskvaga borib, u yerda qolgan umrimni o'tkazishga... azmu qaror qildim." Shuni aytish kerakki, Munavvarqoridek elga tanilgan, xalqning ma'naviy otasi va yo'l boshchisi bo'lgan kishining o'z vatanidan bezib ketishga "azmu qaror" qilganligi osonlikcha bo'lmagan, albatta. Darhaqiqat, Munavvarqori 1926-yili Moskvaga ketadi. U yerdagi Sharq xalqlarini o'rganish institutida o'qish va ilmiy ishga qolishga harakat qiladi. Ammo uni "rasmiy yo'llanma bilan qabul qilish" mumkinligini aytib, Toshkentga qaytarishadi. Akmal Ikromov Moskvada yo'llanma berishga va'da ham beradi. Lekin va'da va'daligicha qoladi. Munavvarqori O'zbekiston Xalq maorifi komissarligidan "Sizning arizangiz rad etishga qaror qilindi, o'ringizga boshqa kishi yuboriladi" degan javob olgach, Afg'onistonning Toshkentdagi vakolatxonasi orqali xorijga o'tib ketishga harakat qiladi. Ammo bu amalga oshmaydi.

Aytish mumkinki, Munavvarqorining sho'ro davridagi kurashi va hayoti oybolta ostida o'tdi. Agar dastlabki ikki-uch yil hisobga olinmasa, u kommunistik mustamlaka davrida sira ham ro'shnolik ko'rmadi. Doimo ta'qib va kuzatuv ostida yashadi. Uning o'zi yozishicha, Oktyabr to'ntarishidan so'ng komfirqa olib borgan siyosatga qo'shila olmaydi. Ammo u rus xalqiga nisbatan to'g'ri munosabatda bo'ladi. Uning inqilobdan oldingi rus ma'rifatparvar va demokratlarining g'oyalaridan voqif bo'lganligi shubhasiz, albatta. Shuning uchun ham u 1927-yilda jadidchilikni himoya qilib, Toshkent okrugi madaniyatchilari minbaridan turib ushbu otashin va qalb so'zlarini aytgan: "...Bir majlisda rus mustamlakachilari bilan kurashamiz, degan edim. Agar bordiyu, rus o'rtoqlar gapimga araz qilib, 'ol mamlakatingni, o'zing idora qil', desa, men ularning oyog'iga yopishib, eng avval aytar edimki, biz siz bilan emas, sizning boyingiz, ulamongiz va mustamlakachilaringiz bilan kurashamiz der edim".

1928-yili yoshlarni millatchilik ruhida tarbiyalashda ayblanib, Munavvarqori maktab o'qituvchiligidan ham haydaladi. Ozgina vaqt Samarqand shahar muzeyida ilmiy xodim bo'lib ishlaydi. Keyin esa Toshkentdagi Eskilik va san'at yodgorliklarini saqlash qo'mitasi vakili lavozimiga o'tkaziladi. Bu uning oxirgi ish joyi bo'lib, unda ham ko'p ishlash imkoni bo'lmaydi. Uyda ishsiz o'tirib qoladi. Uning o'zi yozishicha, har kuni 9-10 soatlab uyda qo'lqop va paypoq to'qiydi. Ularni sotib, tirikchilik qiladi. Bu davrda xotini Lazizaxon tibbiyot bilim yurtida o'qishi sababli, biror joyda ishlamas edi. 1928-yil boshlarida SSSR Xalq Komissarlari Kengashi qoshidagi Birlashgan Davlat Siyosiy Boshqarmasining O'rta Osiyodagi muxtor vakili Belskiy Munavvarqorini chaqirib, jadidchilik haqida u paydo bo'lganidan boshlab to hozirgacha yozib berishini talab qiladi. Shundan so'ng u, bir tomondan, bo'lib o'tgan voqealarni tadqiq qilish va tarixiy material qoldirish maqsadida, ikkinchi tomondan esa, hukumat oldida o'z siyosiy mavqeini

yaxshilash umidida "Xotiralarim"ni yozishga kirishadi. Uning Afg'onistonga o'tib ketish fikridan qaytganligining sabablaridan biri ham aynan shu bo'lgan edi.

4. Tadqiqot natijalari: Munavvarqori jadidchilik haqida - uning paydo bo'lganidan boshlab Fevral inqilobi va Oktyabr to'ntarishigacha, hamda sho'ro davridagi holatni o'z ichiga olgan - uch qismdan iborat asar yozish rejasini tuzib, uni Belskiy va Agdulinga ko'rsatadi. Ular rejani ma'qullashadi. "Xotiralarim"ning birinchi qismi yozilib, ikkinchisi ham tugash arafasida bo'lgan bir paytda GPU tomonidan Munavvarqori qamoqqa olinadi. Ushbu voqea 1929-yil 6-noyabrga to'g'ri keldi. Bu kun butun o'zbek ziyolilari uchun tarixda qora kun bo'lib qoldi. Chunki aynan shu kuni birdaniga 26 nafar ziyoli, noyabr-dekabr oylarining o'zida esa 38 kishi qamoqqa olinadi. Munavvarqoriga qamoqxonada odatdagidan boshqacharoq tergov usuli qo'llanadi. Dastlabki paytlarda unga jadidchilik haqidagi "Xotiralarim"ning uchinchi qismini yozib tugatish uchun qulaylik yaratiladi. Munavvarqori va uning sheriklarini so'roq qilish bir yildan ortiq davom etadi. Nihoyat, Munavvarqori boshliq 87 kishining jinoiy ishi 1931-yil 25-aprelda Moskvada, SSSR Xalq Komissarlari huzuridagi Birlashgan Siyosiy Boshqarmaning Kollegiyasi majlisida ko'riladi. Ayzenberg ismli shaxsning 20 daqiqalik ma'ruzasi asosida 87 kishidan 15 tasi, jumladan Munavvarqori ham, oliy jazo - otib o'ldirishga hukm qilinadi. Qolganlari esa uzoq muddatli surgunlarga yuboriladi. Ularning aksariyati surgundan qaytib kelmay, sovuq o'lkalarda halok bo'ladi. Munavvarqori qachon va qayerda qatl qilingan? Bu savolga GPU xodimlarining o'zlari ham keyinchalik aniq javob bera olmagan.

Yillar o'tib, kommunistik qatag'on davri sirlari ochila boshlagach, 87 kishi haqidagi tergov hujjatlari qayta o'rganilib, ulardan faqat 26 kishi O'zbekiston SSR Oliy sudi Vosiqova raisligida o'tgan sudlov hay'ati tomonidan oqlanadi. Shuni aytish lozimki, bu hur fikrli zotlarning taqdiri va takomili ma'lum - ular istiqloq qurboniga aylanishdi. Ammo ularning shahid bo'lgan kuni, muborak qoni to'kilgan joy - pok xoklari makon topgan aziz zamin hamon aniq emas. Ma'lumki, "Vechernaya Moskva" gazetasining 1992-yil 25-may sonida Munavvarqori va yana to'rtta vatandoshimiz Moskvada o'qqa tutilgani haqida xabar bosilgan. Lekin shunga qaramay, boshqa ma'lumotlar bu borada hali ham jiddiy ilmiy tadqiqot va izlanishlar olib borishni taqozo etadi. Mustaqillik yillarida boshqa jadidlarga nisbatan kech bo'lsa-da, Munavvarqori Abdurashidxonov 1999-yilda oqlandi. Uning bir qator asarlari, jumladan 2001-yilda "Xotiralarimdan (Jadidchilik tarixidan lavhalar)" nomli kitobi chop etildi.

5. Xulosalar: Munavvarqori o'z davri uchun juda katta ishni zimmasiga oldi va bu yo'lda hattoki jonini fido qildi. Uning ko'zlagan maqsadlari va orzulari kech bo'lsa-da - ya'ni mustaqillik yillarida - ro'yobga chiqdi. U istaganidek yoshlar ma'rifatparvar bo'lishdi, o'z ilm dargohlariga ega bo'lishdi, qo'shni mamlakatlarga ilm olish va malaka oshirish uchun bora boshlashdi hamda keng imkoniyatlarga ega bo'lishdi. U istaganidek, erkin va mustaqil matbuot yuzaga keldi va yana boshqa yutuqlar qo'lga kiritildi. Bir so'z bilan aytganda, Munavvarqori kech bo'lsa-da, o'z maqsadlariga yetdi. Ammo bu yutuqlarni ko'rish unga nasib etmadi. Xulosa qiladigan bo'lsak, Munavvarqori Vatan ravnaqi va yurt taraqqiyoti yo'lida

juda katta ishlarni amalga oshirgan. Men bir narsani bilamanki, buyuk ishlarni qiladigan shaxslar yuz yoki ikki yuz yilda bir marta dunyoga keladi. Ular kelib, mamlakat taraqqiyoti, uning kamoloti va millat obodligi uchun qayg'uradi va shu yo'lda shahid bo'ladi.

Bu o'rinda Munavvarqori Abdurashidxonovning shogirdi aytgan quyidagi so'zlar yodimga tushadi: "Tarixni shaxslar yaratadi. Tarix tarjimai hollardan, ayniqsa, atoqli kishilarning tarjimai hollaridan iboratdir, deyдилar. Menimcha, biz ham Turkiston tarixining o'tgan asr so'ngidan boshlangan uyg'onish davrini Munavvarqori yaratdi va Turkiston tarixining jadidchilik davri boshdan oxirigacha Munavvarqorining tarjimai holidan iboratdir, desak yanglishmaymiz." Ha, albatta, bu – shubhasiz va inkor etib bo'lmaydigan haqiqat.

Iqtiboslar/Сноски/References:

1. Abduqodirov A. Jadidchilik harakati va uning ma'naviy-ma'rifiy o'rni. Toshkent: "Akademiya", 2005.
2. Karimov I. O'zbekiston tarixi: Jadidlar davri. Toshkent: "Ma'naviyat", 1998.
3. Xoliqova R. Istiqlol yo'lida jon fido qilgan millatimiz fidoyilari. Toshkent: "Fan va texnologiya", 2012.
4. Mamadazimov M. Munavvarqori Abdurashidxonov: hayoti va faoliyati. Toshkent: "Istiqlol", 2009.
5. Boboyev M. Jadidlarning ma'rifiy faoliyati. Samarqand: "Ilm ziyo", 2007.
6. Xudoyberdiyev A. Yangi usul maktablarida diniy va dunyoviy fanlarning o'qitilishi. Toshkent: "O'zbekiston", 2020.
7. Davronov H. Munavvarqori: ikki maqola va she'rlar. Toshkent: "Sharq", 2014.
8. Tursunov S. Jadidlarning O'zbekiston madaniyati rivojida o'rni. Toshkent: "Ma'naviyat", 2003.
9. Mirzayev O. Jadidlar va zamonaviy o'zlik. Toshkent: "Ilm va Ziyo", 2021.

Ways to improve sustainable development strategies in the management system

Tursunov Ozodbek Badalovich

Teacher of Fergana State University
Fergana, Uzbekistan

Abstract. This article provides an in-depth scientific analysis of improving sustainable development strategies within enterprise management systems. Based on the socio-economic conditions of Uzbekistan and international best practices, the research substantiates organizational, institutional, and economic mechanisms for integrating sustainability principles into strategic management. The results contribute to the theoretical enrichment of sustainable management and offer practical recommendations compliant with OAK journal requirements.

Keywords. Sustainable development; green management; strategic management; ESG; enterprise efficiency; Uzbekistan

Introduction. Sustainable development has become a dominant concept in contemporary economic science, reflecting the need to harmonize economic growth with environmental protection and social well-being [1]. In recent years, Uzbekistan has undertaken systemic reforms aimed at modernizing the national economy, strengthening environmental responsibility, and ensuring long-term macroeconomic stability. The adoption of the 'Uzbekistan–2030' Strategy and the national transition to a green economy demonstrate the increasing relevance of sustainability-oriented management systems.

Despite the growing policy focus, many enterprises continue to operate under traditional management models that prioritize short-term financial outcomes over long-term sustainable value creation. This creates a methodological and practical gap between declared strategic objectives and actual management practices. Therefore, scientific research into the improvement of sustainable development strategies within enterprise management systems is of high academic and applied significance.

Literature Review. The theoretical foundations of sustainable development were initially formulated within the framework of global development economics and environmental management. Classical contributions by Porter emphasize competitive advantage through innovation and resource efficiency [2], while later studies expanded sustainability into ESG-based strategic management models.

Contemporary scholars highlight that sustainable management enhances enterprise resilience, reduces operational risks, and improves stakeholder trust. OECD and UNDP reports confirm that countries integrating sustainability principles into corporate governance achieve higher long-term productivity growth [3][4]. However, empirical studies focusing on transition economies, including Uzbekistan, remain limited, which underlines the novelty of the present research.

Methodology. The research methodology is based on an integrated approach combining qualitative and quantitative methods. Systematic and structural analysis was used to identify the components of sustainable management systems. Comparative analysis allowed assessment of international and national practices. Statistical methods were applied to evaluate macroeconomic and sectoral indicators for the period 2020–2024.

The empirical base of the study includes official data from the State Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan, analytical reports of the World Bank, UNDP, and OECD, as well as expert assessments obtained through analytical reviews [5][6].

Results. The findings indicate that enterprises adopting sustainable development strategies demonstrate measurable improvements in economic efficiency and resource utilization. During 2020–2024, the share of renewable energy in Uzbekistan increased steadily, while energy intensity of GDP showed a declining trend, reflecting improved management practices [7].

Furthermore, enterprises implementing environmental management systems reported reductions in production costs due to optimized energy consumption and waste minimization. These results confirm that sustainability-oriented management is not only environmentally beneficial but also economically viable.

Discussion. The discussion reveals that the effectiveness of sustainable development strategies largely depends on the quality of management systems. International experience demonstrates that enterprises with integrated ESG frameworks achieve stronger market positions and higher investment attractiveness.

In Uzbekistan, barriers to effective implementation include insufficient managerial competencies, limited access to green financing instruments, and underdeveloped monitoring mechanisms. Addressing these challenges requires institutional reforms, capacity-building programs, and the expansion of digital management technologies.

Policy Implications. From a policy perspective, the results suggest the necessity of aligning national economic regulation with enterprise-level sustainability strategies. Government incentives for green investments, tax preferences, and public-private partnerships can significantly accelerate the diffusion of sustainable management practices.

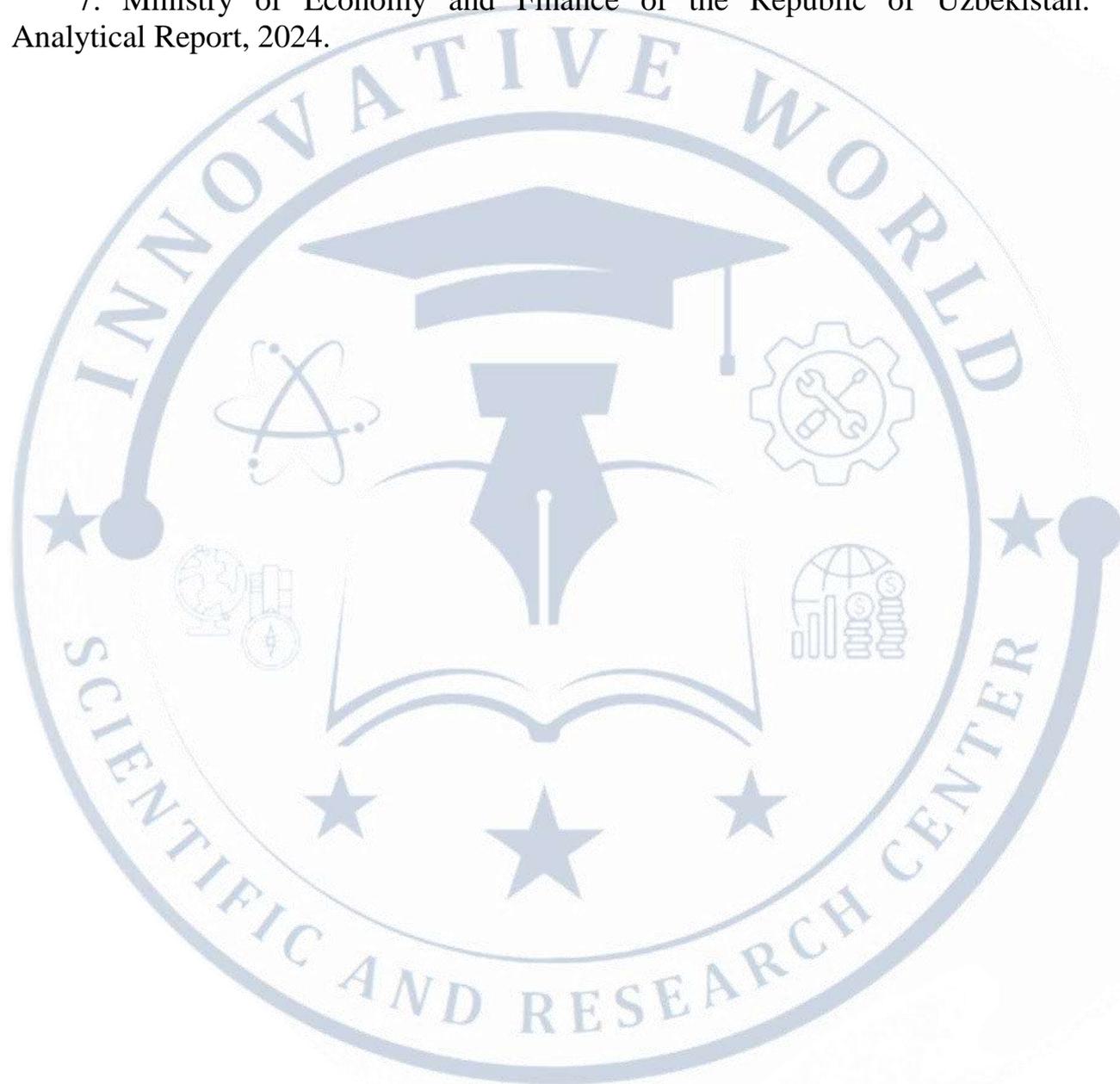
Additionally, integrating sustainability indicators into corporate reporting standards will enhance transparency and accountability across economic sectors.

Conclusion. In conclusion, improving sustainable development strategies through enterprise management systems is a critical factor for ensuring long-term economic stability in Uzbekistan. The study substantiates that sustainability-oriented management contributes to economic efficiency, environmental protection, and social responsibility.

Future research should focus on sector-specific sustainability models and quantitative assessment of ESG impacts on enterprise performance.

References

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-6099, 2020.
2. Porter, M. Competitive Advantage. Free Press, 1985.
3. OECD. Green Growth Indicators. Paris, 2023.
4. UNDP. Sustainable Development Report. New York, 2023.
5. State Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan. Statistical Yearbook, 2024.
6. World Bank. Uzbekistan Economic Update. Washington DC, 2024.
7. Ministry of Economy and Finance of the Republic of Uzbekistan. Analytical Report, 2024.

The role of human resource management in a sustainable development strategy

Tursunov Ozodbek Badalovich

Teacher of Fergana State University

712000, Fergana city, Murabbiylar street, 19

E-mail: ozodbektursunov198812@gmail.com

Introduction. Sustainable development (SD) is a strategy for the development of society by combining economic growth, social justice and environmental sustainability, which plays a central role in solving the global economic and social problems of the 21st century. The concept of sustainable development was first introduced to the scientific community in the Brundtland Report in 1987 and has been widely used worldwide since then.

Human resources (HR) are the most important asset for enterprises and organizations. They not only effectively manage the production process, but are also the main tool for the success of a sustainable development strategy. The knowledge and skills, motivation and loyalty of employees are key factors in the implementation of the SD strategy.

In the context of Uzbekistan, the state has developed a sustainable development strategy until 2030 in order to ensure economic development and social stability. At the same time, an effective system of human resource management in enterprises is important in the implementation of the SD.

Research objective: To identify the place of human resource management in a sustainable development strategy and describe effective management mechanisms.

Research tasks:

1. Analysis of the principles and concept of sustainable development strategy;
2. Determination of the role of human resource management in BR;
3. Study of the effectiveness of IRB in Uzbek enterprises;
4. Development of recommendations for harmonizing IRB with BR.

Research methods

1. **Literature review:** National and international scientific articles on BR and IRB, reports of government and international organizations were studied. This analysis served to identify the main directions of BR and the role of IRB in implementing BR in enterprises.

2. **Survey:** A survey (N=150) was conducted among employees and managers at large manufacturing enterprises in Uzbekistan. The survey was aimed at studying the impact of the BR strategy on employee readiness, motivation and productivity.

3. **Interviews:** 10 in-depth interviews were conducted with enterprise managers. The interviews helped to identify the real importance and practical mechanisms of IRB in implementing BR.

4. **Statistical analysis:** The survey results were analyzed using the SPSS program. Correlations and trends between the main variables were identified.

Results

1. Sustainable Development Strategy and IRB

According to the results of the study, the active participation of employees is important in the implementation of BR in enterprises. IRB strategies have been found to be effective in the following areas:

Employee training and development: Training employees in the principles of BR, providing knowledge on environmental and social responsibility.

Motivation systems: Incentives and rewards encourage the implementation of BR projects.

Making the work environment stable and safe: Increases employee loyalty and productivity.

2. Survey results

Direction	Very important (%)	Important (%)	Less important (%)
Training of employees	45%	40%	15%
Motivation and encouragement	50%	35%	15%
Improving the work environment	30%	50%	20%

The survey results showed that employee training and motivation are among the most important factors for the success of a BR strategy.

3. Interview results

Managers emphasized that the knowledge and skills of employees are the main factor determining the success of the strategy when implementing HR.

The lack of a specific HR strategy in the enterprise slows down some projects.

Discussion. The results show that an effective HRM system is important in the sustainable development strategy in the following aspects:

1. Employee training: The professional development of employees ensures the continuity of the HRM strategy.

2. Motivation system: Incentives stimulate HRM-oriented initiatives and increase productivity.

3. Improving the work environment: Stable and safe working conditions increase employee loyalty.

In the context of Uzbekistan: The implementation of the HRM strategy requires the coordination of regulatory documents developed by the state and HR strategies in enterprises.

Recommendation: Enterprises should focus on training, motivating and improving working conditions for employees to implement HRM. HR strategy should be aligned with HRM principles.

Conclusion

IRB serves as an important tool in the BR strategy.

The knowledge and skills of employees, their motivation and working conditions determine the effectiveness of the BR strategy.

By improving the IRB system in Uzbek enterprises, BR can be successfully implemented.

Future research should focus on more accurately measuring the contribution of employees to BR initiatives.

Literature

1. Armstrong, M. (2020). *Armstrong's Handbook of Human Resource Management Practice*. Kogan Page.
2. Dessler, G. (2021). *Human Resource Management*. Pearson.
3. United Nations. (2015). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. UN.
4. President of the Republic of Uzbekistan. (2023). "Uzbekistan - 2030: sustainable development strategy". Tashkent.
5. Salih, M. (2019). "HR practices and sustainable development: Global perspectives." *Journal of Human Resource Studies*, 7(2), 45-60.

Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning ma'naviy-diniy qadriyatlarini shakllantirishda pedagogik yondashuvlar

Otayev Umidbek Matyoqubovich

O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti
O'quv-uslubiy bo'limi o'qituvchi-metodisti kapitan

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning ma'naviy-diniy qadriyatlarini shakllantirishda maktab tarbiyasining o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Tarbiyaning shaxsning psixologik barqarorligi, axloqiy dunyoqarashi hamda ijtimoiy moslashuvchanligini rivojlantirishdagi roli chuqur yoritilgan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim; ma'naviy-diniy qadriyatlar; pedagogik yondashuv; axloqiy tarbiya; shaxsga yo'naltirilgan ta'lim.

Аннотация: В статье анализируются место и значение школьного воспитания в формировании духовно-нравственных ценностей у учащихся начальной школы. Подробно раскрывается роль воспитания в развитии психологической устойчивости личности, нравственного мировоззрения и социальной адаптивности. Особое внимание уделяется путям формирования системы духовно-нравственных ценностей на основе педагогического подхода в условиях светского образования.

Ключевые слова: начальное образование; духовно-нравственные ценности; педагогический подход; нравственное воспитание; личностно ориентированное обучение.

Abstract: The article examines the role and significance of school education in shaping spiritual and moral values among primary school students. It thoroughly explores how moral education contributes to the development of psychological stability, ethical worldview, and social adaptability of the individual. Particular emphasis is placed on approaches to instilling spiritual and moral values through pedagogical strategies within a secular educational framework.

Keywords: primary education; spiritual and moral values; pedagogical approach; moral education; student-centered learning.

Zamonaviy O'zbekiston ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri kelajak avlodni nafaqat bilimli, balki ruhan boy, axloqiy jihatdan barqaror, vatanparvar hamda ijtimoiy mas'uliyatli shaxs sifatida tarbiyalashdir. Ayniqsa globalizatsiya, axborot inqilobi hamda axloqiy beqarorlik kabi jahon tendensiyalari sharoitida yosh avlodning ma'naviy dunyosi qanday shakllanayotgani har bir mamlakat uchun strategik ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan boshlang'ich ta'lim bosqichi shaxsning ongli dunyoqarashini, axloqiy me'yorida xatti-harakat qilish qobiliyatini, diniy-ma'naviy qadriyatlar tizimini shakllantirishning eng samarali va sezgir davridir. Psixologik tadqiqotlar ko'rsatadiki, 6–10 yoshdagi bolalar atrof dunyoni hissiyotlar orqali idrok etadi, ularda adolat, mehribonlik, hurmat,

sodiqdo'stlik kabi fazilatlar taqlid, misol va doimiy ta'sir natijasida chuqur singib ketadi. Shu sababli ham boshlang'ich maktab nafaqat bilim beruvchi muassasa, balki ma'naviy merosni saqlab, yangi avlodga yetkazuvchi markaz sifatida qaralishi kerak.

Bu jarayonning huquqiy poydevori esa O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida mustahkamlangan. 18-modda har bir fuqaroning "diniy e'tiqodga ega bo'lish yoki e'tiqodsiz bo'lish huquqiga ega"ligini ta'kidlasa, 64-modda "davlat diniy tashkilotlarning davlat ishlariga aralashishiga yo'l qo'ymaydi" deb chegarani aniq belgilab beradi. Bu ikki modda birgalikda ta'lim sohasida diniy tarbiyaning sekulyar, lekin ma'naviy yo'nalishda amalga oshirilishini talab qiladi. Mazkur tamoyil "Ta'lim to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qononida yanada aniqroq ifodalangan: "Ta'lim tizimi shaxsni milliy va umuminsoniy qadriyatlar, ruhiy boylik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik asosida tarbiyalashga xizmat qiladi". Bu yerda "ruhiy boylik" tushunchasi aynan ma'naviy-diniy qadriyatlar tizimini anglatadi, chunki u insonning ichki dunyosini, axloqiy barqarorligini, ijtimoiy mas'uliyatini o'z ichiga oladi. Davlat siyosati bu tamoyillarni amalga oshirish uchun maxsus hujjatlarni ham qabul qilgan. Jumladan, "Ma'naviyat tarkib topgan yosh avlod O'zbekistonning kelajagi" Milliy dasturi boshlang'ich ta'limda oilaga mehr-muhabbat, kattalarga hurmat, vatanparvarlik hissini shakllantirish, o'zbek xalqining ma'naviy-an'anaviy merosini saqlash va rivojlantirish, diniy bilimlarni fan va zamon talablariga mos ravishda yetkazish kabi yo'nalishlarni belgilab bergan. Shuningdek, "Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi" ham ta'kidlaydiki, boshlang'ich maktab nafaqat bilim beruvchi, balki axloqiy muhit yaratuvchi institutdir. Bunday muhitda o'quvchi nafaqat "nima haqida o'ylash"ni emas, balki "qanday yashash kerakligini" ham o'rganadi.

Shu huquqiy hamda siyosiy ramkalarga asoslanib, boshlang'ich ta'lim bosqichida ma'naviy-diniy qadriyatlar tizimini shakllantirishda samarali pedagogik yondashuv ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida qaraladi. Bunda "ma'naviy-diniy qadriyatlar" atamasi O'zbekistonda diniy ekstremizmga qarshi, lekin insonparvarlik, adolat, mehribonlik, vatanparvarlik, oilaviy qadriyatlar kabi g'oyalarga asoslangan ma'naviy-ma'rifatli tarbiya tushunchasini anglatadi. Bu tushuncha an'anaviy diniy dog'malar emas, balki umuminsoniy axloqiy tamoyillar hamda milliy ruhiy meros bilan bog'langan tizimdir. Boshlang'ich ta'lim bosqichida bunday qadriyatlar shaxsning axloqiy yo'nalishini belgilaydi, ijtimoiy moslashuvchanlikni rivojlantiradi va milliy ongni mustahkamlashga xizmat qiladi. Masalan, "Ro'za tutish" haqida gapirilganda, uning sog'liqqa foydalari, insonni nafsini idora qilishga o'rgatishi kabi ilmiy hamda axloqiy jihatlari alohida ta'kidlanishi kerak. Bu esa diniy bilimlarni sekulyar ta'lim kontekstida yetkazish imkonini beradi.

Mazkur jarayonni amalga oshirishda hal qiluvchi rol pedagogik yondashuvga tegishlidir. Chunki oddiy diniy bilim berish emas, balki ma'naviy-diniy qadriyatlar tizimini integratsiyalashgan, shaxsga yo'naltirilgan, faol ishtirokka asoslangan tarzda shakllantirish zamon talabi bo'lib qoldi. Pedagogik yondashuv bu ta'lim-tarbiya jarayonini rejalashtirish, amalga oshirish va

baholashda qo'llaniladigan tamoyillar, usullar, strategiyalar majmuasidir. Ma'naviy-diniy qadriyatlar sohasida ayniqsa shaxsga yo'naltirilgan, faoliyatga asoslangan hamda integrativ yondashuvlar ahamiyatli hisoblanadi. Har bir o'quvchining oilaviy muhiti, diniy-ma'naviy fon, shaxsiy qiziqishlari turlicha bo'ladi. Shu sababli pedagog individual yondashuvni qo'llashi kerak. Masalan, bir bola oilasida namoz o'qishni kuzatgan bo'lsa, boshqasi kitob o'qish an'anasiga ega bo'lishi mumkin. O'qituvchi shu farqlarni inobatga olgan holda, har bir bola uchun mos yo'l tanlashi lozim. Qadriyatlar nafaqat so'z orqali, balki amaliy faoliyat orqali ham singdiriladi. "Yaxshi ish kunlari", rolli o'yinlar, ijtimoiy loyihalar kabi usullar bolani faol ishtirokchiga, nafaqat passiv tinglovchiga aylantiradi. Bundan tashqari, ma'naviy-diniy qadriyatlar alohida fan sifatida emas, balki barcha fanlar bilan integratsiyalangan holda o'qitilishi kerak. Masalan, "Ona tili" fanida A.Qodiriy, E.Vohidov she'rlarida mehribonlik, vatanparvarlik mavzulari; "Tabiatshunoslik"da tabiatni asrash Xudoning yaratgan dunyoga hurmat sifatida talqin qilinishi; "Tarix" fanida Amir Temur, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi tarixiy shaxslarning insonparvarlik jihatlari ta'kidlanishi orqali qadriyatlar hayotiy kontekstda, abstrakt emas, balki tushunarli va yaqin tarzda yetkaziladi.

Biroq, barcha bu yondashuvlarni amalga oshirishda boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixologik xususiyatlarini hisobga olmasdan samara kutish qiyin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, 6–10 yoshdagi bolalar his-tuyg'ular orqali dunyoni idrok etadi, katta shaxslarga (ota-ona, o'qituvchi) taqlid qilishga moyildir va abstrakt tushunchalarni emas, balki aniq misollar, hikoyalar, rasmlar orqali tushunadi. Shu jihatdan hikoya-usuli, ko'rgazmali qurollar, musiqiy ta'sir kabi metodik vositalar samarali hisoblanadi. Ayniqsa, o'qituvchining shaxsiy namunasi so'z va ishlaridagi axloqiy barqarorlik eng kuchli ta'sir vositasi hisoblanadi. Shuningdek, psixologik barqarorlik ham ma'naviy tarbiyaning asosiy sharti hisoblanadi. Bolada doimiy stress, qo'rqinch yoki noaniqlik hissi bo'lsa, uning axloqiy qadriyatlar tizimi noto'g'ri shakllanishi ehtimoli bor. Shu sababli, maktabda psixologik xavfsiz muhit yaratish ma'naviy tarbiyaning ajralmas qismidir.

Zamonaviy boshlang'ich maktablarda ma'naviy-diniy qadriyatlar tizimini samarali shakllantirish uchun amaliy choralar ham taklif etilmoqda. Masalan, dars boshida "Ma'naviyat daqiqasi"ni joriy etish har kuni yangi axloqiy g'oya (mehribonlik, sidq, adolat) haqida 3–5 daqiqa suhbat; ota-onalar bilan "Ma'naviy oila" loyihasi doirasida seminarlar, ochiq darslar tashkil etish; interaktiv video-hikoyalar, animatsion multfilmlar orqali ma'naviy g'oyalarni yetkazish; "Ma'naviy-diniy tarbiya metodikasi" bo'yicha maxsus kurslarni Oliy ta'lim muassasalarida joriy etish; axloqiy fazilatlar uchun portfel baholash (portfolio assessment) tizimidan foydalanish kabi takliflar amaliyotga joriy etilishi mumkin. Kelajakda esa sun'iy intellekt, virtual reallik kabi texnologiyalar ham ma'naviy tarbiyada qo'llanilishi mumkin. Masalan, VR-orqali Amir Temurning saroyida "adolat" haqida suhbat qilish bolaga chuqur ta'sir qoldiradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning ma'naviy-diniy qadriyatlarini shakllantirish nafaqat ta'lim vazifasi, balki milliy

xavfsizlik hamda ijtimoiy barqarorlikning poydevoridir. Mazkur jarayon O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonon hamda Milliy dasturlar bilan to'liq mos keladi. Biroq, bu jarayonni samarali amalga oshirish uchun oddiy diniy bilim berish emas, balki integratsiyalashgan, shaxsga yo'naltirilgan, faol ishtirokka asoslangan pedagogik yondashuv talab etiladi. Bunday yondashuv bolaning psixologik xususiyatlarini, oilaviy muhitini, milliy merosini hamda zamonaviy ta'lim texnologiyalarini hisobga olgan holda qurilishi kerak. Nihoyat, ma'naviy-diniy qadriyatlar bu nafaqat "bilish kerak" degan bilim, balki "shunday yashash kerak" degan hayotiy yo'lko'rsatuvchidir. Aynan shu yo'lni bolaga boshlang'ich maktabda to'g'ri ko'rsatish — kelajak avlodni barkamol, barqaror va insonparvar jamiyat a'zosi sifatida tarbiyalashning kalitidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. – Москва: Просвещение, 1968. – С. 91.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023-yil. – 18,64-moddalar.
3. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qononi. – Yangi tahriri, 2023-yil. – 5-modda.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4613-sonli qarori "Ma'naviyat tarkib topgan yosh avlod — O'zbekistonning kelajagi" to'g'risida. – 2020-yil.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi" to'g'risidagi qarori. – 2021-yil.
6. Karimova N.A. Milliy-ma'naviy qadriyatlar tizimining shakllanishi. – Toshkent: O'qituvchi, 2020. – B. 78.
7. Nasriddinov S. Diniy ta'lim va jamiyat. – Toshkent: Sharq, 2017. – B. 112.
8. Xolmatov B. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022. – B. 54.
9. Выготский Л.С. Умственное развитие детей в процессе обучения. – Москва, 1935. – С. 67.
10. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. – Москва: Педагогика, 1986. – С. 103.
11. Qodiriy A. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma'naviyat, 2018. – B. 45.
12. Yusupova M. O'qituvchining axloqiy namunasi. // Boshlang'ich ta'lim. – 2023. – №4. – B. 24.
13. Lazarus R.S. Emotion and Adaptation. – New York: Oxford University Press, 1991. – P. 134.
14. Airasian P.W. Classroom Assessment: Concepts and Applications. – McGraw-Hill, 2005. – P. 89.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМ И МОБИЛЬНЫХ ПРИЛОЖЕНИЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Улугбек Утемурагов

Университет Маъмуна

Хорезмская область, Узбекистан

Багила Сарсенбаева

Общеобразовательная школа №3 Хожейлиского района,
Республика Каракалпакстан, Узбекистан

Аннотация. В статье рассматриваются особенности использования онлайн-платформ и мобильных приложений в процессе обучения английскому языку в общеобразовательных школах Узбекистана. Анализируется педагогический потенциал цифровых сервисов как средства формирования коммуникативной, языковой и учебно-познавательной компетенций учащихся. Особое внимание уделяется дидактическим возможностям мобильного обучения, индивидуализации учебного процесса и развитию автономности обучающихся. Подчеркивается необходимость методически обоснованной интеграции онлайн-платформ и мобильных приложений в традиционную систему обучения английскому языку в рамках компетентностного подхода.

Ключевые слова: английский язык, онлайн-платформы, мобильные приложения, цифровое обучение, школьное образование, коммуникативная компетенция, компетентностный подход, Узбекистан.

Abstract. The article examines the specifics of using online platforms and mobile applications in teaching English in secondary schools of Uzbekistan. The pedagogical potential of digital services as a means of developing students' communicative, linguistic, and learning competencies is analyzed. Special attention is paid to the didactic possibilities of mobile learning, personalization of the educational process, and the development of learner autonomy. The necessity of methodologically grounded integration of online platforms and mobile applications into the traditional system of English language teaching within the competency-based approach is emphasized.

Keywords: English language, online platforms, mobile applications, digital learning, school education, communicative competence, competency-based approach, Uzbekistan.

ВВЕДЕНИЕ. В условиях активной цифровизации современного общества и трансформации образовательных систем особое значение приобретает поиск эффективных средств обучения иностранным языкам. Английский язык, являясь важнейшим инструментом международной коммуникации, науки и профессионального взаимодействия, занимает приоритетное место в образовательной политике Республики Узбекистан.

Реализация государственных программ и нормативных документов, направленных на развитие системы изучения иностранных языков, предполагает широкое внедрение цифровых образовательных ресурсов, в том

числе онлайн-платформ и мобильных приложений. Эти средства обучения становятся неотъемлемой частью образовательного процесса, расширяя его временные и пространственные границы.

Современные школьники, относящиеся к так называемому «цифровому поколению», активно используют мобильные устройства и интернет-сервисы в повседневной жизни. В этой связи использование онлайн-платформ и мобильных приложений в обучении английскому языку отвечает не только требованиям времени, но и психолого-педагогическим особенностям обучающихся.

Актуальность данной статьи обусловлена необходимостью осмысления педагогического потенциала онлайн-платформ и мобильных приложений, а также определения условий их эффективного использования в обучении английскому языку в общеобразовательных школах Узбекистана.

АНАЛИЗ ЛИТЕРАТУРЫ И МЕТОДОЛОГИЯ

Проблема использования цифровых ресурсов в обучении иностранным языкам широко освещена в работах отечественных и зарубежных исследователей. Современная лингводидактика рассматривает онлайн-платформы и мобильные приложения не как вспомогательные инструменты, а как полноценные компоненты образовательной среды.

Е. И. Пассов подчёркивает, что обучение иностранному языку должно быть направлено на формирование способности к реальному общению, а цифровые средства позволяют создавать дополнительные коммуникативные ситуации, приближённые к естественным условиям общения [1; 36]. В этом контексте онлайн-платформы расширяют возможности языковой практики учащихся.

Н. Д. Гальскова и Н. И. Гез отмечают, что использование цифровых технологий способствует развитию автономности учащихся, формированию учебной самостоятельности и повышению мотивации к изучению языка [2; 44]. Особое значение, по мнению авторов, имеет методически обоснованный отбор цифровых ресурсов.

Зарубежные исследователи J. Richards и T. Rodgers рассматривают онлайн-платформы и мобильные приложения как эффективный инструмент реализации коммуникативного и задачного подходов, при которых язык используется как средство достижения конкретной цели [3; 68].

D. Crystal подчёркивает, что цифровая среда усиливает глобальный характер английского языка и обеспечивает доступ к аутентичным материалам, что особенно важно для формирования межкультурной компетенции учащихся [4; 57].

Методологической основой исследования являются компетентностный, коммуникативный и личностно-ориентированный подходы, а также анализ нормативных документов и практики преподавания английского языка в школах Узбекистана.

РЕЗУЛЬТАТЫ. Использование онлайн-платформ и мобильных приложений в обучении английскому языку позволяет значительно

расширить дидактические возможности учебного процесса. Эти средства обеспечивают доступ к разнообразным видам учебных материалов, способствуют активизации познавательной деятельности и повышению мотивации учащихся.

Онлайн-платформы и мобильные приложения создают условия для развития всех видов речевой деятельности. Аудио- и видеоматериалы способствуют формированию навыков аудирования и произношения, интерактивные упражнения — усвоению лексико-грамматического материала, а цифровые проекты — развитию письменной и устной речи.

В практике школьного обучения английскому языку широко используются следующие цифровые ресурсы:

- Quizlet, Wordwall, LearningApps — для закрепления и повторения лексики и грамматики;
- Kahoot, Quizizz — для формирующего и итогового оценивания в игровой форме;
- Duolingo, LinguaLeo — для самостоятельной языковой практики и развития учебной автономии;
- BBC Learning English — для работы с аутентичными текстами и аудиоматериалами.

Использование мобильных приложений позволяет учащимся работать в индивидуальном темпе, возвращаться к изученному материалу и получать оперативную обратную связь. Это способствует развитию навыков самообучения, ответственности за результаты учебной деятельности и цифровой грамотности.

ОБСУЖДЕНИЕ. Несмотря на значительный педагогический потенциал онлайн-платформ и мобильных приложений, их внедрение в школьную практику сопровождается рядом трудностей. К числу основных проблем относятся неравномерный доступ к цифровым ресурсам, различный уровень технической оснащённости школ и недостаточная подготовленность отдельных педагогов к использованию цифровых средств обучения.

В этой связи особую роль играет повышение цифровой и методической компетентности учителя английского языка. Современный педагог должен уметь отбирать онлайн-платформы и мобильные приложения в соответствии с целями урока, возрастными особенностями учащихся и требованиями образовательных стандартов.

Перспективными направлениями использования онлайн-платформ и мобильных приложений являются:

Реализация моделей смешанного обучения (blended learning).

Персонализация обучения на основе адаптивных цифровых ресурсов.

Использование мобильных приложений для формирующего оценивания.

Развитие коммуникативных навыков через онлайн-проекты и коллаборативную работу.

Расширение межкультурного взаимодействия посредством международных цифровых инициатив.

Таким образом, онлайн-платформы и мобильные приложения выступают не как замена традиционного обучения, а как средство его методического обновления.

ВЫВОДЫ. Использование онлайн-платформ и мобильных приложений при обучении английскому языку является важным фактором повышения качества школьного образования в Узбекистане. Цифровые ресурсы способствуют развитию коммуникативной, информационной и учебно-познавательной компетенций учащихся, повышают их мотивацию и вовлечённость в учебный процесс.

Интеграция онлайн-платформ и мобильных приложений с традиционными методическими подходами позволяет сделать обучение английскому языку более гибким, интерактивным и ориентированным на личность учащегося. В этих условиях ключевая роль принадлежит учителю, осуществляющему педагогически грамотный отбор цифровых средств и организующему эффективную образовательную среду.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ (REFERENCES):

1. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иностранному говорению. — М.: Просвещение, 2019.
2. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам: лингводидактика и методика. — М.: Академия, 2020.
3. Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. — Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
4. Crystal D. English as a Global Language. — Cambridge: CUP, 2019.
5. Указ Президента Республики Узбекистан № ПП-5117 от 19 мая 2021 года «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы изучения иностранных языков».

Типология художественных образов в произведениях А. П. Чехова

Турсынбаева Дильфуза

Преподаватель кафедры русского языка и
Литературы КГУ им.Бердаха

Аннотация. В статье рассматривается типология художественных образов в произведениях А. П. Чехова. Анализируются основные типы персонажей, представленные в прозе и драматургии писателя: образы «маленького человека», интеллигента, обывателя, женщины, а также образы людей в состоянии духовного кризиса. На материале рассказов «Человек в футляре», «Ионыч», «Дама с собачкой», «Попрыгунья» и пьес «Три сестры», «Вишнёвый сад» выявляются особенности художественного воплощения персонажей и их роль в раскрытии проблематики эпохи. Делается вывод о том, что типология образов у Чехова отражает кризис общественного сознания конца XIX — начала XX века и углубление психологизма в русской литературе.

Abstract. The article examines the typology of artistic images in the works of A.P. Chekhov. The main types of characters presented in the writer's prose and drama are analyzed: images of a "little man," an intellectual, a layman, a woman, as well as images of people in a state of spiritual crisis. On the material of the stories "Man in a Case," "Ionich," "Lady with a Dog," "Jumper" and the plays "Three Sisters," "Cherry Orchard" reveal the features of the artistic embodiment of the characters and their role in revealing the problems of the era. It is concluded that the typology of images in Chekhov reflects the crisis of public consciousness of the late XIX - early XX centuries and the deepening of psychologism in Russian literature.

Ключевые слова: А. П. Чехов, художественный образ, типология образов, персонаж, психологизм, русская литература.

Key words: A.P. Chekhov, artistic image, typology of images, character, psychologism, Russian literature.

А. П. Чехов занимает особое место в истории русской литературы благодаря новаторскому подходу к изображению человека и окружающей действительности. В центре внимания писателя находится не исключительная личность, а «обычный» человек, живущий в условиях повседневности, внутренней несвободы и духовного застоя. Художественный мир Чехова населён персонажами, которые на первый взгляд лишены героических черт, однако именно в их судьбах отражаются ключевые проблемы эпохи.

Типология художественных образов в произведениях Чехова отличается многообразием и глубиной психологического анализа. Писатель

не стремится к жёсткой классификации персонажей, однако в его творчестве можно выделить устойчивые типы образов, повторяющиеся в разных произведениях и выполняющие важную идейно-художественную функцию. Цель данной статьи — рассмотреть основные типы художественных образов в произведениях А. П. Чехова и определить их значение в структуре его творчества.

Образ «маленького человека». Одним из ключевых типов художественных образов в творчестве Чехова является образ «маленького человека». В отличие от традиции Н. В. Гоголя и Ф. М. Достоевского, чеховский «маленький человек» лишён внешней трагичности, но его внутренняя драма проявляется в чувстве униженности, одиночества и бессилия.

Так, в рассказе «Смерть чиновника» образ Червякова раскрывается через страх перед властью и неспособность к внутреннему сопротивлению. Герой оказывается жертвой собственной психологии, а не внешних обстоятельств. Аналогичные черты прослеживаются в образах персонажей рассказов «Толстый и тонкий», «Хамелеон», где унижение человеческого достоинства становится привычной нормой. Через этот тип образа Чехов показывает деградацию личности в условиях социальной иерархии.

Образ обывателя. Важное место в типологии художественных образов занимает образ обывателя — человека, погружённого в быт, лишённого духовных запросов и стремлений. Ярким примером является Беликов из рассказа «Человек в футляре». Его жизнь подчинена страху перед любыми изменениями, а «футляр» становится символом духовной замкнутости и внутренней несвободы.

К типу обывателей относится и герой рассказа «Ионыч» — Дмитрий Старцев. Эволюция этого образа показывает постепенное духовное оскудение личности, утрату идеалов и превращение живого человека в равнодушного и корыстного обывателя. Чехов подчёркивает, что обывательщина разрушает личность незаметно, превращаясь в норму существования.

Образ интеллигента. Особую группу в типологии художественных образов Чехова составляют образы интеллигенции. Эти персонажи наделены образованием, духовными запросами, однако часто оказываются неспособными к активному действию. Они осознают бессмысленность своего существования, но не находят в себе сил изменить жизнь.

В пьесе «Три сестры» образы Ольги, Маши и Ирины, а также их окружения воплощают кризис интеллигентского сознания. Мечты о Москве символизируют стремление к иной, осмысленной жизни, которая так и остаётся недостижимой. Аналогичная проблема раскрывается в пьесе «Вишнёвый сад», где представители старой интеллигенции не способны адаптироваться к новым социальным условиям.

Женские образы. Женские образы в произведениях Чехова отличаются психологической сложностью и разнообразием. Они не образуют

единого идеального типа, однако выполняют важную художественную функцию. Так, Анна Сергеевна из рассказа «Дама с собачкой» представляет собой образ человека, пробуждающегося к подлинному чувству и осознающего духовную пустоту прежней жизни.

В рассказе «Попрыгунья» образ Ольги Ивановны воплощает поверхностное отношение к жизни и искусству, что приводит к нравственной трагедии. В драматургии Чехова женские образы часто становятся носителями мечты и утраченной надежды, как, например, в «Трёх сёстрах». Через женские образы Чехов раскрывает внутренние противоречия личности и трагедию несбывшихся ожиданий.

Образ человека в состоянии духовного кризиса

Объединяющим типом для многих персонажей Чехова является образ человека, переживающего духовный кризис. Такие герои осознают пустоту своего существования, но не находят выхода из сложившейся ситуации. Их жизнь протекает в ожидании, сожалении о прошлом или страхе перед будущим.

Этот тип образа проявляется как в прозе, так и в драматургии писателя. Чехов не предлагает готовых решений, а фиксирует состояние человека на переломе эпох, подчёркивая сложность и трагизм повседневного бытия.

Типология художественных образов в произведениях А. П. Чехова отражает глубинные процессы, происходящие в обществе конца XIX — начала XX века. Образы «маленького человека», обывателя, интеллигента, женщины и личности в состоянии духовного кризиса образуют целостную систему, направленную на раскрытие проблем внутренней несвободы и утраты жизненных ориентиров.

Таким образом, художественные образы у Чехова выполняют не только сюжетную, но и философско-нравственную функцию, позволяя писателю глубоко и многогранно осмыслить человека и эпоху.

Список использованной литературы

1. Чехов А. П. Собрание сочинений: в 12 т. — М.: Художественная литература.
2. Громов М. П. Чехов и его время. — М.: Наука, 1989.
3. Лотман Ю. М. Анализ художественного текста. — М.: Просвещение, 1972.
4. Гинзбург Л. Я. О психологической прозе. — Л.: Художественная литература, 1971.
5. Манн Ю. В. Русская литература конца XIX века. — М.: Высшая школа, 2003.
6. Турсынбаева Д. М. РОМАН «ЛИЛИЯ ДОЛИНЫ» КАК «ЭТЮД» О «СЕЛЬСКОЙ ЖИЗНИ» И ЛИЧНОЙ ТРАГЕДИИ РЕЛИГИОЗНОЙ ГЕРОИНИ //Лебедева Надежда Анатольевна–доктор философии в области. – 2024. – С. 44.

Jahon va o'zbek musiqa san'ati integratsiyasida emotsional intellektning o'quv jarayonidagi roli

Odilova Mushtariy Bahodir qizi

Farg'ona davlat universiteti magistranti,
odilova_mushtariy@icloud.com +998330418484.

Annotsatsiya: Mazkur maqolada jahon va O'zbek musiqa san'atining integratsiyasi asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonida emotsional intellektning o'rni va ahamiyati yoritib berilgan. Tadqiqotda musiqa san'ati o'quvchilarning his-tuyg'ularini anglash, boshqarish hamda empatiya ko'nikmalarini shakllantirishdagi samarali pedagogik vosita sifatida tahlil qilinadi. Jahon va milliy musiqa namunalarini qiyosiy o'rganish orqali o'quvchilarda musiqiy tafakkur, madaniyatlararo muloqot va estetik didning rivojlanishi asoslab beriladi. Shuningdek, integratsiyalashgan musiqa darslarida emotsional intellektni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metod va usullar yoritilib, ularning o'quv jarayoni samaradorligini oshirishdagi ahamiyati ko'rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari musiqa ta'limini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: emotsional intellekt, musiqa ta'limi, jahon musiqa san'ati, O'zbek musiqa san'ati, integratsiya, musiqiy tafakkur, estetik tarbiya, madaniyatlararo muloqot, o'quv jarayoni, pedagogik yondashuv

Аннотация: В данной статье освещается роль и значение эмоционального интеллекта в образовательном процессе, организованном на основе интеграции мирового и узбекского музыкального искусства. Исследование анализирует музыкальное искусство как эффективный педагогический инструмент для понимания и управления эмоциями учащихся и развития навыков эмпатии. На основе сравнительного изучения мировых и национальных музыкальных образцов обосновывается развитие музыкального мышления, межкультурной коммуникации и эстетического вкуса у учащихся. Также освещаются методы и приемы, способствующие развитию эмоционального интеллекта на интегрированных уроках музыки, и показывается их важность для повышения эффективности образовательного процесса. Результаты исследования служат для совершенствования музыкального образования на основе современных педагогических подходов.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, музыкальное образование, мировая музыка, узбекская музыка, интеграция, музыкальное мышление, эстетическое образование, межкультурная коммуникация, образовательный процесс, педагогический подход.

Abstract: This article explores the role and importance of emotional intelligence in an educational process organized through the integration of world and Uzbek musical arts. The study analyzes musical art as an effective pedagogical

tool for understanding and managing students' emotions and developing empathy skills. A comparative study of global and national musical examples provides a rationale for developing students' musical thinking, intercultural communication, and aesthetic appreciation. Methods and techniques for promoting emotional intelligence in integrated music lessons are also discussed, demonstrating their importance for enhancing the effectiveness of the educational process. The study's findings serve to improve music education based on modern pedagogical approaches.

Keywords: emotional intelligence, music education, world music, Uzbek music, integration, musical thinking, aesthetic education, intercultural communication, educational process, pedagogical approach.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarni shaxs sifatida har tomonlama rivojlantirish dolzarb masala hisoblanadi. Ayniqsa, musiqa ta'limi jarayonida emotsional intellektni shakllantirish orqali o'quvchilarning ichki dunyosini boyitish, ularning ijtimoiy faolligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Jahon musiqa san'ati bilan O'zbek milliy musiqa merosining integratsiyasi ushbu jarayonda samarali pedagogik vosita bo'lib xizmat qiladi.

Emotsional intellekt tushunchasining nazariy asoslari. Emotsional intellekt shaxsning o'z emotsiyalarini anglash, ularni boshqarish va boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. Pedagogik tadqiqotlarda EI o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyati va ijtimoiy moslashuviga bevosita ta'sir etuvchi omil sifatida e'tirof etiladi. Musiqa san'ati esa emotsional holatlarni ifodalash va idrok etishning eng ta'sirchan vositalaridan biridir.

Jahon va O'zbek musiqa san'ati integratsiyasining ta'limiy ahamiyati

Jahon musiqa san'ati namunalari (klassik, zamonaviy, folklor)ni O'zbek milliy musiqasi bilan uyg'un holda o'qitish o'quvchilarda musiqiy qiyoslash, tahlil qilish va umumlashtirish ko'nikmalarini shakllantiradi. Masalan, o'zbek maqomlari va Yevropa klassik musiqasi namunalari solishtirish orqali turli madaniyatlarda emotsional holatlarning musiqada ifodalanish xususiyatlari ochib beriladi. Bu esa o'quvchilarda bag'rikenglik va madaniyatlararo tushunishni rivojlantiradi.

O'quv jarayonida emotsional intellektni rivojlantirish metodlari

Integratsiyalashgan musiqa darslarida quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

- musiqani tinglash va emotsional tahlil qilish;
- musiqiy obrazlarga asoslangan ijodiy topshiriqlar;
- jamoaviy ijro va muhokama;
- refleksiya va o'z-o'zini baholash faoliyati.

Ushbu metodlar o'quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshirib, emotsional sezgirlikni rivojlantiradi.

Natijalar va muhokama. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, emotsional intellektga yo'naltirilgan musiqa darslari o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi, musiqiy idrokni chuqurlashtiradi hamda ijtimoiy-psixologik muhitni yaxshilaydi. Integratsiyalashgan yondashuv esa musiqa ta'limining tarbiyaviy va ma'naviy ahamiyatini kuchaytiradi.

Bugungi kun ilm – fan taraqqiyoti to'xtovsiz rivojlanmoqda. Texnologiyalar rivoji masofa, makon, zamon kabi tushunchalarni ortda qoldirmoqda. Shu bilan bir gatorda, ushbu yangiliklar ta'lim - tarbiya jarayoniga ham o'z ta'sirini o'tkazmoqda. O'zbekistonda ta'limdagi mavjud kamchilik va muammolarning yechilishida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, ta'lim tizimini yanada isloh qilish davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. Xususan, prezidentimiz tashabbuslari bilan zamonaviy va ilgor texnologiyalar orgali darslarni yanada sifatli olib borishga e'tibor qaratilmoqda. 2022 - yil 2 - fevraldagi PQ-112-sonli Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida qaroriga muvofiq "Madaniyat va san'at sohasida iste'dodli yosh ijodkorlarni izlab topish va qo'llab-quevatlash, ta'lim muassasalarini milliy cholg'ular, musiga darsliklari, notalar to'plamlari va o'quv-metodik adabiyotlar bilan ta'minlashning yaxlit tizimini yaratish" bo'yicha qator vazifalar yuklatilgan. Bugun hech bir yo'nalishni, sohani zamonaviy, innovation texnologiyalarsiz tasavvur gila olmaymiz. Ayniqsa, ijtimoiy sohalarda ilg'or texnologiyalardan foydalanish, sun'iy intellekt dasturlari orqali har bir jabhada yangiliklar va yengilliklar yaratish kundan - kun o'sib bormoqda. Shu o'rinda, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida farmoni mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni faol rivojlantirish, barcha tarmoqlar va sohalarda, eng avvalo, davlat boshqaruvi, ta'lim, sog'liqni saqlash va gishloq xo'jaligida zamonaviy axborot- kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ta'lim sohasida axborot - kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan kengroq foydalanish va o'quv jarayonlariga tatbiq etish ayni damda dolzarb muammodir. Xususan, san'at va madaniyat sohasida, musiqiy ta'lim jarayonlarida bunday ilg'or texnologiyalardan samarali foydalangan holda darslarni tashkil etish, musiqiy merosimizni yanada o'zlashtirish, ommalashuvini ta'minlash zarur. Sun'iy intellekt (SI; inglizcha: artificial intelligence, AI) - inson intellektiga taqlid qilishga qodir bo'lgan mashinalar yaratishga qaratilgan fan va texnologiya sohasi. Alan Turing sun'iy intellekt sohasida olib borilgan ilk tadqiqot muallifi bolgan. Sun'iy intellektga 1956-yili mustaqil fan sohasi sifatida asos solingan. Sun'iy intellekt tushunchasini musiqa bilan aloqadorligi 1974 - yil Michigan Universitetida bo'lib o'tgan "Xalqaro kompyuter musigasi konferensiyasi" bilan bog'liqdir. Hozirda SI tadqiqotlari musiqa yozish, ishlash, nazariya va tovushni qayta ishlashda foydalanishni o'z ichiga oladi. Ushbu sohanning asosiy maqsadi musiqa ishlab chiqarish uchun sun'iy intellektdan foydalanadigan musiqa dasturlarini yaratishdir. Turli sohalardagi ilovalar kabi musigadagi AI ham aqliy vazifalarni bajarishga yo'naltirilgan. AI algoritmining o'zidagi ma'lumotlarga asoslanib o'rganish gobiliyati muhim xususiyatdir, masalan, kompyuter hamrohligi texnologiyasi, bunda AI inson ijrochisini tinglash va hamrohlikni bajarishga qodir. Sun'iy intellekt interaktiv kompozitsiya texnologiyasini ham boshqaradi, bunda kompyuter jonli ijroga javoban musiqa yaratadi. Musigada nafaqat musiqiy kompozitsiya, ishlab chiqarish va ijroni, balki musiqa ganday sotilishi va iste'mol

qilininishini ham gamrab oluvchi boshga AI ilovalari mavjud. Musiqa ovozini boshgarish uchun ovozni aniqlash va tabiiy tilni qayta ishlash texnologiyasidan foydalanish uchun bir nechta musiqa pleyeri dasturlari ham ishlab chiqilgan.' "Ural - 1" kompyuterdan foydalangan holda algoritmik musiqa yaratish haqida birinchilardan bo'lib, rus tadqiqotchisi Rudolf Zaripov maqolani nashr etgan. Keyinchalik 1965 - yilga kelib ixtirochi Rey Kurtsvey kompyuter tomonidan yaratilgan, turli kompozitsiyalarda nagshni aniqlashga qodir bo'lgan pianino asarining premyerasi bo'lib o'tadi." SI ning musiqa yozish va ijro qilish borasida rivojlanishlari 1997 yilda "Musiqiy intellektdagi eksperimentlar" (EMI) deb nomlangan sun'iy intellekt dasturi Bax uslubiga taqlid qilish uchun musiqa asarini yaratish vazifasini bajarishda inson bastakoridan o'zib ketdi. Ushbu mavzuga to talishdan maqsad kelajakda sun'iy intellekt orqali ko'plab imkoniyatlarga erishish va ta'lim jarayonini yanada isloh qilishdir. Sun'iy intellect imkoniyatlaridan foydalanish orgali musiga ta'limi jarayonini takomillashtirishning dolzarbligi foydalanish imkoniyatining kengligi va umumiy samaradorlikni oshirishga yordam beradi. Ta'lim tizimi jarayonida, asosan umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim bosqichi - bolalarning shakllanishi va o'sib rivolanishida poydevor hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Goleman D. Emotional Intelligence. New York: Bantam Books, 1995.
2. Abdurahmonov F. O'zbek musiqa san'ati tarixi. – Toshkent: Musiqa, 2018.
3. Malm W. Music Cultures of the Pacific. Oxford University Press, 2000.
4. Jalilov A. Musiqa ta'limida integratsion yondashuvlar. – Toshkent, 2021.

Научно-методологические основы формирования педагогической науки в вузах.

Шукириллаева Мехриноз Шерзодбек кизи
магистр Андижанского педагогического института,
mehrinoshukirillayeva01@gmail.com.

Аннотация: В этой статье обсуждается идея, что ученые-педагоги основывают свои научные теории на опыте людей, научном обобщении традиций, постепенно приобретаемых людьми, а также на формировании научной педагогики на основе научных открытий.

Ключевые слова: образование, воспитание, фольклор, обычаи, традиции, культурное наследие, патриотизм, преданность, мужество, храбрость.

В нашей стране, которая переживает духовное обновление и радикальные реформы, происходят изменения в системе народного образования, а также во всех сферах.

После реформы образования в нашей стране наряду со всеми другими дисциплинами педагогика получила инновации. В частности, содержание образования было коренным образом пересмотрено. Методологической основой образования, нашей богатой духовностью, ценностями служат наше культурное наследие, традиции, идеология национальной независимости. Именно в этом контексте особое внимание уделяется народной педагогике, народной мудрости, а педагогическая наука основана на традициях народной педагогики в области образования.

Поскольку духовное обновление общества оказывает непосредственное влияние на науку о педагогике, оно требует пересмотра сферы образования, ее содержания и методов. При этом мы, конечно же, извлечем пользу из богатого культурного наследия нашего народа.

Народная педагогика - это исторически структурированный опыт воспитания подрастающего поколения, опыт воспитания детей в духе позитивных достижений и традиций народа.

Профессиональная подготовка, художественное, нравственное, эстетическое воспитание, забота о воспитании физически здорового, выносливого поколения - основное содержание народной педагогики. В народной педагогике большое место отводится воспитанию народной мудрости и усвоению взрослого опыта молодому поколению.

Одним из основных источников народной педагогики является фольклор. Фольклор является отличным материалом для образовательной пропаганды и эффективным средством воспитания детей.

Фольклор - это сокровище, созданное целым народом.

Фольклор ясно показывает всю картину жизни людей, образ жизни, древние обычаи и обряды, цели и задачи воспитания детей, то, как родители влияют на детей, и средства, используемые в нем. Народное устное искусство, воплощает в себе благородные идеи правдивости, честности, правдивости, совокупности человеческих знаний, полученных из различных аспектов жизни, глубины и тонкости человеческих чувств.

Современная педагогика приобретает именно эти черты. В молодом поколении люди воспитали такие важные моральные качества, как трудолюбие, честность, правдивость, доброта, уважение к родителям, старшим, забота о детях и ненависть ко злу. Народная педагогика охватывает все аспекты социальной и бытово-нравственной жизни, ведущие направления фольклора, ценностей, обычаев и ритуалов, религиозных и нравственных учений.

Известно, что педагогические взгляды людей формировались на протяжении многих веков и не дошли до нас в виде отдельных пособий, программ, учебников, но сохранились в произведениях разных жанров, фольклора, ценностей и традиций и нашли отражение в Коране и хадисах.

Узбекская народная педагогика - наследственное наследие, созданное и сохраняемое тюркскими народами в течение длительного времени, формируется, развивается в связи с действиями. Узбекская народная педагогика - это великое наследие, достойное зависти своим направлением, богатством образцовых выводов, бесценными произведениями, смысловым совершенством, глубиной, стилем, этикетом, этикетом, примером.

Современная педагогика, используя это наследие, экспериментирует с новыми методами обучения. После обретения независимости мы начали глубоко понимать наши общечеловеческие и узбекские ценности, и в процессе обучения мы взяли эти ценности за основу и программу.

Известно, что сегодня основная цель образования - прививать молодым людям национальную идеологию. Педагогической основой этой идеологии является, прежде всего, воспитание у молодежи гордости за человека, стремление мыслить самостоятельно и свободно, понимать себя. Воспитывая эти бесценные качества, мы сначала обращаемся к народной педагогике - фольклору, религиозным учениям и трудам восточных ученых. Например, никакие другие средства обучения не могут быть такими эффективными в воспитании молодежи, как человеческая гордость, ария, честь и чувство общности.

В эпосе «Гороглы» Гороглы ставит условие для молодых людей, которые собираются защищать Родину от врага: «Кто бы не боролся за честь, я покончу с жизнью», в эпосе «Альпомиш» Он конкурирует с 89 борцами и побеждает. Даже находясь в тюрьме, он не продает свою честь и не разрушает свою гордость ради освобождения. Коран и хадис утверждают, что величайший из грехов, которые Аллах не прощает, - это высокомерие и неверие. Ведь человек без веры не имеет гордости. Человек без веры и гордости не может защитить свою честь, честь страны или свою свободу. Прививая такие идеи в народную педагогику, мы прививаем национальную идеологию молодежи.

В конце концов, национальная гордость не может развиваться без культивирования обычной человеческой гордости. Невозможно привить молодым людям национальную идею, не научив их мыслить самостоятельно. Итак, в основе такой почетной задачи лежит народная педагогика. Наука педагогики преподает различные педагогические теории, содержание и методы обучения, основанные на традициях народной педагогики. Педагогика подходит ко всем вопросам и проблемам образования исходя из требований времени.

Научная педагогика формировалась на основе народной педагогики. Народная педагогика охватывает опыт наших самых древних предков в области образования - от педагогики мудрости до периода движения джадидов в области образования в начале 20-го века и его педагогических аспектов.

Народная педагогика сформировалась еще до появления древнейшей письменности. Соответственно, это начало научной педагогики. Народная педагогика является неотъемлемой частью научной педагогики со своими особенностями. Разница между народной и научной педагогикой заключается в том, что она исторически, логически и структурно уникальна.

Основная задача научной педагогики сегодня - укрепить умы и мышление молодых людей, сформировать в них национальную идею и идеологию. Научная педагогика основана на национальных ценностях, обычаях и традициях узбекского народа, принципах народной педагогики в успешной реализации этой задачи.

Теоретические основы научной педагогики основаны на богатом опыте людей, теоретических и методологических источниках научных исследований, правилах и нормах образования и воспитания совершенного человека, основанных на трудах среднеазиатских и мировых просвещенных мыслителей. Научная педагогика реализует проблемы образования, связывая национальное наследие каждой нации с универсальными, универсальными ценностями.

Научная педагогика имеет свои корни и истоки. Главная проблема - воспитать идеального человека на основе воспитательных и нравственных произведений, которые появились из древнейших источников в более поздние.

Список использованной литературы:

1. «Альпомиш», Ташкент, «Учитель», 1987 г.
2. Б.Н.Гаппаров и другие. "Народная педагогика". Ташкент. Издательство Тафаккур. Методическое пособие. 2009 г. стр.128-132.
3. Б.Н.Гаппаров "Педагогикада устоз ва шогирд, уларнинг муносибати". Аграр фан назарияси ва амалиётидаги долзарб муаммолар ва уларнинг ечимлари "Тошкент давлат аграр университети ташкил этилганлигининг 90 йиллигига" бағишланган халқаро конференциянинг материаллар тўплами 2020 йил 14-15 декабрь, 4-том, 837-841 бетлар.
4. M.Sh., S. (2022). MUSIQIY TA'LIM TIZIMIDAGI TARBIYAVIY YANGI G'OYALAR VA YO'RIQNOMALAR. MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS, 183-189.
5. To'uchiyev Sherzod Shukirillayevich, H. S. (2022). SIFATLI MOMIQ OLISHDA ARRA JININING YAXSHILASH. JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS, 138-145.
6. M.Sh., Sh. (2021). ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ. MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS, 197-204
7. Туйчиев Шерзод Шукириллаевич, Х. С. (2022). МОМИҚ ОЛИШ ВА ЧИГИТНИ ЎТКАЗИШ БЎЙИЧА ЛИНТЕРЛАШ ЖАРАЁНИНГ ИШ УНУМДОРЛИГИНИ ОШИРИШ. JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS, 146-156.

Педагогика олий таълим муассасалари талабаларининг мутахассислик салоҳиятларини ривожлантириш

Тўйчиев Шерзод Шукириллаевич

“Мақтабгача ва бошланғич таълим кафедраси” катта ўқитувчиси, “Иқтисодиёт ва педагогика” университети,
sherzodtuychiyev368@gmail.com.

Аннотация: Ушбу мақолада ўқув сифатини таъминлаш ва назорат қилиш учун педагогика олий таълим муассасалари талабаларини ўқитиш жараёнида юзага келадиган илмий, техник ва касбий муаммоларни ҳал қилиш ва таҳлил қилишда масалали ёндошув асосида талабаларнинг касбий компетентлигини ривожлантиришнинг мақсади очиқ берилган.

Калит сўзлар: таълим, фаолият, масала, масалали ёндошув, педагогика, анализ, синтез, компетентлик, касбий компетентлик, математик интуиция, излаш-тадқиқотчилик, компонент, функция.

Таълим жараёнида ўқув масалаларини ечиш бўйича фаолият аввало билишга оид ўқув фаолиятига, ўқиш жараёнида амалга ошириладиган фаолиятга тааллуқли бўлиб, уни амалга ошириш усуллари ва масалаларни ечишда қўлланиладиган методлар тизимининг асосини ташкил этади. Билишга оид ўқув фаолияти қўйидагилар орқали амалга оширилади:

1) билишнинг умумий методлари: анализ ва синтез, таққослаш, умумлаштириш, мавҳумлаштириш ва аниқлаштириш, аналогия, индукция, дедукция ва бошқалар;

2) ўқув фаолияти структурасига кирувчи ўқув амалларини ва операцияларни амалга оширишнинг махсус усуллари.

Педагогика олий таълим муассасалари талабаларининг касбий компетентлигини самарали ривожлантириш мақсадида масалали ёндашувдан фойдаланиш орқали уни амалий масалалар ва касбий йўналтирилган хусусиятдаги масалаларга ажратилади.

Тадқиқотларда ва адабиётларда амалий масала тушунчаси турлича талқин этилади. Баъзи бир тадқиқотчилар табиий тилдан математик тилга ўгиришни талаб этувчи масалани амалий деб ҳисоблайдилар, бошқалар амалий масала унинг ифодаси ва ечиш усулларига кўра амалий, яъни амалиётда юзага келадиган масалаларга яқинроқ бўлиши керак деб ҳисоблайдилар.

Масалали ёндашув – бу турли-туман ўқув вазифаларини ўргатиш мазмунидаги кенг ифодалаш. Улар орасида:

- a) талаба ечиш асосида у ёки бу ўқув муаммони англайдиган масала;
- b) белгиланган муаммоли вазиятни ҳал этиш босқичларини ифодаловчи масалалар кетма-кетлиги;
- c) талабалар томонидан мустақил ечиладиган излаш-тадқиқотчилик хусусиятидаги масалалар;

d) мустаҳкамловчи хусусиятдаги машқ қилиш масалалари (назарий материалга нисбатан).

Масалали ёндашув масалани талаба фаолияти мазмуни ва усулларини белгиловчи объект сифатида кўради. Масала таълим оловчини маълум билим, кўникма, малакалар тизимини шакллантириш бўйича ишни мустақил яқунлаш зарурати олдига қўяди ва бу орқали уни ёндашадиган ақлий схемалар ва қоидаларни онгли ва фаол англашга ундайди шу билан бирга масаланинг мазмуни ва унинг ечими махсус фанлардан билимларни талаб этади. Амалий масалаларни ечиш талабаларда, ўз ғоясини амалга ошириш қобилиятини ривожлантиришга кўмаклашади.

Педагогика олий таълим муассасалари талабаларининг касбий фаолиятида фундаментал фанлар билан биргаликда назарий механиканинг динамика-кинематика масалалари, материаллар қаршилигидаги эгилиш - букилишга оид масалалар, энергетиканинг энергия тежамкорликка оид масалалар, қурилиш соҳасидаги геодезик ўлчашлар назариясига оид ва шуларга ўхшаш бир қатор касбий фаолиятдаги масалалар фундаментал фанлардан ўзлаштирган масалалар ечиш бўйича билимлари асосида ечилади.

Масалали ёндошувнинг аҳамияти, талабаларга амалий – касбий аҳамиятдаги масалаларни ечишни ўргатиш уларнинг онгида математик моделлаш усулларини шакллантиришга олиб келади ҳамда талабалар ҳаётий касбий амалий масалаларни ечишда фундаментал фанлар бўйича асосий тушунчалар ва билимларни самарали қўлланилишини кузатадилар ва ўқитишда масалали ёндашув орқали уларнинг ижодкорлик қобилиятлари ривожлантирилади. Методик аҳамияти эса, аввало уларни амалга ошириш давомида талабаларда нафақат фундаментал билимларга барқарор қизиқиш, балки уларнинг ечимига ҳақиқий мазмун масалаларини қўллаш эҳтиёжи шаклланишидан иборатдир ҳамда талабаларга фундаментал билимларни ўргатиш самарадорлигини таъминлаш мақсадида фанлараро ўзаро аълоқадорликни йўлга қўйиш ва уни ривожлантириш кераклигини кўрсатади.

Масалани ечиш жараёни фикрлаш учун хос бўлган операциялар мажмуи: таққослаш, таҳлил ва синтез, мавҳумлаштириш ва умумлаштиришни қўллаш билан амалга оширилади. Таққослаш ҳодисалар, билимларни таснифлашга олиб келади. Таҳлил ва синтез фикрлаш актини яқунламайди. Унинг аҳамиятли томонлари мавҳумлаштириш ва умумлаштириш ҳисобланади.

Бажариладиган вазифаларидан ташқари, ихтиёрий масала ўзида тузилмани ифодалайди, улар асосида турли классификациялар тузилади:

- масалаларнинг структуравий-компонентли таркиби
- фаолият компонентлари
- фаолиятнинг тузиладиган компонентининг янгилиги
- субъектнинг масалани ечишдаги фикрлаш фаолияти тури
- масалаларнинг функционал хусусиятлари ва бошқалар.

Л.М. Фридман [6;224-1486] классификациясида масалаларда қўлланилиши мумкин бўлган дарсинг тузилмавий компонентларига урғу

берилган (мотивация, янги материалнинг баёни, кўникма ва малакаларни ҳосил қилиш ва бошқалар). Методик жихатдан А.Д.Семушин ва К.И.Нешков масалаларнинг қуйидаги турларини ажратадилар[7;26-296]:

- дидактик функцияли масалалар;
- билишга оид функцияли масалалар;
- ривожлантирувчи функцияли масалалар.

Хозирги замон дидактикасида Ю.М.Колягин, Ж.Икромов ва Н.Ғайбуллаев каби методистлар масала ва мисолларнинг бажарадиган функциясини қуйидаги турларга ажратишади[6;462-926]:

1. Масаланинг таълимий функцияси
2. Масаланинг тарбиявий функцияси
3. Масаланинг ривожлантирувчи характердаги функцияси
4. Масаланинг текширув характердаги функцияси

Бу функцияларни алоҳида кўриб чиқамиз:

1. Масаланинг таълимий функцияси ўрганилган назарий маълумот, тушунча ва хулосаларнинг аниқ масала ёки мисолларга тадбиқи натижасида мустахкам фундаментал билим ва малакалар ҳосил қилиш орқали амалга оширилади.

2. Масаланинг тарбиявий функцияси илмий дунёқарашни шакллантиради ва ривожлантиради, ҳамда уларни меҳнатга муҳаббат руҳида тарбиялайди.

3. Масаланинг ривожлантирувчи характердаги функцияси мантиқий тафаккур қилиш фаолиятини ривожлантиради. Психологиядан маълумки, мантиқий тафаккур қилиш фаолияти тафаккур операциялари(таққослаш, анализ-синтез, умумлаштириш, аниқлаштириш абстракциялаш ва классификациялаш) орқали амалга оширилади[4;354-1836].

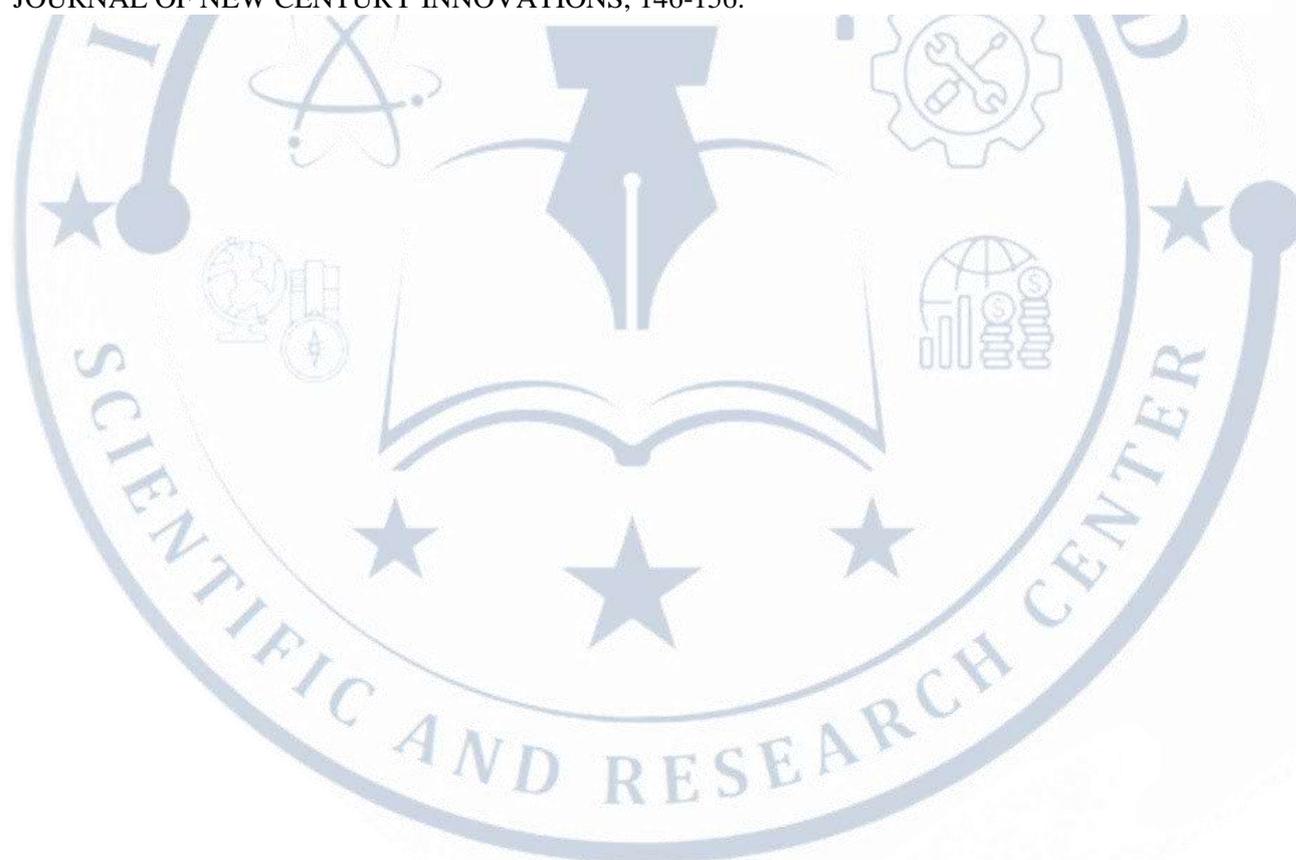
4. Масаланинг текширув характердаги функцияси ўз ичига қуйидагиларни олади:

- 1) Талабаларнинг назарий олган билимлар даражаси
- 2) назарий олган билимлар билимларин амалий характердаги мисол ва масалалар ечишга тадбиқи
- 3) хулосалар чиқариш даражалари
- 4) мантиқий тафаккур компетенцияларини ривожлантириш даражалари

Касбий-амалий масалаларни ечиш орқали эса талабаларда креатив ёндошувларга хос бўлган амалий билимлар ривожлантирилади. Мазкур топшириқларни бажариш билимларни базавий даражада ўзлаштиришни талаб этади, мазмунли хотиранинг ривожланишига кўмаклашади ва далилий материални ўзлаштирилишини таъминлайди. Бунда талабаларда мантиқий фикрлаш ривожланади, асосли билимларни ностандарт вазиятда қўллаш малакалари шаклланади. Касбий компетентликни риволантириш жараёнини фундаменталлаштириш принципини амалга ошириш мақсадида биз ўқитишда масалали ёндашув асосида ўқитиш аҳамиятли эканлигини такидлаб, ўқитишда касбий-амалий мазмундаги масалалардан фойдаланишни таклиф этамиз.

Адабиётлар:

1. Алимов Б.Н. Компетенциявий ёндашув – ўқувчиларнинг математик саводхонлиги ва маданиятини ошириш воситаси сифатида. // «Узлуксиз таълим» илмий-услубий журнали. № 1. 2015. – 128 б.
2. Алихонов С. Математика ўқитиш методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи, 2011. – 354 б.
3. Турдиев Н.Ш. Масалалар ечиш орқали ўқувчида таянч компетентликни шакллантириш // Узлуксиз таълим. - 2016. - №4. - Б. 23-29
4. Колягин Ю.М. Методика преподавания математики. Общая методика. Учеб. Пособие для вузов физ.-мат. фак.-тов пед. институтов / Ю.М.Колягин , В.А. Оганесян. - М: Просвещение, 1975. - 462 с.
5. M.Sh., S. (2022). MUSIQIY TA'LIM TIZIMIDAGI TARBIYAVIY YANGI G'OYALAR VA YO'RIQNOMALAR. MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS, 183-189.
6. To'ychiyev Sherzod Shukirillayevich, H. S. (2022). SIFATLI MOMIQ OLISHDA ARRA JINING YAXSHILASH. JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS, 138-145.
7. М.Ш., Ш. (2021). ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ. MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS, 197-204
8. Туйчиев Шерзод Шукириллаевич, Х. С. (2022). МОМИҚ ОЛИШ ВА ЧИГИТНИ ЎТКАЗИШ БЎЙИЧА ЛИНТЕРЛАШ ЖАРАЁНИИНГ ИШ УНУМДОРЛИГИНИ ОШИРИШ. JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS, 146-156.

Qonuniylik va huquqiy tartibotni ta'minlashning fuqarolik jamiyatini qurishdagi o'rni

Yaxshiliqov O'rol Umarqul o'g'li

Guliston davlat pedagogika instituti 1-bosqich magistranti
yaxshiliqovorolbek4@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada qonuniylik va huquqiy tartibotni ta'minlashning fuqarolik jamiyatini qurishdagi o'rni ilmiy-tahliliy jihatdan o'rganilgan. Tadqiqotda qonun ustuvorligi va huquqiy tartibot fuqarolik institutlarining samarali faoliyati, jamoatchilik nazorati va demokratik boshqaruvning mustahkamlanishi bilan bevosita bog'liqligi ko'rsatildi. Tadqiqot natijalari qonuniylik va huquqiy tartibotni ta'minlash fuqarolik jamiyatining barqaror rivoji uchun zarur ekanini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Kalit so'zlar: qonuniylik, huquqiy tartibot, fuqarolik jamiyati, Taraqqiyot strategiyasi, jamoatchilik nazorati.

Abstract: This article examines the role of legality and the rule of law in building a civil society from a scientific-analytical perspective. The study demonstrates that the supremacy of law and legal order is directly linked to the effective functioning of civil institutions, public oversight, and the consolidation of democratic governance. The findings confirm that ensuring legality and legal order is essential for the stable development of civil society.

Keywords: legality, legal order, civil society, Development Strategy, public oversight.

KIRISH. Hozirgi davrda demokratik huquqiy davlat va kuchli fuqarolik jamiyatini barpo etish masalasi jahon hamjamiyatida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Akademik Akmal Saidov ta'kidlaganidek: Fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi qonun ustuvorligi hamda huquqiy tartibotning mustahkamligiga bevosita bog'liqdir[3]. Fuqarolik jamiyati shaxs, jamiyat va davlat o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarning barqarorligini ta'minlovchi muhim institutlar majmuasidan iborat bo'lib, uning samarali faoliyati qonuniylik va huquqiy tartibotning mustahkamligiga bevosita bog'liqdir. Qonuniylik jamiyatda huquq normalarining ustuvorligi, barcha subyektlarning qonun oldida tengligi va davlat hokimiyati faoliyatining huquqiy asosda olib borilishini anglatadi. Huquqiy tartibot esa qonunlarning amalga bajarilishi, huquqbuzarliklarning oldini olish hamda fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish tizimini ifodalaydi. Mazkur tushunchalar fuqarolik jamiyatining huquqiy poydevorini tashkil etadi. Huquqiy davlat sharoitida qonuniylik davlat hokimiyati faoliyatining asosiy tamoyili sifatida namoyon bo'ladi[4]. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko'lamlı islohotlar, xususan, 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi doirasida qonun ustuvorligini ta'minlash va

jamoatchilik nazoratini kuchaytirish ustuvor yo'nalishlar sifatida belgilangan[2]. Shu bois mazkur mavzuni ilmiy jihatdan tadqiq etish dolzarb ahamiyatga ega.

Adabiyotlar tahlili. Qonuniylik va huquqiy tartibot masalalari huquqshunos olimlar tomonidan keng o'rganilgan. Xususan, A.X. Saidov, H.B. Boboyev, Sh.X. Raxmonqulov kabi olimlar huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni nazariy jihatdan asoslab berganlar. Ularning tadqiqotlarida qonun ustuvorligi fuqarolik institutlarining erkin faoliyat yuritishi uchun zarur shart ekanligi ta'kidlanadi. I.A. Karimov o'z asarlarida qonun ustuvorligini demokratik jamiyatning poydevori sifatida talqin qilib, fuqarolik jamiyatining barqaror rivoji bevosita qonuniylik tamoyilining amalda ta'minlanishiga bog'liq ekanini ta'kidlaydi. Uning fikricha, qonunlar faqat qabul qilinishi bilan emas, balki ularning real hayotda ijro etilishi bilan ahamiyat kasb etadi. Sh.M. Mirziyoyev (2022) tomonidan ilgari surilgan konseptual yondashuvlarda esa "inson – jamiyat – davlat" tamoyili asosida huquqiy tartibotni ta'minlash masalasi yoritilgan[2]. Tadqiqotlarda sud-huquq tizimini isloh qilish, jamoatchilik nazoratini kengaytirish va davlat boshqaruvida ochiqlikni ta'minlash fuqarolik jamiyatining muhim shartlari sifatida baholanadi.

Xorijiy olimlar — J. Rawls, G. Sartori, C. Tilly asarlarida qonun ustuvorligi adolatli jamiyat va demokratiyaning ajralmas elementi sifatida talqin qilinadi. Ularning ilmiy qarashlarida huquqiy tartibot jamiyatda ijtimoiy tenglik, ishonch va siyosiy barqarorlikni ta'minlovchi asosiy mexanizm sifatida ko'rsatilgan. Shuningdek, xorijiy olimlar tomonidan ham fuqarolik jamiyatining rivoji hokimiyatlar bo'linishi va qonuniylik tamoyiliga asoslanishi ilmiy jihatdan asoslab berilgan[9]. J. Lokk, Sh. Monteske, A. de Tokvil asarlarida ham fuqarolik jamiyatining rivoji qonuniylik va hokimiyatlar bo'linishi tamoyiliga bog'liqligi ilmiy jihatdan asoslangan[10]. Zamonaviy tadqiqotlarda esa huquqiy tartibotning inson huquqlarini himoya qilishdagi roli alohida e'tirof etiladi. Shu bilan birga, mavjud ilmiy ishlarda qonuniylik va huquqiy tartibotning aynan zamonaviy O'zbekiston sharoitidagi fuqarolik jamiyatini rivojlantirishdagi o'rni yetarlicha kompleks tahlil qilinmagan. Mazkur maqola ushbu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Metodlar. Mazkur tadqiqotda ilmiy izlanishning umumiy va maxsus usullaridan foydalanildi. Xususan, qonuniylik va huquqiy tartibotning fuqarolik jamiyatini shakllantirishdagi o'rnini o'rganishda tahliliy, qiyosiy-huquqiy, tizimli va mantiqiy metodlar qo'llanildi.

Tahliliy metod orqali qonuniylik va huquqiy tartibot tushunchalarining mazmun-mohiyati ochib berildi hamda ularning fuqarolik jamiyati institutlari bilan o'zaro aloqasi tahlil qilindi. Qiyosiy-huquqiy metod yordamida milliy va xorijiy ilmiy yondashuvlar solishtirilib, umumiy va farqli jihatlar aniqlashtirildi.

Tizimli yondashuv metodi asosida qonuniylik, huquqiy tartibot va fuqarolik jamiyati yagona ijtimoiy-huquqiy tizim sifatida ko'rib chiqildi. Shuningdek, normativ-huquqiy hujjatlar, xususan, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi hamda

tegishli qonunlar tahlil qilindi. Tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligini ta'minlash maqsadida induksiya va deduksiya usullaridan foydalanildi hamda mualliflik xulosalari umumlashtirildi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari qonuniylik va huquqiy tartibotni ta'minlash fuqarolik jamiyatini shakllantirishda hal qiluvchi omillardan biri ekanini ko'rsatdi. O'rganilgan normativ-huquqiy hujjatlar, ilmiy manbalar va amaliy tajriba tahlili shuni tasdiqlaydiki, qonun ustuvorligi jamiyatda fuqarolarning huquq va erkinliklarini real himoya qilishga xizmat qiladi hamda ijtimoiy faollikni oshiradi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, huquqiy tartibotning mustahkamlanishi fuqarolik jamiyati institutlari — nodavlat notijorat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari va jamoatchilik nazorati mexanizmlarining samarali faoliyat yuritishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Qonuniylik darajasi yuqori bo'lgan muhitda fuqarolar davlat organlari faoliyatiga nisbatan ishonch bildiradi va ijtimoiy tashabbuslarda faol ishtirok etadi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, sud-huquq tizimining mustaqilligi va ochiqligi fuqarolik jamiyati rivojining muhim ko'rsatkichi hisoblanadi. Sudlarning xolis faoliyati fuqarolarning qonun oldida tengligini ta'minlab, huquqiy adolatni qaror toptiradi. Bu esa jamiyatda ijtimoiy barqarorlik va huquqiy madaniyatning yuksalishiga olib keladi. Shuningdek, 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi doirasida amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida jamoatchilik nazoratining huquqiy mexanizmlari kengaygani aniqlandi. Davlat organlari faoliyatining ochiqligi va hisobdorligi oshib, fuqarolarning davlat boshqaruvidagi ishtiroki sezilarli darajada faollashdi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari qonuniylik va huquqiy tartibotning ta'minlanishi fuqarolik jamiyatining barqaror rivoji, demokratik boshqaruv va ijtimoiy adolatni ta'minlashda muhim omil ekanini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari qonuniylik va huquqiy tartibotni ta'minlash fuqarolik jamiyatini shakllantirish va rivojlantirishda asosiy tizimli omil ekanini ko'rsatdi. Olingan natijalar mavjud ilmiy qarashlar bilan qiyosiy tahlil qilinganda, milliy va xorijiy tadqiqotlar xulosalari bilan muvofiq kelishi aniqlandi. Xususan, huquqiy davlat konsepsiyasida qonun ustuvorligi fuqarolik jamiyatining poydevori sifatida talqin qilinishi mazkur tadqiqot natijalari bilan tasdiqlandi.

Tadqiqot davomida aniqlangan holatlar I.A. Karimov va Sh.M. Mirziyoyev asarlarida ilgari surilgan g'oyalar bilan uyg'unlikda ekanligi kuzatildi. Ularning ilmiy-siyosiy qarashlarida qonuniylikni ta'minlash fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, jamoatchilik nazoratini kuchaytirish hamda davlat boshqaruvida ochiqlikni ta'minlashning muhim sharti sifatida baholanadi. Tadqiqot natijalari mazkur yondashuvlarning amaliy asosga ega ekanini ko'rsatdi.

Xorijiy olimlar — J. Rawls, G. Sartori va C. Tilly tadqiqotlarida qonun ustuvorligi adolatli va demokratik jamiyatning ajralmas elementi sifatida ko'rib chiqiladi. Ushbu tadqiqot natijalari ham huquqiy tartibot mavjud bo'lmagan jamiyatda fuqarolik institutlari to'laqonli faoliyat yurita olmasligini tasdiqladi. Bu holat qonuniylik va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi bevosita bog'liqlikni yana bir bor isbotlaydi. Shu bilan birga, tadqiqot ayrim muammoli jihatlarni ham aniqladi.

Jumladan, huquqiy madaniyatning yetarli darajada shakllanmaganligi, ayrim hududlarda jamoatchilik nazorati mexanizmlarining sust ishlashi fuqarolik jamiyati rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu esa qonuniylikni faqat normativ-huquqiy hujjatlar bilan emas, balki huquqiy ong va huquqiy ta'lim orqali mustahkamlash zarurligini ko'rsatadi.

Natijalarni muhokama qilish jarayonida shuni ta'kidlash mumkinki, 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasida belgilangan chora-tadbirlarning izchil amalga oshirilishi ushbu muammolarni bartaraf etishda muhim ahamiyat kasb etadi[12]. Xususan, sud-huquq tizimini isloh qilish, korrupsiyaga qarshi kurash va jamoatchilik nazoratini kengaytirish fuqarolik jamiyatini mustahkamlashning samarali vositalari sifatida baholanishi mumkin[11]. Umuman olganda, mazkur tadqiqot natijalari qonuniylik va huquqiy tartibotni ta'minlash fuqarolik jamiyatini qurishning muhim sharti ekanini tasdiqlab, ushbu yo'nalishda olib borilayotgan islohotlarni ilmiy jihatdan asoslab berdi.

Xulosa. Mazkur tadqiqotda qonuniylik va huquqiy tartibotni ta'minlashning fuqarolik jamiyatini qurishdagi o'rni ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari qonun ustuvorligi fuqarolik jamiyatining shakllanishi va barqaror rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini ko'rsatdi. Qonuniylik tamoyilining real hayotda ta'minlanishi fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, ijtimoiy adolatni qaror toptirish hamda jamiyatda ishonch muhitini shakllantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida huquqiy tartibotning mustahkamlanishi fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatining samaradorligini oshirishi aniqlandi. Sud-huquq tizimining mustaqilligi, davlat organlari faoliyatining ochiqligi va jamoatchilik nazoratining kengayishi fuqarolarning davlat boshqaruvidagi ishtirokini faollashtiradi. Bu esa demokratik boshqaruv mexanizmlarining amalda ishlashini ta'minlaydi. Umuman olganda, tadqiqot xulosalari qonuniylik va huquqiy tartibotni ta'minlash fuqarolik jamiyatini qurishning muhim sharti ekanini tasdiqlaydi hamda ushbu yo'nalishda olib borilayotgan islohotlarni izchil davom ettirish zarurligini ko'rsatadi. Mazkur tadqiqot natijalari kelgusida huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy izlanishlar uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. (2023). Toshkent: O'zbekiston Respublikasi qonunchilik nashriyoti.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2022). 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonda rivojlantirish strategiyasi to'g'risida (PF–60-son Farmon). Toshkent.
3. Saidov, A. X. (2019). Inson huquqlari va fuqarolik jamiyati. Toshkent: Adolat.
4. Boboyev, H. B. (2020). Davlat va huquq nazariyasi. Toshkent: TDYU nashriyoti.
5. Raxmonqulov, Sh. X. (2018). Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati asoslari. Toshkent: Yuridik adabiyotlar nashriyoti.
6. Ismoilov, B. (2020). Qonuniylikni ta'minlashda jamoatchilik nazoratining o'rni. Yuridik fanlar axborotnomasi, (4), 45–49.
7. Saidov, A. X. (2021). Fuqarolik jamiyati va qonun ustuvorligi masalalari. Huquq va burch, (3), 12–16.
8. Locke, J. (1988). Two Treatises of Government. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Montesquieu, C. (1998). The Spirit of the Laws. Oxford: Oxford University Press.
10. Tocqueville, A. (2000). Democracy in America. New York: Harper & Row.
11. O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. (2024). <https://www.lex.uz>

Ona tili ta'limi orqali vatanga sodiq shaxsni shakllantirishning pedagogik asoslari

Nilufaroy Axmadjonova

Andijon davlat pedagogika instituti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Maqolada ona tili ta'limi jarayonida o'quvchilarda vatanga sodiqlikni shakllantirishning pedagogik va metodik asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda tahliliy yondashuv, pedagogik kuzatuv va metodik umumlashtirish usullari qo'llanib, mazmunan boy matnlar va kompetensiyaviy topshiriqlar orqali o'quvchilarning nutqiy hamda fuqarolik kompetensiyalarini samarali rivojlantirish imkoniyati ko'rsatildi. Shuningdek, til ta'limi shaxsiy qadriyatlarni shakllantirishda muhim pedagogik omil ekanligi tasdiqlandi.

Kalit so'zlar: ona tili, ta'lim, fikrlash, kompetensiya

Zamonaviy ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifa – jamiyat hayotida faol ishtirok etadigan, milliy qadriyatlarga sodiq va fuqarolik mas'uliyatini chuqur anglaydigan shaxsni tarbiyalashdir. Vatanga sodiqlik tushunchasi nafaqat hissiy munosabat, balki ongli, barqaror va ijtimoiy mas'uliyatga asoslangan sifat sifatida talqin etilishi zarur [1]. Bu vazifani amalga oshirishda ona tili ta'limi muhim vosita bo'lib, u nafaqat milliy tafakkur va madaniy merosni o'quvchiga yetkazadi, balki shaxsning ijtimoiy va ma'naviy qadriyatlarini shakllantirishda ham yetakchi rol o'ynaydi. Shu bois ona tili darslarining faqat grammatik bilim berish bilan cheklanib qolmasdan, tarbiyaviy vazifalarni ham bajarishi dolzarb pedagogik masala sifatida namoyon bo'ladi [2].

Chunki vatanga sodiqlik pedagogik nuqtai nazardan shaxsning o'z yurti taqdiri bilan daxldorlik hissini anglab yetishi, milliy qadriyatlarga hurmat bilan munosabatda bo'lishi va jamiyat oldidagi burchlarini ongli ravishda ado etishidan iborat bo'lib, bu sifat faqat bilim berish emas, balki his-tuyg'u va amaliy faoliyat orqali shakllanadi [3].

Shu sababli ta'lim jarayonida vatanga sodiqlikni rivojlantirish biryoqlama targ'ibot orqali emas, balki fikrlash, tahlil qilish va xulosaga kelishga yo'naltirilgan didaktik mexanizmlar orqali amalga oshirilishi zarur. Ona tili ta'limi ana shunday imkoniyatlarni taqdim etuvchi fanlar sirasiga kiradi.

Kompetensiyaviy yondashuv ona tili darslarida bilimni tayyor shaklda berishdan ko'ra, o'quvchining mustaqil fikrlashi va nutqiy faoliyatini rivojlantirishga yo'naltiriladi. Vatanga sodiqlik mavzusi lingvistik maqsadlar bilan uzviy bog'langan holda o'rganiladi [4]. Masalan, matn ustida ishlash jarayonida o'quvchi faqat leksik va grammatik birliklarni aniqlabgina qolmay, balki matn mazmunidagi g'oyaviy yo'nalishni ham anglaydi. Natijada til birliklari orqali milliy va ijtimoiy mazmun o'zlashtiriladi, bu esa shaxsning dunyoqarashiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. 7-sinf ona tili darslarida "Vatan –muqaddas tushuncha"

mavzusidagi matn bilan ishlash o'quvchilarda leksik va nutqiy kompetensiyani shakllantirishga yo'naltirilgan samarali metodik vositalardan biridir. Matnlar milliy qadriyatlar, vatanparvarlik g'oyalari va ijtimoiy mas'uliyatni aks ettiradi.

1. Matndan vatanga oid so'z va iboralarni aniqlash: "Vatan", "Yurt", "Ona zamin", "Muqaddas maskan", "El-yurt taqdiri", "Milliy burch".
2. Leksik birliklarning lug'aviy va kontekstual ma'nolarini tahlil qilish: "Vatan" va "Ona zamin" birliklarining sinonimligi va hissiy-ekspressiv ifodalari.
3. Bog'lanishli gaplar tuzish: "Vatan –har bir inson uchun eng muqaddas va bebaho ne'matdir", "Ona zaminni asrash har bir fuqaroning muqaddas burchidir".
4. Qisqa matnlar yaratish orqali izchil fikrlash va nutqiy mustaqillik kompetensiyalarini rivojlantirish.

Bunday mashqlar lug'at boyligini oshirish, matn mazmunini chuqur anglash va nutqiy faollikni mustahkamlashga xizmat qiladi [5].

9-sinfda "Ona tiliga munosabat –vatanparvarlik mezonlari" mavzusida bahs-munozara tashkil etish o'quvchilarning nutqiy, mantiqiy va fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

1. "Ona tiliga hurmat –vatanparvarlikning asosiy ko'rinishimi?"
2. "Tilni asrash fuqarolik burchi sifatida qanday namoyon bo'ladi?"

O'quvchilar adabiy matnlar, tarixiy manbalar va shaxsiy kuzatuvlarga tayangan holda dalillar keltiradi. Masalan, Alisher Navoiy asarlaridan iqtiboslar keltirib, ona tilining milliy o'zlikni saqlashdagi o'rni tushuntiriladi. Bahs jarayonida o'quvchilar tanqidiy fikrlash va mantiqiy izchillikni rivojlantiradi hamda fuqarolik p ozitsiyasini mustahkamlaydi [6].

Ona tili darslarining tarbiyaviy samaradorligi o'qituvchining shaxsiy va kasbiy kompetensiyasiga bog'liq. U nafaqat bilim beruvchi, balki ma'naviy yo'naltiruvchi sifatida faoliyat yuritadi. Nutq madaniyati, metod tanlovi va baholash mezonlari o'quvchilarda vatanga sodiqlikni shakllantiradi [7].

Xulosa. Ona tili ta'limi vatanga sodiq shaxsni tarbiyalashda muhim pedagogik resurs hisoblanadi. Kompetensiyaviy va qiymatga yo'naltirilgan yondashuv orqali o'quvchilarning nutqiy, fuqarolik va ma'naviy sifatlarini samarali rivojlantirish mumkin. Ushbu natijalar ona tili fanining tarbiyaviy imkoniyatlarini kengaytirish zaruratini tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib. Toshkent: O'zbekiston, 2017.
2. Yo'ldoshev J. Pedagogika asoslari. Toshkent: Fan, 2020.
3. Jo'rayev R. Ona tili ta'limida tarbiyaviy yondashuvlar // Pedagogik tadqiqotlar, 2021, №2, 41–46-b.
4. Karimov O. Pedagogik kompetensiyalar va ularning rivojlanishi. Toshkent: Fan, 2019.
5. Alimova N. Ona tili darslarida kompetensiyaviy yondashuv. Toshkent: Ma'naviyat, 2020.
6. Tursunov D. Nutqiy va fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasi. Toshkent: Ilm-Ziyo, 2021.
7. Nazarova S. Ta'lim va tarbiya muvozanati: ona tili misolida. Pedagogik ilmiy ishlanmalar, 2022, №3, 12–18-b.

Endometrioz: Kelib chiqish sabablari, klinik belgilari va davolash usullari

Tursunova Madinabonu Rustamjon qizi

Tibbiyot fakulteti, Davolash ishi ta'lim yo'nalishi

2-bosqich DI-24-09-guruh talabasi, yoqutoybotirova1@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada endometrioz kasalligining sabablari, simptomlari, diagnostikasi va davolashdagi zamonaviy usullar tahlil qilinadi. Endometrioz surunkali va keng tarqalgan ginekologik kasallik bo'lib, ayollarda og'riq va bepustlikka sabab bo'lishi mumkin. Maqolada dori-darmonli terapiya, jarrohlik va yangi innovatsion usullar haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar. Endometrioz, gormonal terapiya, laparaskopiya, pelvik og'riq, bepustlik, GnRH analoglari.

Kirish. Endometrioz – ayollar orasida keng tarqalgan va ko'p hollarda hayot sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan ginekologik kasallik. U endometriyal to'qima bachadon ich qavatidan tashqarida joylashishi bilan xarakterlanadi. Kasallik og'riq, hayz buzilishlari va reproduktiv muammolarga olib keladi. Zamonaviy davolash usullari, kasallik oqimini kamaytirish va asoratlarni oldini olishga qaratilgan.

Asosiy qism. Endometriozning aniq sabablari hozircha to'liq aniqlanmagan, ammo asosiy nazariyalar mavjud: retrograd hayz (hayz qonining bachadon tashqarisiga oqishi), immun tizimining yetishmovchiligi, genetik omillar va atrof-muhit ta'siri. Endometriyal to'qimalar bachadon ichki qatlamidan tashqari joylarda (tug'ruq yo'llari, tuxumdonlar, periton yuzasi) o'sib, yallig'lanish va chandiq hosil qilishga olib keladi.

Endometrioz belgilar va simptomlari

Kasallik simptomlari juda xilma-xil, lekin eng keng tarqalganlari:

- Og'riqli hayz (dismenoreya)
- Pastki qorin sohasida doimiy yoki davriy og'riq
- jinsiy aloqada noqulaylik va og'riq
- Hayz davrida va undan tashqari davrda qon ketishi
- Bepustlik yoki homilador bo'lishda qiyinchiliklar

Shuningdek, ayrim bemorlarda hech qanday simptom kuzatilmaslari mumkin.

Endometrioz diagnostikasi

Diagnostika murakkab bo'lib, quyidagi usullar qo'llaniladi:

- Ultratovush tekshiruvini – tuxumdonlardagi endometrioz kistalarini aniqlash uchun.
- Magnit-rezonans tomografiya (MRT) – chuqur joylashgan o'smalarni aniqlashda qo'llaniladi.
- Pelvik tekshirish – shifokor tomonidan qin va bachadon atrofi tekshiriladi.
- Laparaskopiya – kasallikni aniqlashning eng ishonchli va standart usuli bo'lib, bir vaqtning o'zida jarrohlik amaliyoti sifatida ham bajariladi. Bu usulda bachadon

sohasiga kichik teshiklardan maxsus asboblardan kiritilib, endometrioz fokuslari ko'riladi va tarvuz kistalari olib tashlanadi.

Zamonaviy davolash usullari

- Farmakologik terapiya

- Gormonal preparatlar: Endometriyal o'sishni va yallig'lanishni kamaytirish uchun qo'llanadi. Ularga quyidagilar kiradi:

- Og'iz orqali qabul qilinadigan kontratseptivlar (estrogen va progestin kombinatsiyasi)

- Progestinlar (single progesteron dori vositalari)

- GnRH (gonadotropin chiqaruvchi gormon) analoglari – estrogen darajasini sun'iy ravishda pasaytiradi, bu orqali endometrioz o'sishi to'xtatiladi.

- Danazol va boshqa androgen preparatlar o'z vaqtida qo'llanilgan, ammo hozirda kamroq ishlatiladi, chunki yon ta'sirlari ko'p.

- Og'riq qoldiruvchi dorilar (NSAID lar) – yallig'lanish va og'riqni kamaytirish uchun ishlatiladi.

- Jarrohlik usullari

Laparoskopik jarrohlik eng ko'p ma'qullangan usul bo'lib, uning afzalliklari: minimal invazivlik, tiklanish davrining qisqa bo'lishi, endometrioz fokuslarini va kistalarni samarali olib tashlash imkoniyati. Agar kasallik chuqur va ko'p joyni egallagan bo'lsa, jarrohlik bilan birga reproduktiv tizimning ba'zi qismlari ham olib tashlanishi mumkin (masalan, tuxumdon yoki bachadon). Jiddiy holatlarda gisterektomiya talab qilinishi mumkin.

- Yangi davolash yo'nalishlari

Biologik terapiya va immunomodulyatorlar (masalan, sitokinlarni bloklovchi preparatlar) tadqiqot bosqichida. Ular yallig'lanish jarayonini kamaytirishga qaratilgan. Shuningdek, reproduktiv texnologiyalar (in vitro urug'lantirish – IVF) bepushtlikni bartaraf etishda yordam beradi.

- Hayot tarzini o'zgartirish

Nutritsiya, jismoniy faollik va stressni kamaytirish ham simptomlarni kamaytirishga yordam beradi. Ayrim herbologik va komplementar terapiya usullari mavjud bo'lsa-da, ularning ilmiy asoslari yetarli emas.

Endometrioz uchun davolash rejasini tuzishda har bir bemorning simptomlari, kasallik bosqichi va ta'siri inobatga olinadi. Kompleks yondashuv – gormonal terapiya, og'riq qoldirish va zarur bo'lsa jarrohlik integratsiyasi bilan amalga oshiriladi.

Xulosa. Endometrioz surunkali va ko'p jihatdan murakkab kasallik bo'lib, davolash uchun individual va kompleks yondashuv talab etiladi. Endi mavjud zamonaviy usullar, asosan, simptomlarni yengillatish va hayot sifatini yaxshilashga qaratilgan. Erta tashxis va to'g'ri davolash ayollarning reproduktiv salomatligini asrashda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. A. V. Nikolayev va boshqalar, "Endometrioz: paranaliz va davolash", Tibbiyot jurnali, 2022.
2. World Health Organization (WHO), "Endometriosis: Clinical guidelines", 2023.
3. S. M. Karimova, "Ginekologiyada zamonaviy davolash usullari", Toshkent, 2021.
4. J. Brown et al., "Modern approaches to endometriosis treatment", Journal of Obstetrics and Gynecology, 2023.

RAQAMLI BANK XIZMATLARINING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Eshquvatov Azizbek Akbar o'g'li

Qarshi Davlat Universiteti Iqtisodiyot fakulteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli bank xizmatlarining mohiyati, ularni bank-moliya tizimidagi o'рни hamda rivojlanish istiqbollari tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalarning bank xizmatlariga ko'rsatayotgan ta'siri, raqamli bank xizmatlarining afzalliklari va ularni joriy etish jarayonida yuzaga keladigan muammolar yoritib beriladi. Shuningdek, raqamli bank xizmatlarini rivojlantirish orqali moliyaviy inklyuziyani kengaytirish, banklar faoliyati samaradorligini oshirish va mijozlarga ko'rsatiladigan xizmatlar sifatini yaxshilash masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Tadqiqot natijalari talaba va yosh tadqiqotchilar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar. Raqamli bank xizmatlari, mobil banking, internet banking, raqamli iqtisodiyot, moliyaviy texnologiyalar (FinTech), onlayn to'lovlar, bank tizimi, raqamlashtirish.

Аннотация. В данной статье анализируется сущность цифровых банковских услуг, их роль в банковско-финансовой системе, а также перспективы развития. Рассматривается влияние цифровых технологий на банковские услуги, преимущества цифровых банковских сервисов и проблемы, возникающие в процессе их внедрения. Особое внимание уделяется вопросам расширения финансовой инклюзии, повышения эффективности деятельности банков и улучшения качества обслуживания клиентов за счёт развития цифровых банковских услуг. Результаты исследования имеют практическую значимость для студентов и молодых исследователей.

Ключевые слова: цифровые банковские услуги, мобильный банкинг, интернет-банкинг, цифровая экономика, финансовые технологии (FinTech), онлайн-платежи, банковская система, цифровизация.

Abstract. This article analyzes the essence of digital banking services, their role in the banking and financial system, and prospects for their development. The impact of digital technologies on banking services, the advantages of digital banking services, and the challenges arising during their implementation are examined. Special attention is given to expanding financial inclusion, increasing the efficiency of banking operations, and improving the quality of customer service through the development of digital banking services. The research results have practical significance for students and young researchers.

Keywords: digital banking services, mobile banking, internet banking, digital economy, financial technologies (FinTech), online payments, banking system, digitalization.

Kirish. Bugungi kunda mobil banking, internet banking, elektron to'lov tizimlari, onlayn kredit va omonatlar bank xizmatlarining ajralmas qismiga aylangan. Ushbu xizmatlar aholining bank tizimidan foydalanish darajasini oshirib, moliyaviy inklyuziyaning kengayishiga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, chekka hududlarda yashovchi aholi uchun raqamli bank xizmatlari bank infratuzilmasiga bo'lgan ehtiyojni kamaytirib, moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Shu bilan birga, raqamli bank xizmatlarining joriy etilishi banklar va mijozlar o'rtasidagi munosabatlarning tubdan o'zgarishiga olib kelmoqda. An'anaviy bank xizmatlarida ko'p vaqt va hujjat talab qilinadigan jarayonlar hozirgi kunda bir necha daqiqa ichida onlayn shaklda amalga oshirilmoqda. Bu holat tadbirkorlik subyektlari faoliyatini qo'llab-quvvatlash, biznes jarayonlarini tezlashtirish va investitsiya muhitini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Raqamli bank xizmatlarining rivojlanishi mamlakat iqtisodiyotida pul mablag'lari aylanishining tezlashishiga, naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushining oshishiga va yashirin iqtisodiyot hajmining qisqarishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, raqamlashtirish bank tizimining shaffoqligini ta'minlab, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan raqamli iqtisodiyotga o'tish siyosati doirasida bank tizimini modernizatsiya qilish va raqamli bank xizmatlarini rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Shu sababli, raqamli bank xizmatlarining hozirgi holatini tahlil qilish, ularning rivojlanish istiqbollari aniqlash hamda mavjud muammolarni bartaraf etish yo'llarini ishlab chiqish bugungi kunda muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi raqamli bank xizmatlarining iqtisodiyotdagi o'rnini ochib berish, ularning afzalliklari va rivojlanish yo'nalishlarini ilmiy asosda yoritishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Raqamli bank xizmatlari va ularning rivojlanish istiqbollari masalasi xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan keng o'rganib kelinmoqda. Ushbu yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotlarda asosan bank tizimini raqamlashtirish, moliyaviy texnologiyalar (FinTech), raqamli iqtisodiyot va bank xizmatlari samaradorligi masalalariga e'tibor qaratilgan. Xorijiy iqtisodiy adabiyotlarda raqamli bank xizmatlari banklar raqobatbardoshligini oshiruvchi asosiy omil sifatida talqin etiladi. Jumladan, J. Schumpeter va J. Stiglitzlarning ilmiy ishlarida moliya tizimidagi innovatsiyalar iqtisodiy o'sishni jadallashtiruvchi muhim mexanizm ekanligi asoslab berilgan. Shuningdek, C. Skinner, P. Gomber va B. King kabi zamonaviy tadqiqotchilar o'z ishlarida raqamli bank va FinTech kompaniyalarining bank xizmatlari modelini tubdan o'zgartirayotganini ta'kidlaydilar. Xorijiy iqtisodiy adabiyotlarda raqamli bank xizmatlari banklar raqobatbardoshligini oshiruvchi asosiy omil sifatida talqin etiladi. Jumladan, J. Schumpeter va J. Stiglitzlarning ilmiy ishlarida moliya tizimidagi innovatsiyalar iqtisodiy o'sishni jadallashtiruvchi muhim mexanizm ekanligi asoslab berilgan. Shuningdek, C. Skinner, P. Gomber va B. King kabi zamonaviy tadqiqotchilar o'z

ishlarida raqamli bank va FinTech kompaniyalarining bank xizmatlari modelini tubdan o'zgartirayotganini ta'kidlaydilar

Mahalliy iqtisodiy adabiyotlarda, xususan, O'zbekistonlik olimlar tomonidan chop etilgan ilmiy maqolalarda bank tizimini raqamlashtirishning milliy iqtisodiyot rivojiga ta'siri tahlil qilingan. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki va Tijorat banklari faoliyatiga bag'ishlangan tadqiqotlarda raqamli bank xizmatlarini joriy etish bank xizmatlari sifatini oshirishi, mijozlar sonini ko'paytirishi hamda bank operatsion xarajatlarini kamaytirishi qayd etilgan. Shuningdek, "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida e'lon qilingan normativ-huquqiy hujjatlar va tahliliy materiallarda bank tizimini raqamli transformatsiya qilishning ustuvor yo'nalishlari belgilab berilgan.

Metodologiya. Mazkur tadqiqotda raqamli bank xizmatlarining rivojlanish istiqbollari o'rganishda umumilmiy va maxsus iqtisodiy tadqiqot metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida tizimli yondashuv asosida bank tizimini raqamlashtirish jarayonlari kompleks tarzda tahlil qilindi.

Tahlil va natijalar muhokamasi. So'nggi yillarda bank tizimida raqamli xizmatlarning jadal rivojlanishi kuzatilmoqda. Xususan, mobil banking va internet banking xizmatlaridan foydalanuvchilar sonining ortishi bank operatsiyalarining sezilarli darajada raqamli muhitga ko'chganini tasdiqlaydi. Bu holat bank filiallariga bo'lgan yuklamaning kamayishiga hamda xizmat ko'rsatish tezligining oshishiga olib kelmoqda.

Tahlil natijalariga ko'ra, raqamli bank xizmatlarining keng joriy etilishi banklarning operatsion samaradorligini oshirmoqda. An'anaviy bank xizmatlariga nisbatan raqamli xizmatlar orqali amalga oshiriladigan operatsiyalar banklar uchun kamroq xarajat talab qiladi. Natijada banklarning xizmat ko'rsatish tannarxi pasayib, moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligi oshmoqda. Shu bilan birga, mijozlarga ko'rsatilayotgan xizmatlar sifati va tezkorligi ham sezilarli darajada yaxshilanmoqda. Natijalar muhokamasi shuni ko'rsatadiki, raqamli bank xizmatlari moliyaviy inklyuziyani kengaytirishda muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, masofaviy hududlarda yashovchi aholi va kichik biznes subyektlari uchun bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlari kengaymoqda. Onlayn kreditlash va raqamli to'lov tizimlari tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlab, iqtisodiy faollikning oshishiga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, tahlil jarayonida ayrim muammolar ham aniqlandi. Xususan, raqamli bank xizmatlarining rivojlanishi bilan bir qatorda kiberxavfsizlikka bo'lgan tahdidlar kuchaymoqda. Ayrim mijozlarning raqamli savodxonligi yetarli darajada emasligi esa firibgarlik holatlarining yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin. Bu esa banklar tomonidan axborot xavfsizligini ta'minlash va mijozlar o'rtasida tushuntirish ishlarini kuchaytirishni talab etadi. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, raqamli bank xizmatlarini yanada rivojlantirish uchun bank infratuzilmasini takomillashtirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va normativ-huquqiy bazani mustahkamlash zarur. Shuningdek, raqamli bank xizmatlarining barqaror rivojlanishi aholining moliyaviy savodxonligi darajasiga bevosita bog'liq bo'lib, bu yo'nalishda tizimli choralar ko'rish muhim hisoblanadi.

Umuman olganda, tahlillar va natijalar muhokamasi raqamli bank xizmatlarining bank tizimi samaradorligini oshirish, mijozlar ehtiyojlarini qondirish va iqtisodiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, mavjud muammolarni bartaraf etish orqali raqamli bank xizmatlarining kelajakdagi rivojlanish istiqbollari yanada kengayishi mumkin.

Bank tizimida raqamli transformatsiya jarayoni bir nechta o'zaro bog'liq mexanizmlar asosida amalga oshiriladi. Ushbu mexanizmlar bank faoliyatini samarali boshqarish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, huquqiy muhitni shakllantirish hamda mijozlar ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi. Tashkiliy mexanizm sxemaning yuqori va markaziy qismida joylashgan bo'lib, banklarda raqamli transformatsiyani boshqarishda asosiy rol ni bajaradi. Ushbu mexanizm raqamli rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish, ularni amalga oshirish va xodimlarning raqamli ko'nikmalarini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Tashkiliy mexanizm boshqa barcha mexanizmlarning samarali ishlashini muvofiqlashtiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi markaziy bo'g'in hisoblanadi.

Texnologik mexanizm bank faoliyatida raqamli yechimlarni joriy etish bilan bog'liq bo'lib, mobil va internet banking platformalari, sun'iy intellekt (AI), blokcheyn texnologiyalari hamda biometrik autentifikatsiya vositalarini qamrab oladi. Ushbu mexanizm bank xizmatlarini tezkor, qulay va xavfsiz shaklda amalga oshirish imkonini beradi hamda mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini sezilarli darajada oshiradi. Institutsional mexanizm raqamli bank xizmatlarini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan huquqiy va tashkiliy muhitni shakllantirishga xizmat qiladi. U normativ-huquqiy bazani takomillashtirish, davlat dasturlarini amalga oshirish hamda Markaziy bank tomonidan ko'rsatiladigan qo'llab-quvvatlash choralari ni o'z ichiga oladi. Natijada bank tizimida raqamli faoliyatni amalga oshirish uchun barqaror va ishonchli institutsional muhit yaratiladi.

Iqtisodiy mexanizm banklar uchun raqamli texnologiyalarni joriy etishni moliyaviy jihatdan rag'batlantiradi. U bank xarajatlarini kamaytirish, yangi daromad manbalarini shakllantirish hamda kichik biznes va aholi qatlamlariga moliyaviy xizmatlarni kengaytirish orqali namoyon bo'ladi. Mazkur mexanizm raqamli bank xizmatlarining iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ijtimoiy mexanizm aholining raqamli va moliyaviy savodxonligini oshirish, mijozlar ishonchini mustahkamlash hamda masofaviy va kam rivojlangan hududlarda bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan. Ushbu mexanizm raqamli bank xizmatlarining ommalashuvi va inklyuzivligini ta'minlaydi. Xavfsizlik mexanizmi raqamli bank xizmatlarining barqaror faoliyatini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. U kiberxavfsizlik choralari ni kuchaytirish, ma'lumotlarni himoya qilish va moliyaviy firibgarlik holatlarining oldini olishni qamrab oladi. Ushbu mexanizm mijozlar ma'lumotlarining daxlsizligini saqlash va bank tizimiga bo'lgan ishonchni oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar. Raqamli bank xizmatlari bugungi kunda bank tizimining samaradorligini oshirish, mijozlarga qulaylik yaratish va iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shishda muhim vosita hisoblanadi. Mobil banking, internet

banking, elektron to'lovlar, onlayn kredit va raqamli omonatlar kabi xizmatlar bank operatsiyalarini tez, xavfsiz va qulay amalga oshirish imkonini beradi hamda moliyaviy inklyuziyani kengaytiradi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, raqamli bank xizmatlarining joriy etilishi banklarning operatsion xarajatlarini kamaytirib, xizmatlar sifatini oshiradi va mijozlar ishonchini kuchaytiradi. Shu bilan birga, kiberxavfsizlik tahdidlari, mijozlarning raqamli savodxonligi pastligi va normativ-huquqiy bazaning yetarli emasligi rivojlanishdagi asosiy muammolar sifatida qolmoqda. Rivojlanish mexanizmlari – tashkiliy, texnologik, institutsional, iqtisodiy, ijtimoiy va xavfsizlik mexanizmlari – birgalikda ishlaganda raqamli bank xizmatlarining barqaror va samarali rivojlanishini ta'minlaydi. Shu asosda quyidagi takliflar ishlab chiqildi: banklarda raqamli strategiyalarni kuchaytirish, texnologik infratuzilmani rivojlantirish, normativ-huquqiy bazani takomillashtirish, aholining moliyaviy va raqamli savodxonligini oshirish, kiberxavfsizlikni mustahkamlash va masofaviy hududlarda xizmatlarni kengaytirish. Ushbu choralar raqamli bank xizmatlarining yanada ommalashuvi va iqtisodiyotdagi rolining oshishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank tizimini rivojlantirish va raqamlashtirish bo'yicha hisobotlar (so'nggi yillik).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" Davlat dasturi. Toshkent, 2020.
3. Schumpeter, J. Capitalism, Socialism and Democracy. Harper & Brothers, 1942.
4. Stiglitz, J. Economics of the Public Sector. W.W. Norton & Company, 2015.
5. Gomber, P., Kauffman, R., Parker, C., & Weber, B. On the FinTech Revolution: Interpreting the Forces of Innovation in Financial Services. Journal of Management Information Systems, 2018.
6. Jahon banki. Digital Financial Services and Inclusion: Global Insights. Washington, D.C., 2019.
7. Skinner, C. Digital Banking: Trends, Risks, and Opportunities. Financial Times Press, 2021.
8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil qarorlari va normativ-huquqiy hujjatlari (raqamli to'lov va bank xizmatlari sohasida).

MUNDARIJA | TABLE OF CONTENTS | СОДЕРЖАНИЕ

1.	YUZ-JAG' TRAVMALARIDAN KEYINGI ASORATLAR: TISH, JAG' NEKROZI VA PERIODONTAL JAROHLATLAR TAHLILI Ergashev Bekzod	4
2.	Ildiz kanali infeksiyalarining mikrobiologik spektri va ularning klinik ahamiyati: kimyoviy ishlov berish usullarining mikrobiologik samaradorligi Ergashev Bekzod	11
3.	Chingiz Aytmatov asarlarida gender tenglik Nizomova Kamola Vohid qizi	17
4.	Patterns of disease progression and risk determinants of arterial hypertension in adults aged 45–59 years. Quchqorov Shavkat, Sotvoldiyev Abdulaziz	21
5.	Economic effectiveness of implementing artificial intelligence Sh.Abdisamatov	24
6.	КОММУНИКАТИВНЫЕ НАВЫКИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТА Набиева Дилрабо Абдурауповна Усмонова Чарос Учкуневна	30
7.	THE REASONS FOR THE GROWING USE OF ELECTRONIC BOOKS INSTEAD OF PRINTED BOOKS IN THE MODERN ERA Xudoyqulova Mahina	34
8.	Использование цифровых образовательных технологий в преподавании английского языка Дильдора Курбаниязова, Зулфия Кенжебаева	39
9.	Milliy o'zlikni anglash va munavvarqori: tarixiy izlanishlar Shoxruh Baxtiyor o'g'li Temirov	43
10.	Ways to improve sustainable development strategies in the management system Tursunov Ozodbek Badalovich	51
11.	The role of human resource management in a sustainable development strategy Tursunov Ozodbek Badalovich	54
12.	Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning ma'naviy-diniy qadriyatlarini shakllantirishda pedagogik yondashuvlar Otayev Umidbek Matyoqubovich	57
13.	ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМ И МОБИЛЬНЫХ ПРИЛОЖЕНИЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ Улугбек Утемуратов, Багила Сарсенбаева	61
14.	Типология художественных образов в произведениях	65

	А.П.Чехова Турсынбаева Дильфуза	
15.	Jahon va o'zbek musiqa san'ati integratsiyasida emotsional intellektning o'quv jarayonidagi roli Odilova Mushtariy Bahodir qizi	68
16.	Научно-методологические основы формирования педагогической науки в вузах. Шукириллаева Мехриноз Шерзодбек кизи	72
17.	Педагогика олий таълим муассасалари талабаларининг мутахассислик салоҳиятларини ривожлантириш Тўйчиев Шерзод Шукириллаевич	75
18.	Qonuniylik va huquqiy tartibotni ta'minlashning fuqarolik jamiyatini qurishdagi o'rni Yaxshiliqov O'rol Umarqul o'g'li	79
19.	Ona tili ta'limi orqali vatanga sodiq shaxsni shakllantirishning pedagogik asoslari Nilufaroy Axmadjonova	83
20.	Endometrioz: Kelib chiqish sabablari, klinik belgilari va davolash usullari Tursunova Madinabonu Rustamjon qizi	85
21.	Raqamli bank xizmatlarining rivojlanish istiqbollari Eshquvatov Azizbek Akbar o'g'li	87